

Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri

Dr. Akgün İlhan
Dr. Ayman Rabi
Efe Baysal
Ercan Ayboğa
Maude Barlow
Prof. Dr. Murat Güvenç
Dr. Özdeş Özbay
Doç. Dr. Pınar Uyan Semerci

Türkiye’de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri

1. Baskı
Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği
Ağustos 2017, İstanbul

Türkiye’de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri

Dr. Akgün İlhan

Dr. Ayman Rabi

Efe Baysal

Ercan Ayboğa

Maude Barlow

Prof. Dr. Murat Güvenç

Dr. Özdeş Özbay

Doç. Dr. Pınar Uyan Semerci

Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği

Ağustos 2017, İstanbul

Kocatepe Mh. Receppaşa Cad. No:9, D:10

İmren Apt. Beyoğlu/İstanbul

www.sehak.org, www.suhakki.org

E-posta: bilgi@suhakki.org

Baskı: Aydesa Matbaacılık ve Reklamcılık

Tasarım: Volkan Akyıldırım

Editörler: Akgün İlhan, Erkin Erdoğan, Nuran Yüce, Özdeş Özbay

Fotoğraflar: Rob Wilson (ön kapak) ve Yusuf Yavuz’a (arka kapak)
fotoğraflarını kullanmamıza izin verdikleri için teşekkür ederiz.

Broşürün içeriğinden sadece yazarlar sorumludur. İçeriğin tüm hakkı Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği’ne ait olup, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Rosa Luxemburg Stiftung’a broşürün yayınlanmasındaki katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

İçindekiler

Yazarların Özgeçmişleri

4

Önsöz

7

Dr. Özdeş Özbay - Uluslararası Su Hakkı Mücadeleleri

19

Dr. Akgün İlhan- Suya Erişim Hakkından Suyun Akma Hakkına

29

Maude Barlow- Su Hakkımız: BM'nin Suya ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını Tanımasının Beş Yıl Ardından Gelişmelerin Değerlendirilmesi

45

Doç. Dr. Pınar Uyan Semerci- Dünyada İklim Değişikliği ve Göç: 'Siyaset'in Sınırlılığını Konuşmanın Zorunluluğu

61

Dr. Ayman Rabi- İsrail'in İşgal Politikalarının Filistinlilerin Su Hakları Üzerindeki Etkileri

69

Ercan Ayboğa- Havza Bazlı Su Yönetimi: Su Kullanım Öncelikleri ve Demokratik Katılım

77

Efe Baysal- Türkiye'nin Yüksek Enerjiye Dayalı "Kalkınma" Hamlesi: Ölü Toprak Ölü Su

85

Prof. Dr. Murat Güvenç- İstanbul'un Su Sorununa Tarihsel Bir Bakış

101

Yazarların Özgeçmişleri

Dr. Akgün İlhan

Akgün İlhan lisansını Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı dalında (1996) yaptı. İlhan yüksek lisanslarını, önce Hacettepe Üniversitesi Eğitim Programları bölümünde (2002) ve Lund Üniversitesi Uluslararası Çevre Bilimi (2005) Ana Bilim dalında tamamladı. UNESCO Su Bilimleri Bölümü'nde (Paris) tüm dünyada 100'den fazla büyük nehir havzasını kapsayan su yönetimine halk katılımı temalı "Çevre, Yaşam ve Politika için Hidroloji" (HELP) adlı projeyi yürüten İlhan, doktorasını 2010'da Barselona Otonom Üniversitesi, Çevre Bilimleri ve Teknolojileri Enstitüsü'nde Politik Ekoloji dalında tamamladı. İlhan, 2005 ile 2008 yılları arasında Avrupa Birliği fonlu Bütünleşik Sürdürülebilirlik Değerlendirme Yöntem ve Araçları (MATISSE) adlı projede araştırmacı olarak çalıştı. Aynı yıllarda İspanya'da (2006-2009) Eco-union adlı sivil toplum kuruluşunda profesyonellere yönelik eğitim programları da veren Akgün İlhan, 2010 yılında Türkiye'ye dönerek Su Hakkı Kampanyası'nda çalışmaya başladı ve hala devam ediyor. Akgün İlhan aynı zamanda 2010 yılından bu yana Su Hakkı (Açık Radyo) adlı programın yapımcılarından birisidir. Boğaziçi Üniversitesi'nde Çevre ve Turizm adlı bir ders veren İlhan, *Yeni Bir Su Politikasına Doğru: Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler* (2011) adlı kitabın yazarıdır. İlhan'ın çeşitli kitaplar ve dergilerde su krizi ve yönetimi konularında yazıları da vardır.

Dr. Ayman Rabi

Ayman Rabi, 1987'de Filistin Hidroloji Grubunun (PHG) kurucularından biridir, 1993'te Newcastle Upon Tyne Üniversitesi'nden Su Kaynak Sistemi Mühendisliği üzerine yüksek lisans ve 1999'da Washington Uluslararası Üniversitesi'nden Su Kaynakları Mühendisliği'nde doktora derecesini almıştır. Filistin'in su ve hıfzıssıhha sistemleri konusunda Med Water Policy, Passive Humidity Harvest, WASAMED, EMPOWERS gibi AB tarafından finanse edilen birçok yerel, bölgesel ve uluslararası araştırmaya katıldı. Rabi, Orta Doğu Barış Görüşmeleri kapsamında su meselesi ile ilgili çok taraflı çalışma grubunda da Filistin Ekibi üyesi olarak yer almıştır.

Efe Baysal

Koç Üniversitesi Tarih Bölümü mezunu olan Baysal, Macaristan'daki Central European University'de Milliyetçilik Çalışmaları üzerine yüksek lisansını tamamladı. 2008-2015 arasında Koç Üniversitesi'nde Türkiye Yakın Tarihi dersleri okutmanlığı yaptı. 2012'den beri İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi doktorasına devam etmektedir. Ekoloji ve kent aktivisti olarak başta Kuzey Ormanları Savunması ve İstanbul Kent Savunması olmak üzere çeşitli demokratik kitle örgütlerinde yer alan Baysal, neoliberal çağda kentleşme pratikleri ve doğa ile ilişkileri üzerine çalışmalar yapmaktadır. Baysal, ayrıca Eylül 2015 - Temmuz 2016 arasında Yuva Derneği'nde "Termiksiz Gelecek" kampanyası koordinatörü olarak çalıştı. Halen Kadıköy Akademi'de "İstanbul Nereye?" seminer programı altında kent ve iklim krizi üzerine seminer yürütücülüğü yapmaktadır.

Ercan Ayboğa

Bir ekoloji aktivisti olan Ercan Ayboğa, Çevre Mühendisliği mezunudur. İlısu Barajı'nın finansmanını durdurmak amaçlı kampanya yürütmüş olan Ayboğa, 2006 yılında birçok aktivist ve kuruluş ile birlikte "Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi"nin kurucularından biri olarak İlısu Barajı karşıtı kampanyada yer almıştır. 2009'da yapılan Alternatif Su Forumu'ndan sonra Su Hakkı Kampanyasının kurucularından biri olmuştur. Son yıllarda Mezopotamya Ekoloji Hareketi'nde de aktif olarak yer alan Ayboğa'nın su, baraj, nehir ve ekoloji konularında birçok makalesi bulunmaktadır.

Maude Barlow

Maude Barlow Kanadalılar Konseyi Ulusal Başkanı'dır (Council of Canadians) ve aynı zamanda Washington merkezli Gıda ve Su İzleme Örgütü'nün (Food and Water Watch) başkanlığını yapmaktadır. Maude, çok sayıda ödülün yanı sıra 12 fahri doktoranın sahibidir. Bu ödüller arasında 2005 Doğru Yaşam Onur Ödülü (Right Livelihood Award, ayrıca "Alternatif Nobel" olarak da bilinir), 2008 Kanada Üstün Çevre Başarısı Ödülleri içerisinde (Canadian Environment Awards) Yaşam Boyu Başarı Belgesi, 2009 Planet in Focus Eco Hero Ödülü ve Sierra Klubü'nün (ABD) verdiği en yüksek uluslararası onur olan 2011 EarthCare Ödülü bulunuyor. Barlow ayrıca Blue Planet Project'i kurdu ve 2008/2009'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 63. Başkanının baş danışmanlığını ve BM'nin suyu bir insan hakkı olarak tanınması için yürütülen kampanyanın liderliğini yaptı. Barlow 17 kitabın yazarıdır. Son kitabı ise *Blue Future: Protecting Water for People and the Planet Forever* adlı kitaptır.

Prof. Dr. Murat Güvenç

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde lisans ve aynı bölümden Yüksek Lisans derecesi aldı. 1980-1982 yılları arasında Louvain Üniversitesi'nde Şehir ve Bölge Planlama alanında doktora çalışmaları yaptı. 1983-2005 yılları arasında ODTÜ Mimarlık Fakültesinde Öğretim üyesi olarak çalıştı. 1985-2000 döneminde İstanbul'un toplumsal ve iktisadi coğrafyasına ilişkin bir dizi araştırmada çalıştı.

Kent ekolojisi, Metropoliten sanayi coğrafyası, İstanbul, Kent Planlama, Kent Sosyolojisi alanında yayımlanmış çalışmaları vardır. 1994 yılında Doçent, 2006 yılında da Profesör ünvanı aldı. Prof. Güvenç, *Development of Greater Istanbul Metropolitan Area, Ankara 'da Sanayi Üretiminin Tarihsel Gelişimi, Emlak Bankası 1926-1998; Kurum Tarihi, Türkiye Seçim Atlası 1950-2009* kitaplarının birinci veya eş yazarıdır.

2005-2010 yılları arasında İstanbul Bilgi Üniversitesinde Mimari Tasarım Yüksek Lisans programında öğretim üyesi olan Prof. Güvenç 2007-2010 yılları arasında Bilgi Üniversitesinde Rektör Yardımcısıydı. Profesör Güvenç, 2006-2014 yılları arasında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde "misafir öğretim üyesi" sıfatıyla Göç Çalışmaları, Kent Sosyolojisi, Demografya ve Metodoloji dersleri verdi.

Halen, Kadir Has Üniversitesi İstanbul Çalışmaları Merkezini yöneten Prof. Güvenç, Açık Radyo 'da Metropolitika programının yapımcılığını yapmakta, kentsel toplumsal politik ve mekansal oluşumların temsil ve iletişim problemleri üzerinde çalışmaktadır.

Dr. Özdeş Özbay

Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü mezunu olan Özbay, yüksek lisansını İsveç'in Lund Üniversitesi Avrupa Çalışmaları bölümünde tamamladı. 2016 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümü doktora programından mezun oldu. Çeşitli sivil toplum örgütlerinde ve araştırma projelerinde çalıştı. İki yıldır Su Hakkı Kampanyası'nda çalışmaktadır.

Doç. Dr. Pınar Uyan Semerci

İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi olan Doç. Dr. Uyan Semerci, 2007 yılından beri Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi direktörlüğünü yürütmektedir. Akademik çalışma alanları siyaset felsefesi, sosyal politika ve sosyal bilimlerde metodoloji olan Uyan Semerci; evrensellik, adalet, haklar, katılım, vatandaşlık, insani gelişim, yapabilirlik yaklaşımı, yoksulluk, göç, kolektif kimlik oluşumları ve çocuğun iyi olma hali alanlarında birçok araştırma projesi yürütmüş, makale ve kitap yayını yapmıştır.

Önsöz

Türkiye'nin 1980 sonrasında neoliberal politikalarla yaşadığı dönüşüme bağlı olarak kentleşmenin hızlandığına, piyasa ilişkilerinin alanının geliştiğine, ekonominin düz bir çizgide ilerlemese de büyüdüğüne şahit oluyoruz. Ancak bu "gelişim" insan ve çevre odaklı değil, aksine insan yaşamının ve ekolojinin tahrip edilmesi pahasına yaşanıyor. Bu hızlı ve tahrip edici değişimin kaçınılmaz bir sonucu olarak son birkaç on yılda çevre hareketlerinin yükselişine tanıklık ediyoruz.

Yaşanılan değişim elbette sadece Türkiye'ye özgü değil. Dünyanın her ülkesi değişimi aynı hızda ve derecede yaşamasa da, kapitalizmin neoliberal dönemde yeni bir küreselleşme dalgasına girmesi ile dünyanın çok farklı ülkelerinde hemen hemen aynı nedenlerden kaynaklanan sorunlar yaşanmaya başlandı. Baraj yapımları, su ve hıfzıssıhha hizmetlerinin özelleştirilmesi, betonlaşma, mega projeler, ve benzeri gelişmeler ekonomik rekabetin kaçınılmaz bir sonucu olarak yayılıyor. Tabii ki dünyada da bu gelişmelere karşı itirazlar yükseliyor ve toplumsal hareketler oluşuyor. Her ülkenin kendi öznellikleri olmakla birlikte, ekolojik denge insanların siyasi haritalarda çizdikleri yapay ve hukuki sınırları tanımıyor. Bugün tüm dünyayı etkileyen en yıkıcı gelişme olan küresel ısınma bu durumun en net örneği. Fosil yakıt kullanımının daha az olduğu ülkelerin küresel ısınmadan daha az etkilendiğini söyleyemiyoruz. Aksine yoksul ülkeler küresel ısınmaya en az sebep olan ülkeler olmalarına rağmen küresel ısınmanın sosyo-ekonomik sonuçlarını en şiddetli şekilde yaşayan ülkeler durumundalar. Sayıları tüm dünyada on binleri bulan barajlar basitçe her bir ülkenin ulusal su veya enerji politikası olarak görülemez durumda. Azalan su varlıklarının kontrolü uluslararası bir güç mücadelesine neden oluyor. Bu örnekleri hemen her ekoloji sorunu için çoğaltmak mümkün.

Birbirine ayrılmaz bağlarla bağlı olan bir ekosistem ve yine iç içe geçmiş küresel bir kapitalist ekonomi içerisinde yaşıyoruz. Sorunların ve mücadelelerin ortaklığı ve hemen her sorunun bir başka sorunla iç içe geçmiş olduğu gerçeği artık sadece çevre mücadelesi diyebileceğimiz ve dünyanın başka ülkelerinden soyutlayabileceğimiz mücadelelerden bahsetmeyi imkânsız kılıyor. Bunun farkında olan toplumsal hareketler de özellikle 1990'lardan beri, iletişim araçlarının da gelişimi sayesinde, birbirleri ile daha sıkı ilişkiler kuruyorlar, birbirlerinden öğreniyorlar ve dayanışıyorlar.

Suyun ve su mücadelelerinin tüm dünyadaki çevre veya ekoloji hareketleri içerisinde özel bir yeri var. Su, bütün bir yaşamın kaynağı olması dolayısıyla ekolojik sistemin en temel maddesi. Başta küresel ısınma olmak üzere çevre sorunları dediğimiz hemen her şey bir şekilde su sorununa bağlanıyor. Küresel ısınma içilebilir su varlıklarını azaltıyor, okyanus seviyesinin

yükselmeye neden oluyor, su varlıklarında değişim kuraklığa ve/veya sellere neden oluyor, kitlesel göçler yaşanıyor, su varlıklarının giderek azalması suyun kontrolünü stratejik bir hedef haline getiriyor, su bir savaş aracı haline geliyor, büyüyen kentlere su tedariki modern şehirciliğin en temel sorunlarından biri olarak karşımızda duruyor. Bu örnekleri daha da genişletmek mümkün. Ancak Türkiye’de su sorunu ve su mücadeleleri dediğimizde yaygın bir apolitik tutum söz konusu. Genel olarak su meselesi sınıfsal ve sosyolojik yönleri ile değil de siyaset üstü bir çevre mücadelesi olarak görülüyor. Su meselesi üniversitelerde en fazla çevre mühendisliği gibi bölümlerde ki o da salt mühendislik boyutuyla ele alınıyor. Oysa su, sosyolojiden tarihe, toplumsal cinsiyetten kent çalışmalarına kadar hemen her alanda çalışma yapılması gereken bir konu. Elbette son yıllarda su sorununun giderek daha da can yakıcı bir mesele olmasına paralel bir şekilde suyu politikleştiren ve daha bütüncül yaklaşan çalışmalar da yapılıyor. Meseleye daha bütüncül yaklaşan ekoloji hareketleri ve su mücadeleleri de ortaya çıkıyor. Ancak yine de Türkiye’de güçlü bir su hakkı hareketinden söz edemiyoruz. Üstelik bu soruna ek olarak su meselesine Türkiye üzerinden değil de Türkiye’de yaşananlara küresel gelişmeler üzerinden bakan analiz ve hareketlerin sayısı daha da az.

Su Hakkı Kampanyası su sorununda fark ettiği bu boyutları tartışmaya açabilmek amacıyla 12-13 Kasım 2016 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi’nde “Uluslararası Su Mücadeleleri Konferansı” gerçekleştirmişti. Bu konferansa Kuzey Kıbrıs, Brezilya, ABD, İrlanda, Filistin ve İspanya’dan su mücadelesi veren aktivistlerin yanı sıra Türkiye’nin dokuz ayrı ilinden (Artvin-Cerattepe, Bursa, Tekirdağ, Antalya-Alakır, Diyarbakır, Urfa, Van, İzmir, İstanbul) aktivistler katıldılar. Aktivistlerden başka konferansta Prof. Dr. Murat Güvenç, Doç. Dr. Pınar Uyan Semerci, HDP milletvekili Ayhan Bilgen, Açık Radyo Genel Yayın Yönetmeni Ömer Madra ve Su Hakkı Kampanyası’ndan Dr. Akgün İlhan, Nuran Yüce ve Ercan Ayboğa da birer sunum gerçekleştirdiler.

Konferans konularının seçiminde iki hedef belirlenmişti. Birincisi su meselesinin sadece bir çevre sorunu olarak tartışılması alışkanlığını kırarak militarizm, kapitalist kalkınmacılık, demokratik katılım (bütünleşik havza bazlı yönetim), insan hakları ve mültecilik gibi konular üzerinden de ele alınabileceğini göstermekti. Bir diğer hedef ise günümüzün önemli uluslararası su hakkı mücadeleleri ile Türkiye’nin farklı coğrafyalarında süren mücadeleleri ortak bir platformda bir araya getirmekti.

Konferans bu iki hedefine de ulaştı ve bizler için tatmin edici bir etkinlik oldu. Ancak Konferans üzerinde yaptığımız değerlendirmelerde bazı noktaların eksik kaldığına veya yeterince üzerinde durulmadığına kanaat getirdik ve buradan yola çıkarak elinizdeki derleme kitabı yayımlamaya karar verdik. Konferans sırasında Prof. Dr. Murat Güvenç, Doç. Dr. Pınar Uyan Semerci ve Ercan Ayboğa tarafından yapılan sunumları sizlerle tebliğ biçimiyle paylaşıyoruz. Bu üç sunum ve Maude Marlow’un yazısı dışındaki makaleler ise konferanstaki sunumlardan ve tartışmalardan yola çıkılarak hazırlanan makalelerden oluşmaktadır.

Bu yayın içerisinde yer alan ilk makale su hakkı mücadeleleri üzerine olacak. Konferansın “Şirketlere karşı küresel direniş: Dünyada yükselen su hakkı mücadeleleri” başlıklı oturumunda beş ayrı ülkeden oturuma katılan aktivistler mücadele deneyimlerini katılımcılarla paylaşmıştı. Ancak konferans sırasında bu hareketler arasındaki süreklilik ve mücadelelerin günümüz mücadeleleri açısından taşıdıkları tarihsel önem kısımları zayıf kalmıştı. Bu eksiklikten yola çıkan Özdeş Özbay “Uluslararası Su Hakkı Mücadeleleri” başlığı ile okuyacağınız makalede 1990’lardan günümüze Hindistan’dan, Bolivya’ya, İtalya’dan ABD’ye dünyanın farklı ülkelerinde çok önemli sonuçları olan su mücadelelerini anlatıyor. Su hakkı mücadelelerini; suya erişim hareketleri, baraj karşıtı hareketler, petrol boru hatlarına karşı mücadele-

ler gibi suyu merkeze alan çok farklı mücadele çeşitlerini ifade etmek için kullanıyor Özbay ve bu mücadeleleri kırsal ve kentsel mücadeleler olmak üzere iki kategoriye ayırıyor. Özbay bu makalesinde dünyanın ilk küresel baraj karşıtı kampanyasına dönüşen Narmada direnişini; tüm dünyada ilgi uyandıran ve sendikalarla aşağıdan halk örgütlenmelerinin birlikte mücadele ettiği Cochabamba su savaşlarını; Brezilya'da Amazon havzasında yapılan dev Belo Monte barajına karşı yaşam alanlarını savunan yerli halkların mücadelesini; toplumsal mücadeleler tarihine müşterekler ve yeniden belediyeleştirme gibi kavramları kazandıran İtalya su hareketini; İrlanda'da her on kişiden birini sokağa çıkarmayı başaran ve ülkede yeni bir radikal sol hareketinin kurulmasına önyak olan İrlanda Su Hakkı Hareketi'ni ve ABD'nin Kuzey Dakota eyaletinde yerli halkların kutsal kabul ettikleri su varlıklarını savunmak için verdikleri petrol boru hattı karşıtı hareketi anlatıyor.

Konferansın "Su Hakkı bir insan hakkıdır!" başlığı altındaki oturumunda Su Hakkı Kampanyası'ndan Akgün İlhan su hakkı kavramının ortaya çıkış hikâyesini özetlemişti. İlhan bu kitapta yer alan "Suya Erişim Hakkından Suyun Akma Hakkına" isimli yazısında geçmişte olduğu gibi ister dini kavramlarla kutsallaştırılmış olsun isterse günümüzde olduğu gibi hukuksal bir kimlik kazanmış olsun, suya erişim hakkının aslında insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişi olduğunu ve bir evrim geçirdiğini anlatıyor. İklim değişikliği ve su krizinin neoliberal reçetelerle daha da şiddetlendiği son birkaç on yıl içinde toplumsal mücadeleler de hızla yükseliyor ve bu sayede su hakkı çeşitli uluslararası anlaşmalar ve ulusal yasalarda bir hak olarak tanınmaya başlanıyor. İlhan makalesinde bu sürecin yanı sıra su hakkının zamanla sadece günümüz insanların suya erişim hakkının ötesine geçip, diğer canlıların ve gelecek kuşakların suya erişiminin ve hatta nehirlerin akma hakkının da hesaba katıldığı bir evrensellik kazanmaya başladığını anlatıyor.

Su hakkı dendiğinde yayınladığı kitaplar ve başını çektiği kampanyalarla dünya çapında tanınan bir isim olan Maude Barlow'un 2016 yılında yazdığı bir makaleyi de bu yayında bulacaksınız. Daha önce Su Hakkı Kampanyası tarafından Türkçe'ye çevrilerek web sitesinde yayınlanan "Su Hakkımız: BM'nin Suya ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını Tanımasının Beş Yıl Ardından Gelişmelerin Değerlendirilmesi" başlıklı makaleyi içeriğinin güncelliği sebebiyle tekrar paylaşıyoruz. Barlow bu makalede Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 28 Temmuz 2010'da suyu ve hıfzıssıhhayı insan hakkı olarak tanıyan ve bunu "yaşam hakkının tam olarak yerine getirilebilmesi için zorunlu" haklar olarak tanımlayan tarihi kararının üzerinden beş yıl geçtikten sonra bir durum değerlendirmesi yapıyor. Barlow ayrıca nelerin yapılması gerektiği konusuna da değiniyor.

Doç. Dr. Pınar Uyan konferansta "İklim değişikliğinin ve su krizinin derinleştiği dünyada iklim mültecileri" oturumunda göçün insanlık tarihi kadar eski bir olgu olduğunu ancak son dönemde literatürde iklim mültecileri diye bir kavramın oluştuğunu anlatmıştı. Göç olgusuna dair genel bir literatür analizi yaparak suyu merkeze alan disiplinlerarası ve hatta disiplinler üstü bir yaklaşımın gelişmesi gerektiğini anlatan Pınar Uyan'ın sunumunu "Dünyada İklim Değişikliği ve Göç: 'Siyaset'in Sınırlılığını Konuşmanın Zorunluluğu" başlıklı bölümde okuyabilirsiniz.

Konferansın bir diğer bölümü olan "Militarizmin bir aracı olarak su varlıkları" oturumunda İsrail'in Filistin'i işgali ve savaş nedeniyle yaşanan su sorununu ve suyun bir savaş aracı haline gelişini anlatan Filistin Hidroloji Grubu kurucusu Dr. Ayman Rabi, sunumunu bizzat kendisi makale haline getirdi. "İsrail'in İşgal Politikalarının Filistinlilerin Su Hakları Üzerindeki Etkileri" başlıklı bölümde Dr. Rabi'nin İsrail-Filistin sorununda çok az tartışılan bu önemli konu üzerine yazdığı makaleyi okuyabilirsiniz.

Ercan Ayboğa konferansta yaptığı sunumdan yola çıkarak hazırladığı “Havza Bazlı Su Yönetimi: Su Kullanım Öncelikleri ve Demokratik Katılım” adlı makalesinde su varlıklarına bütünlük, adil, sosyal ve ekolojik bir yaklaşımın neden gerekli olduğunu anlatıyor. Havza bazlı yaklaşımın tarihsel arka planıyla sunulduğu makale, günümüzdeki havza bazlı yönetim örneklerinin yetersizliklerini ve su hareketlerinin dile getirdiği “Demokratik – Ekolojik Su Havza Yönetimi” çerçevesini ele alıyor. Suya tahakkümcü yaklaşımı aşmanın, aslında kendi aramızdaki tahakkümü aşmaktan geçtiğini belirten Ayboğa, demokratik karar mekanizmasının hangi hedefler ve prensipler doğrultusunda inşa edilebileceğini açıklıyor ve yerleşmenin önemini vurguluyor.

Konferansın “Türkiye’nin “kalkınma” hamlesi ve su gaspı” başlıklı oturumunda Türkiye’nin yedi ayrı bölgesinden gelen aktivistler şirketlere ve devlete karşı verdikleri ilham verici mücadelelerini anlatmış, deneyimlerini paylaşmışlardı. Türkiye’nin dört bir yanında yaşanan sorunların aslında hükümetin kalkınma ve enerji politikaları gibi ortak nedenlere dayandığı gerçeğinden yola çıkan Efe Baysal “Türkiye’nin Yüksek Enerjiye Dayalı “Kalkınma” Hamlesi: Ölü Toprak Ölü Su” başlıklı makalesinde Enerji Bakanlığı’nın 2015-2019 Strateji Planı ışığında hazırlanan 2017 Yılı Bütçe Sunumu ile AKP’nin 2023 Hedefleri Programı’nı inceleyerek Türkiye’de kalkınma adı altında uygulanan politikaların ekolojiye ve elbette su varlıklarına nasıl zarar verdiğini anlatıyor. Baysal, böylece Türkiye’nin farklı coğrafyalarında yaşanan sorunların en büyük ortak yönünün Türkiye’nin “kalkınma” anlayışı olduğunu açıklıyor.

Kitapta yer alan son yazı ise “İstanbul’un Su Sorununa Tarihsel Bir Bakış” başlığı ile Prof. Dr. Murat Güvenç’e ait. Konferansta “İstanbul’un su krizi ve çözüm önerileri” oturumunda gerçekleştirilen bu sunuma kitapta da yer vermek istedik. Çünkü kentlerde su hizmetinin şu unsurları barındırması gerekiyor; kesintisiz su temin edilmeli, temin edilen bu su içilebilir kalitede olmalı ve bu suya ekonomik olarak erişim de vatandaşları zorlamayacak nitelikte olmalı. İstanbul örneği üzerinden bu unsurlara baktığımızda ise tam tersi bir durumla karşılaşıyoruz. İstanbul’un su sorununu “çözdük” iddiasında bulunanlar su hizmetini sadece su teminine indirgemiş durumdadır. İstanbul’a komşu havzalardan, yüzlerce kilometre uzaklıktaki nehirlerden getirilen sular ve birbiri ardına yapılan büyük barajlar ile İstanbul’a kesintisiz su sağlanacağı iddia edilmekte. Oysa bu yöntemler İstanbul’un su sorununu çözemediği gibi, sorunu daha geniş bir bölgeye yayıyor ve derinleştiriyor. Bütün bu büyük su projelerinin maliyeti faturalar ile vatandaşlardan karşılanırken, içme suyu ihtiyacının karşılanması tamamen özel şirketlere devredilmiş durumda. Güvenç, makalesinde su varlıkları açısından kırılgan olan, buna rağmen şehirselleşen bir bölgenin merkezi haline getirilen İstanbul’un su sorununa dair tarihsel bir analiz yapıyor ve bu analizini “İstanbul, su temini açısından kırılgan hatta hiç seçilmemesi gereken bir konumda kurulmuş bir şehirdir” cümlesiyle özetliyor.

Suya erişim tüm canlılar açısından her geçen gün zorlaşıyor. Ekosistemlerin temeli olan su döngüsünde yaşanan değişimin ve kirliliğin yaratacağı sayısız olumsuzluktan bahsedebiliriz. Kuraklıkla şiddetlenen gıda krizi, daha fazla kitlesel açlığa yol açıyor. Seller ve aşırı yağışlarla bir anda tarumar olan yaşam alanlarının sayısı her geçen gün artıyor. Bu ve benzer nitelikteki olumsuzluklarla tek başımıza baş etmemiz mümkün değil. Sorunların büyüklüğüne uygun gerçek çözümler üretmemiz gerekiyor. Kâr, büyüme ve rekabet temelinde işleyen kapitalist sistemin su ve benzeri ekolojik krizleri nasıl doğurduğunu, geliştirdiğini, olası çözümler önünde nasıl engel oluşturduğunu daha yüksek sesle ifade etmemiz gerekiyor. Ekonomik ve ekolojik krizin çakıştığı günümüzde bölgesel savaşların yaygınlaşması ciddi bir tehdit oluşturuyor. Bütün bu olumsuzluklara karşı farklı alanlarda gelişen mücadelelerin birlikteliğine ve

dayanışmasına da tanık oluyoruz. Bu mücadeleler içinde birbirimizden öğreniyoruz. İnsanlık ve tüm canlı yaşamını tahminlerimizin ötesinde olumsuz etkileyebilecek ekolojik krizin bir an önce önüne geçmemiz gerekiyor. Bunun için bir yandan mücadele ederken bir yandan da insanın ve doğanın çıkarlarını nasıl savunacağımızı, hangi taleplerle doğanın hakkını savunabileceğimizi tartışmak önem taşıyor. Bu kitapta su meselesini çok yönlü irdeleyerek bu tartışmaya bir katkı sunmaya çalıştık. Umarız bu konuda çalışmak isteyen kişi ve grupların yararlanabileceği bir çalışma ortaya koymayı başaramışızdır.

Ek-1: Uluslararası Su Mücadeleleri Konferansı

12-13 Kasım 2016 tarihlerinde Boğaziçi Üniversitesi'nde Su Hakkı Kampanyası tarafından gerçekleştirilen Uluslararası Su Mücadeleleri Konferansı'nda dünyada ve Türkiye'de yaşanmakta olan su krizi çok boyutlu olarak aktivistler ve akademisyenler tarafından tartışıldı. Aşağıda Konferans programını bulabilirsiniz. Konferans videoları Su Hakkı Kampanyası resmi sitesinde ve Su Hakkı Kampanyası Youtube hesabında Konferans Videoları olarak yayınlanmıştır.

Uluslararası Su Mücadeleleri Konferansı Programı:

12 Kasım Cumartesi

Açılış

Ömer Madra (Açık Radyo)

1. Oturum - İstanbul'un su krizi ve çözüm önerileri

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Murat Güvenç (Kadir Has Üniversitesi İstanbul Çalışmaları Merkezi)

Nuran Yüce (Su Hakkı Kampanyası)

2. Oturum - Havza bazlı su yönetimi: Su kullanım öncelikleri ve demokratik katılım

Konuşmacılar:

Moises Subirana (Barcelona En Comu)

Ercan Ayboğa (Su Hakkı Kampanyası)

Erdal Balsak (Mezopotamya Ekoloji Hareketi)

3. Oturum - Su Hakkı bir insan hakkıdır!

Konuşmacılar:

Dr. Akgün İlhan (Su Hakkı Kampanyası)

Ayhan Bilgen (HDP Milletvekili)

4. Oturum - Türkiye'nin "kalkınma" hamlesi ve su gaspı

Konuşmacılar:

Nur Neşe Karahan (Yeşil Artvin Derneği)

Leyla Mumin (Mezopotamya Ekoloji Hareketi)

Berrin Esin Kaya (EGEÇEP)

Murat Demir (Bursa Doğa Der)

Gürcan Kırmılı (DAYKO)

Mehmet Baki Deniz (KOS)

İnci Bilgiç (Alakır Nehri Kardeşliği)

13 Kasım Pazar

5. Oturum - İklim değişikliğinin ve su krizinin derinleştiği dünyada iklim mültecileri

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Levent Kurnaz (Boğaziçi İklim Değişikliği ve Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi)

Ömer Madra (Açık Radyo)

Doç. Dr. Pınar Uyan (Bilgi Üniversitesi Göç Merkezi)

6. Oturum - Militarizmin bir aracı olarak su varlıkları

Konuşmacılar:

Dr. Ayman Rabi (Filistin Hidroloji Grubu)

Murat Kanatlı (Yeni Kıbrıs Partisi)

Zeynep Sıla Akıncı (Mezopotamya Ekoloji Hareketi)

7. Oturum - Şirketlere karşı küresel direniş: Dünyada yükselen su hakkı mücadeleleri

Konuşmacılar:

Brent Millikan (Brezilya International Rivers Campaign)

Brid Smith (İrlanda Kârdan Önce İnsan Platformu aktivisti ve Milletvekili)

Darcey O'Callaghan (Food & Water Watch)

Moises Subirana (Barcelona En Comu)

Uluslararası Su Hakkı Mücadeleleri

Dr. Özdeş Özbay

Kapitalizmin 1980'lerden itibaren kendisini neoliberal politikalarla yeniden düzenlemesinden beri doğal varlıklar çok daha büyük bir hızla metalaştırılmaya ve ticarileştirilmeye başlandı. "Başka bir alternatif yok"¹ mottosu ile neoliberal dönemde hem kamu kuruluşları özel şirketler gibi çalışmaya hem de birçok kamusal hizmet özele devrediliyordu. Bu süreçten su varlıkları ve su hizmetleri de nasibini aldı. Bir yanda şişelenmiş su şirketleri hızla dünya çapında bir su piyasası yaratırken, öbür yanda su ve hıfzıssıhha hizmetleri Dünya Bankası ve IMF desteği ile özel şirketlere devredilmeye başlandı. Aynı dönem içinde su hizmetlerinin özelleştirilmesi süreçlerinin neden olduğu sosyal sorunlar nedeniyle dünyanın yoksul ülkeleri kadar zengin ülkelerinde de su hakkı mücadelelerinin yükseldiğine tanık olduk.

Su hakkı mücadeleleri dediğimizde oldukça geniş bir kavramdan söz ediyoruz. Su hakkı kavramı 1990'larda ortaya çıkan bir kavram olmakla birlikte giderek daha geniş bir kapsamda kullanılmaktadır. Su hakkı mücadeleleri; suya fiziki ve ekonomik erişim hakkı, su varlıklarını kirleteceği öngörülen petrol boru hatlarına karşı mücadeleler, su varlıklarının kıt olduğu bölgelerde aşırı su çeken şirketlere karşı mücadeleler, su varlıklarını ambalajlamak amacıyla kullanan şirketlere karşı mücadeleler, yaşam alanlarını sular altında bırakan barajlara karşı veya nehirleri kurutan HES'lere karşı mücadeleler gibi çok çeşitli mücadeleleri kapsamaktadır. Merkezinde su meselesi olan ama ekonomik, çevre, kültür gibi farklı nedenlere dayana-bilen mücadelelerdir.

Su hakkı mücadeleleri dünyada piyasa ilişkilerinin yayılması ve kentleşmenin artmasının sonucu olarak ortaya çıktılar. Özellikle 1980'lerden itibaren hızla dünyaya yayılan neoliberal politikaların bir sonucu olarak hemen her şeyde olduğu gibi su da alınıp satılabilir bir meta haline geldi. Suyun neoliberal yönetimi yani bir kamusal hizmetten çok kâr-zarar anlayışı ile yönetilmesi sonucu kırdı suları ellerinden alınanlar ve kentlerde temiz suya çeşitli nedenlerle ulaşamayanlar mücadeleye girdiler. Neoliberal politikaların adeta dizginsizce uygulandığı 1990'larda hala dünyada ciddi bir sorun olan temiz suya erişimin önündeki en temel engel hantal devlet yapıları gösteriliyordu. Buna karşı daha yenilikçi ve etkin olduğu düşünülen özel şirketlerin su hizmetlerini vermesi Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından tüm dünyaya dayatılıyordu. Ancak kısa sürede bu girişim-

1. İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'ın 1980'lerde neoliberal politikaları savunurken söylediği "başka bir alternatif yok" tüm dünyada benzer politikaları meşrulaştırılmak için kullanılan bir motto haline geldi.

ler başarısız oldu. 1990'lerde dağılan Sovyet ülkelerinden özellikle Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'da, Latin Amerika'da özellikle Arjantin'de, Asya'da Manila ve Jakarta gibi şehirlerde su hizmetleri özel şirketlere verilmeye başlandı (Hall, 2005, s. 15-17). Ortaya çıkan sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle neoliberal su politikalarına karşı çıkan hareketlerin doğması da gecikmedi. 1989 yılından başlayarak Hindistan'ın Narmada bölgesinde ve 2000 yılında tarihe "Cochabamba Su Savaşları" olarak geçen Bolivya'daki isyanlar, 1990'ların en önemli su hakkı hareketleriydi.

Sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş kabul edilen ülkelerde de su hizmetleri özelleştiriliyordu. Örneğin 1989 yılında Londra'nın bütün su ve kanalizasyon hizmetleri Thames Water isimli bir şirkete verildi. Barcelona'nın su hizmetleri geçici sözleşmelerle birçok alt şirkete verildi. Dönemin favori uygulamaları yap-işlet-devret ve kamu-özel işbirliği modelleriydi. Ancak şirketler hizmet vermektten öte kâr hedefi ile çalıştıklarından, öngörülen yatırımları gerçekleştirmediler. Yeni yatırımlar ve gereken altyapı çalışmalarını yapmaktan çok, su ücretlerini arttırdılar. 2001 krizinde Arjantin'de olduğu gibi küresel ekonomik dalgalanmalar sonucu su şirketlerinin battığına da şahit olundu.

Ancak 1999 yılında Seattle'da yapılan Dünya Ticaret Örgütü toplantısında gerçekleşen dev gösteriler yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Küreselleşmenin yalnızca kârı öncelediği ve sosyal adalet ile ekolojik yıkımı hesaba katmadığını söyleyen on binlerce kişi toplantıyı bastılar. Gösterileri örgütleyen STK'lar ve sendikalar ilerleyen yıllarda küresel mücadeleleri birleştiren uluslararası forumlar düzenlediler. Bu forumların en büyüğü 2001 yılında Porto Alegre'de (Brezilya) yapılan Dünya Sosyal Forumu'ydu. Su meselesi açısından dönüm noktası ise 2003 yılında Kyoto'da devletler ve şirketler tarafından gerçekleştirilen Dünya Su Forumu oldu. Forumu katılan STK'ların eleştirileri dikkate alınmadı, su hizmetlerinin özelleştirilmesinin yoksullar açısından oluşturduğu yıkıcı sonuçlar göz ardı edildi. Bunun üzerine 100 kadar aktivist forumun hemen ardından özelleştirmenin alternatiflerini konuşmak üzere bir araya geldiler. Aktivistlerin çalışmaları sonucu Hindistan'ın Mumbai şehrinde yapılan Dördüncü Dünya Sosyal Forumu sırasında "Su Adaleti" isimli bir websitesi kuruldu; www.waterjustice.org. Bu websitesi su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı mücadele eden STK'lara ve aktivistlere yönelik içerik üreten bir platform görevi görüyordu (Balanyá, Brennan, Hoedeman, Kishimoto, & Terhorst, 2005, s. 11). Böylece yerel direnişler olarak başlayan ve ulusal çapta mücadelelere evrilen birçok mücadele artık birbirlerinin deneyimlerinden öğrenen küresel ağlar oluşturmaya başladılar.

Uluslararası su hakkı mücadelelerini her bir mücadele alanı bir diğeri ile bağlı olmasına ve çoğu kez bu mücadeleler birbirleri ile kesişmesine rağmen, nitelik açısından iki kategoride ele almak mümkün. Bu kategoriler kırsal ve kentsel su hakkı mücadeleleridir.

Kırsal ve kentsel mücadeleler arasındaki en büyük niteliksel fark kapitalist üretim ilişkilerinin çok daha güçlü olduğu kentin ekonomik ve politik hegemonyasının gücü ve ayrıca kentlerin dünya nüfusunun çoğunluğuna sahip olması gibi yapısal nedenlerdir. Sanayi ve hizmetler kentlerde veya çeperlerinde biriktiği için hemen her üretim alanında kullanılan suyun kentlere ulaştırılması küresel bir sorundur. Ayrıca üretim için gereken enerji açısından da su hayati bir öneme sahiptir. Nüfus açısından ise özellikle milyonlarca insanın yaşadığı kentlerde günlük tüketim açısından devasa bir kentsel su tüketimi gerçekleşmektedir. BM'nin Dünya Kentleşme Beklentileri Raporu'na göre 1950'lerde sadece nüfusun %30'u kentlerde yaşarken, 2014'te bu oran %54'e ulaştı. 2050'de ise nüfusun %64'ünün kentlerde yaşayacağı öngörülüyor. Su, toprak ve hava açısından ekolojik limitlerini çoktan aşmış, hâlihazırda nüfusu birkaç on milyonu geçen mega kentlerin, nüfus artışından en çok payı alacağı yine bu raporda

belirtilmekte (United Nations, 2014). Water Policy'nin 2013'te yaptığı bir araştırmaya göre, nüfusu 100 binin üzerinde olan şehirlerin %50'si hâlihazırda su kıtlığı yaşanan bölgelerde yer alıyor. Sınırlı sayıda su varlığına ulaşabilmesine rağmen, bilinçli olarak büyütülen kentlerde yaşayan nüfusun su ihtiyacının karşılanması, hele de bu suyun kesintisiz olarak musluklardan sağlanması var olan paradigma içinde giderek zorlaşıyor ve yurttaşlar açısından derinleşen bir su krizi gündeme geliyor. İçilebilir nitelikteki olan suların dünyada var olan suyun sadece %2,5'i olduğu düşünülürse (İlhan, 2011) ve bu suyun sadece içme ve temizlik amaçlı değil sanayi ve tarımda da kullanıldığı düşünülecek olursa, sürdürülebilir olmayan bir kentsel su tüketimi ile karşı karşıya olduğumuz görülebiliyor.

Kentsel su ihtiyacını karşılamamanın sürdürülemezliği devletlerin su varlıklarını sonuna kadar kullanmasına ve kentlere su taşımasına yöneltiyor. Örneğin Çin'de nehirlerin akış yönünü tersine çevirerek yüzlerce kilometreden su taşıma projeleri dahi uygulanıyor. Elbette doğaya yapılan bu müdahaleler geri dönülmez ekolojik etkilere neden oluyor. Kuraklık, çölleşme, göç, savaşlar, türlerin yok olması, yiyecek sıkıntısı ve kentlerde artan su stresi bu etkilerin sadece bir kısmı. Kentlerin sahip olduğu ekonomik, politik ve demografik hegemonya sonucu devletlerin su varlıklarını kenti öncelikle kullanarak kır ve kent arasında bir gerilim yaratıyor. Ancak bu gerilimler kriz boyutuna ulaştığında kırsal mücadelelerin kazanma şansı yok denecek kadar az. Çünkü doğaya çok daha yabancılaşmış bir yaşamın sürdüğü kentlerde nüfusun su ile ilişkisi genellikle musluklardan akan bir şey olmasından ibaret. Kentsel su hakkı mücadeleleri bu nedenle çoğunlukla ya su kesintilerine, su kirliliğine ya da su fiyatlarının pahalılığına karşı olurken kırsal su hakkı mücadeleleri çok daha geniş bir çerçevede oluşuyor.

Kırsal su hakkı mücadeleleri çoğu ülkede kentsel mücadelelerden daha yoğun olarak yaşanıyor çünkü kırsal alanlarda yaşayanlar için su, ettikleri ürünler ve hayvanları için hayati öneme sahip. Sularının alınması veya yok olması açlık, yoksulluk ve göç etmek zorunda kalmaları anlamına geliyor. Bu nedenle Amazonlar'da yerli halklar ve Hindistan'da köylüler gibi birçok ülkede insanlar sularını savunmak için hızla harekete geçiyor. Ancak köylülerin verdikleri mücadeleler milyonluk kentlerin ve dev sanayilerinin ihtiyaçları ile çeliştiğinde uzun vadede kazanım elde etmesi oldukça güçleşiyor. Kentlerdeki su hakkı talebi ile su temininin kırsal alanlarda yaşayanları mağdur etmemesi gibi önemli bir denge kurulması oldukça önemli bir hale geliyor.

Bu makalede su hakkı mücadeleleri, aralarındaki niteliksel ve örgütsel farklardan dolayı, kırsal ve kentsel su hakkı mücadeleleri olarak ele alınacak ve yakın tarihteki önemli deneyimlerine yer verilecektir. Böylece dünya su hakkı hareketinin nasıl geliştiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Kırsal su hakkı mücadeleleri

Kırsal bölgelerde ortaya çıkan su hakkı mücadelelerin en temel sorunu barajların neden olduğu sosyo-ekonomik yıkımlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik kalkınmanın adeta sembolleri haline gelen büyük barajlar ile kalkınma için gerekli enerji üretimini sağlamanın yanı sıra hem büyük tarım arazilerini sulamak hem de kentlerin su ihtiyacı karşılamak amaçları güdüyor. Dünya Barajlar Komisyonu'nun 2000 yılında yayınladığı bir rapora göre 20. yüzyılın sonundan beri 140 ülkede toplam 45.000 büyük ölçekli baraj vardı (İlhan, 2009). Ancak bu büyük barajların neden olduğu ekolojik ve sosyal tahribat hesaba katılmadı. 1990'lara gelindiğinde barajların neden olduğu tahribata karşı başını yerli halkların çektiği kitlesel direnişler gelişmeye başladı.

Bu mücadelelerin en önemlilerinden birisi Hindistan'ın Narmada Vadisi'nde ortaya çıkan

baraj karşıtı hareket oldu. 1979 yılında planlanan Narmada kalkınma projeleri bölgede 30 büyük baraj, 130 orta ölçekli baraj ve 3.000 küçük baraj ile birlikte 75.000 km'lik su kanallarını içeriyordu. Bu dev planın bölgede su varlıkları etrafında ekonomik ve kültürel bir yaşam biçimi olan yerli halkları olumsuz etkilememesi mümkün değildi. Plan dâhilinde yüzbinlerce kişi köylerini boşaltmak zorunda kalıyordu. Bunlardan en tartışmalı olanı ise Dünya Bankası destekli Sardar Sarovar Barajı oldu. Barajın neden olacağı ekolojik yıkıma ve zorunlu göç ettirmeye karşı köylüler, akademisyenler, bilim insanları ve STK'lar eylemler organize etmeye ve davalar açmaya başladılar. Bu hareketler 1989 yılında bir araya gelerek Narmada'yı Kurtar Hareketi'ni (Narmada Bachao Andolan- NBA) oluşturdu (Aravinda, 2000).

NBA birçok eylem, açlık grevi ve gösteri düzenledi. Dünya Bankası'nın projeye verdiği desteği tekrar değerlendirmesini ve projede yer alan çok uluslu şirketlerin projenin neden olduğu insan hakları ve çevre ihlalleri nedeniyle projeden çekilmesini talep etti. Hareket hızla Friends of the Earth gibi uluslararası örgütlerden de destek buldu ve Narmada Uluslararası Eylem Komitesi oluşturuldu. Onbinlerce köylüyü baraj yapımına karşı yürüten NBA, 1990 yılında başken Yeni Delhi'de 2.000 kişi ile beş gün süren bir oturma eylemi de gerçekleştirdi. NBA'nın barışçıl eylemleri polisin ve karşıt grupların saldırılarına da uğradı. Yapılan açlık grevleri ve gösteriler sayesinde uluslararası kuruluşlar üzerinde küresel bir baskı oluştu. Dünya Bankası tarihinde ilk kez bir toplumsal hareketin baskısı sonucu projeye olan desteğini gözden geçireceğini ilan etti. 1992 ve 1993 yıllarında Hindistan hükümetinin NBA eylemlerini yasaklaması, aktivistlere şiddet uygulaması ve tutuklaması tüm dünyadan itirazların gelmesine neden oldu. Yerliler ise Muson yağmurları döneminde baraj bölgesinde yükselen suların altında kalacak olan köylerini terk etmeyi reddettiler. 37 ülkeden 250 kadar uluslararası çevre ve insan hakları kuruluşu London Financial Times ve Washington Post gibi gazetelerde BM Başkanı'na yazdıkları açık mektubu yayınladılar. Bu baskılar sonucu 1993 yılında Dünya Bankası projeye olan desteğini çektiğini ilan etti (Nakhoda, 2010).

Narmada'daki direniş Sovyetler Birliği'nin yıkılıp kapitalizmin küresel zaferini ilan ettiği yıllarda uluslararası destek bulan ve Dünya Bankası gibi örgütlere ilk kez aşağıdan tepkinin ortaya çıktığı bir hareket oldu. Her ne kadar NBA'nın direnişi ve elde ettiği uluslararası destek Dünya Bankası'nın çekilmesine neden olduysa da Hindistan kendi kaynakları ile proje yapımını sürdürdü. Ancak NBA'nın başlattığı baraj karşıtı mücadele sonraki yıllarda dünyanın farklı ülkelerindeki baraj mağdurları için örnek oluşturdu.

Narmada baraj karşıtı mücadele sonrası dünyada gelişen baraj karşıtı hareketlerin en önemlileri Latin Amerika ülkelerinde gelişti. Amazon havzası ise bu mücadelelerin en yoğun yaşandığı bölge oldu. Amazon havzası içerisinde yer alan 9 ülke bugüne kadar toplam 191 baraj yaptı, 246 tane daha da yapılması planlanıyor. Bu barajlar Amazonlardaki biyo-çeşitliliği yok ediyor. Baraj için ruhsat verilen bölgelere ayrıca madencilik izni de veriliyor. Bu nedenle bu bölgede yaşayan en başta yerli halklar olmak üzere on binlerce insan yaşam kaynaklarını kaybederek göç etmek zorunda bırakılıyor (Lees, Peres, Fearnside, Schneider, & Zuanon, 2016).

Bölgede barajlardan en fazla etkilenen ülke Brezilya. Hâlihazırda inşaatı biten ve sürmekte olan 143 barajı olan ülkede, Amazon dışında kalan bölgeler dâhil 254 adet daha baraj yapılması planlanıyor (Lees, Peres, Fearnside, Schneider, & Zuanon, 2016). Bu barajların en büyüğü ve tüm dünyadaki en büyük dördüncü baraj olan Belo Monte barajına² karşı yerli halkların

2. 2016 yılında Todd Southgate tarafından Belo Monte barajını ve baraj yapımına karşı direnişi konu alan "Belo Monte/Selden Sonra" isimli bir belgesel çekildi. Belgeselin Türkçe altyazılı gösterimi belgeselin yönetmeninden alınan özel izinle İstanbul'da Su Hakkı Kampanyası tarafından, 22 Mart 2017'de Dünya Su Günü kapsamında gösterilmiştir.

verdiği mücadele tüm dünyada Narmada direnişinde olduğu gibi ses getirdi. 1970'lerden beri yapılması planlanan proje direniş nedeniyle defalarca iptal edilmek ve yeniden planlanmak zorunda kalmıştı. 1989 yılında gerçekleşen Birinci Xingu Yerli Halklar Buluşması hem yerlilerin güçlü katılımı hem de sorunun uluslararası örgütlerin de gündemine girmesi açısından bir dönüm noktasıydı. Kayapo kabilesinden bir kadının toplantı sırasında Brezilya elektrik şirketi Eletrobras yöneticisinin boğazına pala dayadığı anın fotoğrafları tüm dünya basınında yayınlanmıştı. Projeyi savaş ilanı olarak gördüğünü söyleyen kadın bütün yerli halkların öfkesini gösteren bir sembol haline geldi. Hareket büyük başarılar elde ederek birçok proje planının iptal edilmesini sağladı (Bratman, 2014).

1991 yılında ise Brezilya'da arka arkaya yapılan barajların neden olduğu sosyo-ekonomik, kültürel ve ekolojik yıkıma karşı Barajlardan Etkilenen Halklar Hareketi (Movimento dos Atingidos por Barragens- MAB) kuruldu. Bu hareket özellikle baraj ve diğer mega projeler nedeniyle yerlerinden edilen insanlar için su ve toprağın temel bir insan hakkı olduğunu savunuyordu.³ Barajın yapıldığı Xingu bölgesinin en büyük hareketi ise 100'den fazla yerli grubun ve hareketinin içerisinde olduğu bir şemsiye organizasyon olan Trans-Amazon ve Xingu Kalkınma Hareketi'ydi (Movimento pelo Desenvolvimento da Transamazônica e Xingu). Bu hareket, 1980'ler ve 90'larda baraja karşı oldukça etkili bir muhalefet örgütledi. Ancak proje 2002 yılında ölçeği küçültülmüş olsa da yeniden gündeme geldi. 2008 yılında bu projeyi de iptal ettirebilmek için İkinci Xingu Halkları Buluşması gerçekleştirildi. Buluşmaya uluslararası örgütler ve medya da büyük ilgi gösterdi. Ancak direniş bu kez başarılı olamadı.

2011 yılında yapımına başlanan ve 2019'da bitirilmesi planlanan dev Belo Monte barajı on binlerce insanı yaşam alanlarından koparmaya başladı. Üstelik baraj "sol" bir hükümet tarafından gerçekleştiriliyordu. Proje ile ekonomik kalkınma sağlanacağını ve yenilenebilir enerji kaynaklarını güçlendireceklerini iddia eden hükümet daha şimdiden baraj ihalesindeki yolsuzluklar nedeniyle zor bir dönem geçiriyor (Guardian, 2016). Brezilya hükümeti, yerli halkların yaşadıkları topraklar üzerindeki haklarını tanıyan BM Yerli Halklar Hakları Bildirisi'ni 2007 yılında imzalamış olmasına rağmen Belo Monte'nin yapımı sürecinde bu Bildiri'ye hiçbir şekilde uymadı. Yerli halklar otoyolları kapayarak, kent meydanlarında gösteriler düzenleyerek ve inşaat alanlarını işgal ederek baraj yapımını engellemeye çalıştı ancak hükümetin müdahalesi birçok kez oldukça sert oldu. Bu nedenle bu çağda pek alışık olmadığımız şekilde yerli halkların oklarla polise yanıt verdiklerine şahit olduk (BBC, 2014; El Cezire, 2014). Direnişçiler oldukça cesur mücadeleler vermekle birlikte yerli halkların ortak talepler etrafında buluşamaması bugüne kadar devletin elini en fazla kolaylaştıran etken oldu. Yerli gruplarının bir kısmı projenin tamamen iptal edilmesini isterken, diğer kısmı değiştirilmesini ve kendilerine daha fazla maddi imkân sağlanmasını talep ediyor. Trans-Amazon ve Xingu Kalkınma Hareketi'nin 2000'lerde İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi ile iktidara yakın tavır sergilemeye başlaması da hareketin gücünü azaltan bir etkide bulundu. Tabii, hareketin liderlerinden Ademir Federicci'nin 2001 yılında suikast sonucu öldürülmesinin de etkisi oldu.

Latin Amerika'daki ve özellikle Amazon havzasındaki uluslararası inşaat ve maden şirketleri ile bankaların rant hesapları "oyun bozan" direnişçilere karşı oldukça acımasız davranıyor. Londra merkezli sivil toplum örgütü Global Witness'in açıkladığı rapora göre 2015-2016 döneminde çevre aktivistleri cinayetlerinde rekor kırıldı. Rapora göre 2015 ile 2016 Haziran'ı

Belgeselin İngilizce versiyonunu bu linkten izleyebilirsiniz:<http://www.belomonteaftertheflood.com>

Yine aynı yönetmen tarafından 2013 yılında çekilen "Damocracy" isimli belgesel ise Amazonları mahfeden Belo Monte ve Mezopotamya'yı mahfeden barajlardan biri olan Ilısu Barajı'nı ve barajlara karşı verilen mücadeleyi konu alıyor. Belgeseli Türkçe altyazılı olarak şu adresten izleyebilirsiniz: <https://www.youtube.com/watch?v=İrmhJ1bUEel>

3. Hareket ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız <http://www.mabnacional.org.br/>

arasında dünya genelinde her hafta 3 aktivist cinayeti işlendi. Bu dönemde incelenen 16 ülkede toplam 185 çevre aktivisti öldürülmüş. Bu sayı bir önceki yıla göre %59 artış anlamına geliyor. Raporla göre dünyanın aktivist cinayetleri açısından en tehlikeli bölgesi Latin Amerika. Brezilya 50 cinayet ile başı çeken ülke. Global Witness'tan raporu hazırlayan Billy Kytte'e göre değerli madenler, mineraller, palmiye yağı gibi ürünler için arazileri işgal eden şirketler, hükümetler veya mafya grupları o arazilerde yaşayanları önemsemiyor. Yaşam alanları yok olan yerlilerin oluşturduğu direniş hareketlerine karşı da hükümet güçleri, özel güvenlik güçleri veya tuttukları çeteler ateş açmaktan, suikast düzenlemekten geri durmuyorlar (Global Witness, 2016). Şirketlerin birer "kaynak" olarak gördüğü doğal varlıklar üzerinde artan rekabet, aşırı üretim ve tüketim dolayısıyla, kaynaklar azaldıkça daha agresif bir rekabet oluşturuyor. Kâr hırsı, doğa ve insan yaşamını umursamaksızın yeryüzünü tahrip ediyor ve sonuçta yaşam alanlarını ve en temel yaşam haklarını koruyan silahsız aktivistler dahi suikastlara kurban gidebiliyor.

Kırsal su hakkı mücadeleleri alanında, baraj karşıtı hareketler dışında da birçok mücadele var. Bu mücadelelerden en önemlilerinden birisi petrol boru hatlarına karşı mücadeleler. Petrol boru hatları çoğunlukla kentlerin uzağından geçiyor ve güzergâhı üzerinde çok fazla doğal alan bulunuyor, tabii su varlıkları da. Petrol boru hatlarında çok sık tanık olduğumuz kazalar ve sızıntılar doğayı ve su varlıklarını kirletiyor. Bu nedenle, bu coğrafyada yaşayanlar sularını ve yaşam alanlarını savunmak için petrol şirketlerine ve devletlere karşı mücadele ediyorlar.

Son yıllarda bu mücadelelerin en büyüğüne ABD'nin Kuzey Dakota eyaletinde tanık olduk. Kuzey Dakota'nın Bakken bölgesinden elde edilen ham petrolü Güney Dakota ve Iowa eyaletlerinden geçirecek Illinois'e taşıyacak olan Dakota Erişim Boru Hattı (DAPL), dört eyalette 50 ilden geçen, 1886 km uzunluğunda bir proje. Günde yaklaşık 500.000 varil petrol taşıyacak boru hattı yüzlerce suyulandan geçecek ve bunlar arasında en büyüğü Missouri Irmağı.

Proje sonlarına doğru yaklaşırken 2016 yılında Kuzey Dakota yerli halklarının direnişi ile karşılaştı. Boru hattı güzergâhı üzerinde Sioux yerli halkına ait topraklar üzerinde Eylül ayında boru hattına karşı eylemler yapılmaya başlandı. Boru hattının geçtiği bölgedeki Missouri Irmağı yerli halk için kutsal kabul ediliyor.⁴ Şirketin inançlarına saldırdığını ve ayrıca boru hattının milyonlarca insanın kullandığı suları kirleteceğini söyleyen Sioux yerlileri, kendilerine ait topraklar olan Standing Rock bölgesinde direnişe geçti.

Yerlilerin kendi bölgelerinden geçen boru hattına karşı yaptığı eylemlere şirketin özel güvenlik güçlerinin, köpekler ve gaz bombaları ile saldırması sonucu direniş bir anda ülke gündemine taşındı. Amerika'da yaşayan 300 kadar yerli halk Standing Rock direnişi ile dayanışma içerisinde olduğunu bildirdi. Böylece direnişçiler boru hattının yanında yerli halka ait olan bölgede Sacred Stone Camp'ını (Kutsal Kaya Kampı) kurdular.⁵ Sioux halkına desteğe gelen 200 kadar kabile kendi bayraklarını da kamp alanına dikti. Daha sonra yerliler iki yeni kamp alanı daha kurarak boru hattının yapımını geciktirmeye başladılar.

Direnin başladığı günden bu yana polis birçok kez yerli halka ve su savunucularına saldırdı. Kimi zaman nehir kıyısında yaptıkları dua ayinlerine, kimi zaman yürüyüşlerine, kimi zamansa kamp alanlarına saldırdı. Bu saldırılarda toplamda yüzlerce kişi yaralandı yine yüzlercesi gözaltına alındı. Küçük bir ilçe olan Morton'da (kamp alanlarının bulunduğu bölge) hapisaneler yetmeyince yerli halk köpek barınaklarına atıldı. Şirket ve eyalet polis teşkilatı

4. Kampların kurulduğu alan 1851 yılında imzalanan Fort Laramie antlaşması ile Sioux halkına bırakılan bir bölge. Yani yerli halkın kendi toprakları ve bu topraklarda yerli halkın rızası olmadan hiçbir şeyin yapılmaması gerekirken ABD bu anlaşmayı da çiğniyor.

5. Facebook'ta aynı isimle sayfa açan direnişçiler mücadeleye dair haberleri duyurmaya devam ediyorlar.

sürekli olarak kampta fuhuş yapıldığını, uyuşturucu kullanıldığını, çevrede yaşayanlara ait hayvanların kampta kalanlar tarafından vurulduğunu, hırsızlık yapıldığını iddia ederek bölgedeki halkı sularını savunan yerli halka karşı kıskırtan kara propaganda yöntemleri uyguladı.⁶

Eyalet yönetimi yerlilerin kendi toprakları üzerinde kurdukları kampları boşaltmak için yılsonunda harekete geçti. Polis 27 Ekim’de tam olarak boru hattı projesi güzergâhı üzerinde bulunan Red Warrior Kampı’na saldırarak kampı dağıtmıştı. Bu saldırısı sonrası direnişçiler tüm ülkeye kendilerine destek vermek için eylemler organize etmeye çağırdı. Direnişçiler, tüm dünyada proje finansörü Citibank önlerinde ve projede yer alan şirketlerin ofisleri önünde dayanışma eylemleri yapılması çağrısı yaptılar. Kuzey Dakota’daki boru hattına karşı direniş bir anda ülke genelinde eylemlere neden oldu. Ülkenin birçok şehrinde bankaların içinde kendilerini zincirleyen aktivistler “Su yaşamdır” sloganları attılar (CNN, 2016). 15 Kasım’da da Ulusal Eylem Günü ilan eden direnişe büyük destek geldi. O gün birçok eyalet ve şehirde dayanışma eylemleri yapıldı. Örneğin Washington’da Kuzey Dakota’da hidrolik kırılma ile petrol çıkarmada kullanılan malzemeleri taşıyan tren yolu aktivistler tarafından kapatıldı ve tren yolu üzerinde kamp kuruldu. İrlanda, İngiltere gibi ülkelerde de Standing Rock ile dayanışma eylemleri gerçekleşirken, Danimarka’nın en büyük bankası olan DNB’nin projeden çekilmesini talep eden bir imza kampanyası başladı. 120 bin kişinin imza vermesinin ardından DNB boru hattı projesindeki hisselerini sattığını açıklayarak projeden çekildiğini duyurdu.

Dayanışma eylemleri büyürken 8 Kasım’da yapılan ABD Başkanlık seçimini boru hattı finansörlerinde hissesi olduğu bilinen Donald Trump kazandı. Trump’ın Başkan seçilmesi proje sahibi Energy Transfer Partners şirketini harekete geçirdi. Şirketin baskısı ile 20 Kasım’da polis bir kez daha kampa sert bir şekilde saldırdı. Eksi beş dereceye düşen soğuğa rağmen aktivistlere su sikan polis saldırısı sonucu 165 aktivist yaralanırken 7 kişi hastaneye kaldırıldı (The Guardian, 2016). Bu son saldırının ardından Sioux yerlileri polis müdahalesi sonrası 1 Aralık’ta başlamak üzere Ulusal Eylem Ayı çağrısı yaptılar. Birçok şehirde yapılan eylemlerin yanı sıra 2.000 kadar emekli asker ve gazi (Vietnam ve Irak savaşlarına katılmış olanlar dâhil) su varlıklarını koruyan yerli halkla dayanışmak için kampa desteğe geldiler. Direnişin elde ettiği toplumsal destek sayesinde Obama yönetimi koltuğu devretmezden hemen önce projeyi durdurduğunu ilan etti. Ancak Trump, Başkanlık koltuğuna oturur oturmaz ilk imzaladığı kararname DAPL projesine devam edilmesi oldu. Bu karar üzerine daha o akşam ülkenin birçok şehrinde binlerce insan sokaklara döküldüler.

Son olarak 29 Nisan 2017’de Washington’da yapılan dev Halkların İklim Yürüyüşü’nde Kuzey Dakotalı yerliler en önde yerlerini aldılar. Sendikalar, göçmenler, yerli halklar ve çevre örgütlerinden oluşan 300.000 kişilik kalabalık, birleşik bir mücadeleyi inşa ettiklerini “İklim, İş ve Adalet için Yürü” ana pankartı ile gösterdiler.

Kuzey Dakota yerlilerin verdiği mücadele, dünyanın en zengin ülkesinde hem doğayı savunan hem de ırkçılığa karşı yükselen bir mücadele haline geldi. Bütün Amerikan yerlilerini birleştirmeyi başardı. Sendikalar, askerler, Siyahların Hayatı Önemlidir (Black Lives Matter) ve çevre hareketleri bu mücadeleye destek verdiler. Hareket, büyük ekonomik rantların döndüğü boru hattı projesini durduramamış olsa da yaktığı ateşle ABD’de yeni bir toplumsal mücadele dalgasına enerji vermeyi başardı.

---

6. Su Hakkı Kampanyası, Kuzey Dakota direnişini yakından takip ederek bu konuda birçok yazı yayınladı. Aşağıdaki linkte bütün süreci anlatan özel Kuzey Dakota Dosyası’nı bulabilirsiniz: <http://www.suhakki.org/2016/10/dosya-kuzey-dakotada-direnis>

Kentsel su hakkı mücadeleleri

Kırsal mücadelelerden sonra su hakkı mücadelelerinin bir diğer kategorisi de kentsel mücadelelerdir. Kentsel su hakkı mücadeleleri ağırlıklı olarak su varlıklarının özelleştirilmesine karşı suya erişim hakkını savunan hareketlerden ve su ücretlerinin pahalılığına karşı verilen mücadelelerden oluşuyor.

Kentsel su hakkı mücadelelerinin en önemli başlangıçlarından biri ve Narmada'daki baraj karşıtı hareketten sonra uluslararası hareketler ve örgütler tarafından en fazla ilgi çeken mücadele, Bolivya'nın Cochabamba şehrinde yaşanan mücadele oldu. 2000 yılında Bolivya'nın Cochabamba şehrinde yaşanan su isyanı, büyük bir su hareketinin başlangıcı oldu. Cochabamba'da yaşananlar 1993 yılında Başkan Sanchez'in başlattığı özelleştirme programının bir sonucuydu. Dünya Bankası tarafından desteklenen özelleştirme programının ilk etabı elektrik, telekomünikasyon, petrol ve doğalgaz şirketlerinin özelleştirilmesini içeriyordu. İkinci etabında da La Paz, Santa Cruz ve Cochabamba şehirlerinin su hizmetlerinin özelleştirilmesi yer alıyordu. Son birkaç on yılda en fazla göç alan şehirlerden biri olan Cochabamba'nın nüfusu 1950 yılında 80 bin iken, 1992 yılında 412 bine çıkıyor ve nüfus artışının %67'sini bu göç dalgası oluşturuyordu. Bu nüfusun ancak %53'ü su şebekesine bağlıken sadece %23'üne 24 saat düzenli olarak su verilebiliyordu (Marvin & Laurie, 1999). Nüfusun geri kalanı su ihtiyacını kuyulardan, su tankerlerinden ya da su komiteleri gibi çeşitli sivil toplum örgütlenmelerinden elde edebiliyordu. 1990'ların sonunda giderek daha fazla kuyu açılmaya ve bu kuyularda daha büyük derinliklere ulaşılmaya başlandı (Assies, 2003). Bölgede zaten sınırlı olan su varlıklarının artan kentleşme nedeniyle daha da azalması sonucu, 1999 yılında Bolivya hükümeti Aguas del Tunari isimli uluslararası bir konsorsiyum ile anlaştı. Antlaşma uyarınca Aguas del Tunari, Cochabamba'nın Belediye İçme Suyu ve Kanalizasyon Hizmetleri (SEMAPA) biriminin işlerini üstlendi. Kâr amaçlı bir su yönetimi devreye sokan konsorsiyuma bölgedeki özel kuyuları da ücretlendirme hakkı tanındı. Bu nedenle su ücretlerinde büyük artışlar yaşandı.

Cochabamba'da yıllar içerisinde derinleşen su krizi sonrası yaşanan bu son gelişme halkın tepkisine yol açtı. Su ve Hanehalkı Ekonomisini Savunma Komitesi, Mahalle Dernekleri Federasyonu ve Cochabamba Fabrika İşçileri Federasyonu (FDTF) gibi oluşumlar bu sürece itiraz etmeye başladılar. Bu grupların bir araya gelmesiyle birlikte Suyu ve Yaşamı Savunma Koordinasyonu (Coordinadora) kuruldu. Coordinadora liderliğini FDTFC Başkanı da olan bir ayakkabı işçisi, Oscar Olivera üstlendi (Assies, 2003). Hareket, ilk eylemini 28 Aralık 1999'da gerçekleştirdikten sadece birkaç hafta sonra Cochabamba'da büyük bir isyan başlayacaktı.

2000'in Ocak ayında %150'lere varan su fiyatlarındaki artış üzerine birçok kişi kent meydanındaki FDTFC binasına giderek şikâyet etmeye başladı. Sendika, faturaları ödemeyin çağrısı yaptı. Aguas del Tunari ise faturalarını ödemeyenlerin sularını keseceğini duyurdu. Bunun üzerinde sendika binasında toplanan Coordinadora üyeleri ve öfkeli insanlar 11 Ocak'ta genel grev ilan ettiler. Grev mahalle derneklerinin yollara barikatlar kurması ile isyana dönüştü. Coordinadora 13 Ocak'ta kent meydanında açık bir miting düzenlenmesi çağrısı yaptı. Miting sırasında göstericilerle polis arasında çatışma yaşanmakla birlikte hareket temsilcileri ve hükümet temsilcileri müzakere etmeye başladı. Müzakereler sonucu hareket önemli tavizler koparmayı başardı ve böylece Cochabamba Su Savaşları'nın ilk etabı sona erdi (Assies, 2003).

Su krizinin nihai olarak çözülememiş olması birkaç hafta içerisinde gerginliği yeniden arttırdı. Hareketin taleplerinin kabul edilmemesi sonucu öfkeli kalabalıklar Şubat ve Nisan ayları içerisinde tekrar sokaklara indi. Hükümet her defasında daha da sert müdahale etti. Nisan ayındaki genel greve bu kez suyun özelleştirilmesi kanununun tamamen kaldırılması

talebiyle Bolivya Köylü İşçiler Konfederasyonu da katıldı. Ordu kentte sıkıyönetim ilan etti. Bir hafta boyunca süren isyan ve çatışmalar sırasında yüzlerce eylemci yaralandı ve gözaltına alındı. Bir kişi öldü. Sonunda hükümet geri adım attı ve Aguas del Tunari ile anlaşma feshedildi. Su hizmetini sağlama görevi tekrar belediyeye verildi. Suyu özelleştiren 2029 No'lu Kanun'da değişiklik yapılacağı duyuruldu (Assies, 2003).

Cochabamba Su Savaşları küresel bir su hakkı hareketinin başlangıcı olarak görülebilir. Bu hareketin aktivistleri Brezilya'da yapılan Dünya Su Forumu'nda dünyanın dört bir yanından gelen toplumsal hareketler ve sendikalarla tanışma fırsatı buldular. Böylece suyun özelleştirilmesine karşı Afrika, Latin Amerika ve Avrupa'daki hareketler birbirleri ile iletişime geçme fırsatı buldu ve gelişen ilişkilerin bir sonucu olarak 2003 yılında ilk kez Alternatif Su Forumu Floransa'da organize edildi. Bu forum özellikle İtalya'da geniş bir su hareketinin oluşmasını ve 2011 yılındaki suyun özelleştirilmesi, nükleer enerjiye dönüş gibi kararların oylamaya sunulduğu referandumda zafer kazanılmasını sağladı (Carrozza & Fantini, 2016).

Cochabamba Su Savaşları'nın çok önemli iki sonucu oldu. İlk olarak 15 yıldır uygulanan neoliberal politikalardan biri ilk kez toplumsal bir hareket ile durdurulmuş oldu. İkincisi, Bolivya'daki toplumsal mücadelelerin biçimini değiştirdi. Önceden toplumsal mücadelelerin başını sendikalar çekerken, Cochabamba'da oluşan mahalle dernekleri ve içme suyu komiteleri hareketin temel dinamiği oldular. Sendikalarla birlikte oluşturdukları Coordinadora ise yatay, ağ tipi bir örgütlenme modeli olarak ortaya çıkmış oldu. Aşağıdan oluşturulan bu platform hükümet tarafından tanınmak ve müzakere edilmek zorunda kaldı (Assies, 2003). Dolayısıyla su krizinin özünde suyun yönetimine demokratik katılım meselesi olduğu da açıkça görülmüş oldu. Coordinadora'nın kent meydanında yaptığı kitlesel açık forumlar da bir doğrudan demokrasi örneği olarak toplumsal mücadeleler tarihindeki yerini aldı.

Kentsel mücadeleler de kırsal mücadeleler gibi sadece yoksul Güney ülkelerinde değil dünyanın en gelişmiş ve zengin ülkelerinde de yükselen bir mücadele alanı oldu. Bunlar arasında en önemlisi tüm dünyaya yeni kavramlar kazandıran İtalya'dır. İtalya'daki su hareketi, 1995'te Riccardo Petrella isimli bir İtalyan ekonomistin yazdığı Su Manifestosu'nun İtalya'da yaygın destek bulmasının ardından, 1998'de İtalyan Su Sözleşmesi İçin Komite'nin (CICMA) kurulması ile ortaya çıktı (Carrozza & Fantini, 2016). 2003 yılında Floransa'da toplanan Dünya Su Forumu'na karşı organize edilen Alternatif Dünya Su Forumu ile İtalya'da bir su hareketi varlığını ilan etmiş oldu. Bu alternatif su forumu bir başlangıç olmuş ardından Dünya Su Forumu'nun organize edildiği ülkelerde su hakkını savunan gruplar tarafından da organize edilmeye devam edilmişti.

2000'lerin başında yükselişe geçen İtalyan su hareketi arka arkaya yaptığı geniş katılımlı toplantıların ardından 2006 yılında İtalya Su Hareketleri Forumu'nu oluşturdu.⁷ İçerisinde yerel direnişlerin, STK'ların, sendikaların, akademisyenlerin ve aktivistlerin yer aldığı bu Forum sonraki dönemde su hareketinin taleplerini belirleyen en önemli organizasyon oldu. İtalyan su hareketinin üç önemli özelliği vardı. İlk hareketin İtalya tarihinde en katılımcı ve esnek toplumsal hareketlerden biri olmasıydı. Hareket, su hakkını temel bir insan hakkı olarak ele alıyor, suyu "müşterek" (commons) olarak tanımlıyordu. Bu nedenle de su hakkı mücadelesinin aynı zamanda bir demokrasi mücadelesi olduğunu ilan ediyordu. Hareketin en büyük başarısı suyun özelleştirilmesi sorununu referanduma götürmesi ve kazanması olmuştu. 2011 yılındaki referandum sırasında hareketin "Su olarak yazılır, demokrasi olarak okunur" sloganını öne çıkarmalarının nedeni buydu. İkinci olarak, Avrupa'da su mücadeleleri

7. <http://www.acquabenecomune.org/spip.php?article6137>

ya yeniden belediyeleştirme ya da su hakkı hareketleri olarak kavramsallaştırma yaparlarken, İtalya'da ilk kez "müşterek" kavramı da mücadelede yer buluyordu. Üçüncü olarak da referandum zaferi müşterekler kavramının diğer toplumsal hareketler tarafından da sahiplenilerek emek, bilgi, internet gibi diğer alanlarda da kullanılmasına yol açtı (Carrozza & Fantini, 2016).

İtalya'da yükselen su hareketinin özellikle referandumda elde ettiği başarı hareketin taleplerinin tüm dünyada ses getirmesine yol açtı. Hareketin sözcüleri Dünya Su Mahkemesi kurulmasını dahi talep ettiler (Carrozza & Fantini, 2016). İtalya'dan başlayıp dünyaya yayılan Alternatif Su Forumları ve somut su hakkı talepleri 2010 yılında Birleşmiş Milletlerin su hakkını bir insan hakkı olarak tanımasını sağladı. Avrupa Birliği'nin neoliberal politikalarına karşı suyun metalaştırılmasına ve ticarileştirilmesine karşı çıkan ve çoğunluğunu kamu sektörü sendikalarının oluşturduğu hareketler ise 2012 yılında Avrupa Yurttaşlar İnisyatifi oluşturarak Avrupa Birliği içerisinde bir su hakkı yasası kampanyasını başlatmıştı. Kampanya AB ülkelerinden toplam iki milyona yaklaşan yurttaştan imza almayı başardı.

İtalya'dan dünyaya yayılan su hareketinin önemli dönüm noktalarından birisi de yeniden belediyeleştirme hareketlerini tetikleme olmuştur. Elbette İtalya'dan önce çeşitli yeniden belediyeleştirme hareketleri var olmuştur. Örneğin, 1989 yılında su hizmetlerinin özelleştirildiği Fransa'nın Grenoble şehrinde ortaya çıkan "Demokrasi Ekoloji ve Dayanışma Hareketi" 2000 yılında su hizmetlerinin yeniden belediyeleştirilmesini sağlamıştı (Avrillier, 2005). Ancak hareketin küresel olarak ivmelenmesi İtalya'daki hareketin yükselişi ile olmuştur. İtalyan Su Hareketleri Forumu 2009 yılında özelleştirilmiş olan su hizmetlerinin yeniden belediyelerin eline verilmesi için yaptıkları kampanyalar sonucu, Turin ve Venice gibi şehirlerde belediyeler su ve hıfzıssıhha hizmetlerini özel şirketlerin elinden geri aldılar. Hatta Naples'te yeniden belediyeleştirmenin yanı sıra su varlıkları bir müşterek olarak kabul edilerek özel-kamu ikiliğini aşan bir anlayışla ele alınmaya başlandı. (Carrozza & Fantini, 2016). ABD'de 2000'lerin başında Atlanta, New Orleans ve Kaliforniya gibi eyaletlerde yurttaşların ve sendikaların kampanyaları özelleştirmeleri durdurmayı başardı (Flynn & Boudouris, 2005, s. 74-81).

Almanya'da da suyun özelleştirilmesine karşı kitlesel mücadeleler yaşandı. 2001 yılında Düsseldorf şehrinde su hizmetlerinin özel şirketlere verilmesi için yapılan referandumda sendikaların ve sivil toplumun başlattığı kampanya sonucu hayır oyları %90 ile kazandı. Takip eden yıllarda onlarca şehirde daha referandumlar ve özelleştirme girişimleri olmasına rağmen hemen her yerde suyun kamunun elinde kalmasını talep eden kampanyalar başarı elde ettiler (Krüger, 2005, s. 91).

İtalya'dan yükselen yeniden belediyeleştirme hareketlerinin günümüzde en kuvvetli olduğu yerlerden birisi ise İspanya'nın özerk Katalonya bölgesidir. Başkenti Barselona olan Katalonya su meselesinde dünyanın hemen her bölgesinden ayrılan bir özelliğe sahip. Dünya genelinde su ve hıfzıssıhha hizmetlerinin hâlâ %90 ile büyük kısmı kamuya ait iken Katalonya'da nüfusun %84'ü bu hizmetleri özel şirketlerden alıyor. Bu, dünya üzerinde bir rekor. Ayrıca Katalonya'da özel şirketlerin su yönetimini gerçekleştirdiği belediyelerin %90'ı da Aigües de Barcelona isimli bir şirketler grubuna ait (Badia & Subirana, 2015). Yani bu alanda bir tekelleşmeden söz ediyoruz. Özel şirketlerin gereken yatırımları yapmaktan kaçındığı, reklam ve kayıp-kaçak maliyetleri gibi maliyetleri de faturalara yansıttığı, kayıp-kaçak oranlarını azaltmaya çalışmak yerine fiyatlandırarak kâr etmeyi tercih ettiği ve yükselen fiyatlardan dolayı faturalarını ödeyemeyen ailelerin sularını kestiği su hareketi tarafından kanıtlandıktan sonra bir yeniden belediyeleştirme dalgası başladı.

Katalonya'daki su hareketinin başını 2011 yılında birçok sendikanın, sosyal hareketin ve

sivil toplum örgütünün ortak bir manifesto yayınlaması ile kurulan Aigua és Vida (Su Yaşamdır) platformu çekiyor. Bu platform da İtalya'daki Forum gibi sadece basitçe suyun belediyeler tarafından yönetilmesini değil, bir müşterek olarak kabul ettikleri suyun, halkın katılımının sağlandığı bir demokratik katılım süreci ile yönetilmesini talep ediyor. Platform, hayatın ve ekolojinin ticarileştirilmesine karşı insanları ve çevreyi merkeze alan bir yönetimi savunuyor. Platformun mücadelesi sonucu 2014 yılında Katalonya bölgesindeki altı belediye su yönetimini yeniden belediyeleştirdi. Su Yaşamdır platformunun ortaya çıkmasının ardından, 2012 yılında, bir de ulusal çapta faaliyet gösteren Kamusal Su Ağı (Red Aqua Publica) kuruldu. Bu platformlar, sendikaları, STK'ları ve yerel belediyeleri ortak su politikaları etrafında bir araya getirmeyi başardılar.

İtalya'daki su hareketinin öne attığı ve yayılmasını sağladığı müşterekler kavramı İspanya'da da Su Yaşamdır platformu tarafından sahiplenildi. İtalya'da müşterekler kavramı birçok farklı mücadele tarafından da sahiplenilmiş hatta 2013 yılında seçimlere katılan Emek, Müşterekler ve Çevre İttifakı'nı oluşturmuşlardı. Oldukça başarısız olmalarına rağmen müşterekler adıyla seçimlere giren muhtemelen ilk girişim oldular. Katalonya'da da benzer şekilde 2015 yılındaki yerel seçimlere içerisinde Su Yaşamdır platformu dâhil birçok toplumsal hareketin ve siyasi partinin yer aldığı Müşterek Barcelona⁸ platformu katıldı. Platformun adayı Ada Colau seçimleri kazanarak Barcelona Belediye Başkanı oldu ve Barcelona'da hızlı bir suyun yeniden belediyeleştirilmesi süreci bu sayede başlayabildi. Colau döneminde Barcelona'da yeniden belediyeleştirme sayısı 12'ye yükseldi.

Yukarıda bahsedilen Kamusal Su Ağı ise 2015 seçimlerinin ardından su meselesini konuşmak üzere Barcelona, Madrid, Valensiya, Zaragoza, A Coruña, Santiago de Compostela gibi sol adayların kazandığı şehirlerin belediye başkanlarını da davet ederek Kamusal Su İçin Şehirler Konferansı⁹ düzenledi. Neoliberal piyasa çözümlerinin tüm dünyaya dayatıldığı bir dönemde bu konferansta ilan edilen Suyun Kamusal Yönetimine İlişkin Bildiri bir kilometre taşı olma potansiyeli taşıyor. Bir araya gelen aktivistler, sendikalar, STK'lar ve belediyeler suyu bir kez daha "müşterek" ve su hakkını bir "insan hakkı" olarak ele aldıklarını ilan ederek, suyun kamusal yönetiminde belediyelerin, yerel meclislerin ve diğer kamu örgütlerinin daha yakın bir ilişki kurması gerektiğinde uzlaştılar.

2000'lerde yükselen bu mücadelelerin bir sonucu olarak tüm dünyada giderek hızlanan bir yeniden belediyeleştirme süreçlerine şahit oluyoruz. 2014 yılında Public Services International Research Unit¹⁰ (PSIRU), Transnational Institute¹¹ (TNI) ve Multinational Observatory tarafından hazırlanan ve Su Hakkı Kampanyası tarafından Türkçe özeti yayınlanan "Geri Dö-

8. Müşterek Barcelona (Barcelona En Comú) 2014 yılında kuruldu. 2011 yılında tüm dünyaya yayılan meydan işgalleri İspanya'da da yaşanmıştı ve 15 Mayıs'ta başlayan işgallerin en büyüklerinden birisi Barcelona'nın Katalan Meydanı olmuştu. Meydan işgali dönemi ve sonrasında parklarda ortaya çıkan forumlar sırasında yerel ve ulusal meclislerde yer alan siyasi partilere yönelik büyük öfke oluşmuştu. Yaklaşan yerel seçimlerde sıradan insanların yönetime katılmasını isteyen hareketler siyasi elitlere karşı ortak bir mücadele platformu olarak Müşterek Barcelona'yı kurdular. 2011 yılındaki meydan işgali sırasında polis şiddeti ile yerlerde sürüklenerek götürülen Mortgage'tan Etkilenen İnsanlar Platformu aktivisti Ada Colau'yu 2015 yılında belediye başkan adayı göstererek bir aktivisti ülkenin en büyük şehirlerinden birinin belediye başkanı olmasını sağladılar. Müşterek Barcelona özerk Katalonya bölgesine ait bir hareket olmakla birlikte yine 2014 yılında tüm İspanya'da siyasi elitlere karşı radikal bir değişim öneren Podemos (Yapabiliriz) isimli yeni bir radikal sol parti de kurulmuş ve adayları Madrid dâhil birçok belediyeyi kazanmıştı.

9. <https://www.tni.org/en/article/consolidation-of-the-public-water-movement-in-spain>

10. İngiltere'deki Greenwich Üniversitesi'ne bağlı Business School tarafından 1998 yılın oluşturulan araştırma birimi, dünya genelinde gerçekleşen özelleştirmeler, kamu hizmetleri ve küreselleşme üzerine araştırmalar yapıyor. <http://www.psiru.org>

11. 1974'te kurulan enstitü ekonomik, sosyal ve çevre adaleti için küresel sosyal hareketler üzerine araştırma yapıyor. <https://www.tni.org>

nüş Yok: Küresel Bir Eğilim Olarak Suyun Yeniden Belediyelerin Yönetimine Geçmesi” başlıklı rapora¹² göre 2000 ile 2014 yılları arasında tüm dünyada toplam 180 yeniden belediyeleştirme vakası yaşanmış durumda. Rapor, yeniden belediyeleştirmelerin hem küresel Güney hem de Kuzey ülkelerinde görüldüğünü, gelir düzeyi yüksek ülkelerde yeniden belediyeleştirme sayısının çok daha yüksek olduğunu belirtiyordu. Buna göre, 180 belediyeleştirmenin 136’sı, içerisinde Berlin, Paris, Atlanta gibi büyük şehirlerin de olduğu küresel Kuzey ülkelerinde gerçekleşti.

Son yıllarda ortaya çıkan su hareketlerinin en önemlisi ise 2014 yılında İrlanda’da yükselen Su Hakkı Hareketi (Right to Water- R2W) oldu. İrlanda’daki hareketi yeniden belediyeleştirme hareketlerinden ayıran fark suyun zaten kamunun elinde olmasıydı. Su ücretleri de yılda bir kez verilen bir vergiden ibaretti. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz İrlanda ekonomisini çok sert vurmuştu. Batmakta olan ekonomiyi kurtarmak için IMF’den yüksek miktarda kredi alındı. IMF ise kredi ödemelerini garanti altına almak için su hizmetlerinin özelleştirilmesini ve gelirlerinin IMF’ye devredilmesini şart koştu. Bu amaçla Irish Water isimli bir şirket kuruldu ve bütün hanelere su sayaçları takmaya başlandı. Su Hakkı Hareketi, zaten ekonomik sıkıntı yaşayan İrlanda halkının, suyun paralı olarak satılacak bir metaya dönüştürülmesine karşı başlattığı kampanya ile ortaya çıktı.

İrlanda Su Hakkı Hareketi, İspanya’daki su hareketine benzer bir şekilde 2008 krizi sonrasında yaşanan gelişmeler üzerine kurulduğu için içerisinde sendikaları ve sosyalist partileri de barındıran bir yapıydı. Hatta hareketin öncülüğünü sendikalar ve sosyalist partiler yapıyordu. Bu durumun nedeni İrlanda özelinde suyun ücretlendirilmesi meselesinin çok can yakıcı bir sınıf sorunu olarak baş göstermiş olmasındandır. Su hakkı hareketinin kitleliliği uygulanmakta olan kemer sıkma politikalarına karşı artık bir dur demek anlamına geliyordu. Hareket, ilk olarak 2014’ün Ekim ayında başkent Dublin’de 100.000 kişiyi hemen bir ay sonra da ülke çapında 100 ayrı noktada 200.000 kişiyi sokağa çıkararak mücadeleye başladı. İki yıl içerisinde toplam altı defa dev sokak eylemleri düzenledi. Bu eylemlere yaklaşık 4,5 milyon nüfusu olan ülkede 500 bin civarında insanın katıldığı söyleniyor. Hareketin büyüklüğü sayesinde Irish Water ilk üç ay içerisinde 1,5 milyon hanenin sadece %43’ünden su ücretini tahsis edebildi. İrlandalıların büyük çoğunluğu su faturalarını ödemeyi reddetti. Bir yıl sonra ise faturayı tamamen veya kısmen ödeyenlerin oranı %27’e kadar düştü (Hendrick, 2016).

Su Hakkı Hareketi’nin (R2W) yükselişi sonrasında yaklaşan seçimler nedeniyle hareketin başını çeken sendikalar bir toplantı düzenleyerek su meselesinin neoliberal uygulamaların bir semptomu olduğunu ve kitleselleşmesinin genel bir adalet ve eşitlik mücadelesinin sonucu olduğuna kanaat getirerek Değişim Hakkı¹³ (Right2Change) isimli bir platform oluşturdular. Podemos ve Syriza gibi radikal sol partilerin yapısını ve programını kendisine örnek alan radikal bir sosyal hareket oluşturmayı hedeflediler (Hendrick, 2016, s. 53). Değişim Hakkı hareketi ilan ettiği program ile her hangi bir siyasi partiye oy çağrısı yapmak yerine bu programa imza atan farklı partilerden 100 kadar vekil adaylarının isimlerini yayınladı. Ancak programın içeriği konusundaki tartışmalar nedeniyle Su Hakkı hareketinin de içinde yer aldığı Kârdan Önce İnsan İttifakı (People Before Profit Alliance- PBPA) ve Kemer Sıkma Karşıtı İttifak (Anti-Austerity Alliance- AAA) kendi listesi ile seçime katılma kararı aldı.

Su Hakkı Hareketi’nin yükselişi ve 2016 genel seçimleri öncesinde Kârdan Önce İnsan İtti-

12. Su Hakkı Kampanyasından özeti indirebileceğiniz raporun öncül çalışması olan ve 2013 yılında basılan “Remunicipalisation: Putting Water Back into Public Hands” kitabı aynı yıl içerisinde Hak-İş’e bağlı Hizmet-İş tarafından “Başarısız Su Özelleştirmelerinden Sonra Su Aslına Dönüyor” başlığı ile Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır.

13. <http://www.right2change.ie/>

faki'nin Kemer Sıkma Karşıtı İttifak ile ortak adaylar çıkarması sonucu İrlanda seçimlerinde tarihi bir başarı elde edildi. Bu koalisyon, içerisinde antikapitalistlerin de olduğu altı radikal sol milletvekilinin parlamentoya girmesini sağladı. Daha da önemlisi Su Hakkı Hareketi'nin radikalleştirdiği kitleler IMF programını uygulayan İrlanda'nın geleneksel siyasal sistemini krize soktu, aylarca hükümet kurulamamasına neden oldu. Kemer sıkma politikalarının uygulayıcısı olan iktidardaki Fine Gael ciddi oranda oy kaybetti ve suyun ücretlendirilmesi politikalarında ısrarcı olacağını ilan etti. Yine önceki seçimlerde iktidar ortağı olan ve suyun ücretlendirilmesini savunan Labour Party ise tarihi bir düşüş yaşadı. Kurulan parlamentoda 189 sandalyenin 95'ini Irish Water'a karşı olan temsilcilerin elde etmesi hükümet krizinin ana nedeniydi (Kelleher, 2016). En sonunda suyun ücretlendirilmesinin dokuz aylığına askıya alınmasına ve bu arada bir bağımsız komisyon kurularak Irish Water'a ilişkin itirazların araştırılmasına karar verilerek, büyük oy kaybı yaşayan iki parti (Fine Gael ve Labour Party) bağımsız vekillerin de desteği ile bir azınlık hükümeti kurdu. Hükümet krizi böylece geçici bir süre sona erdi. Ancak önümüzdeki dönemde İrlanda'yı zor bir dönem bekliyor. Bir yanda IMF'ye olan borçlar ve verilen sözler gereği suyun ücretlendirilmesini bir şekilde gerçekleştirmek isteyen partiler, öbür yanda çok kuvvetli bir su hakkı hareketi ülkede radikal politik gelişmelerin yaşanabileceğini gösteriyor.

Sonuç

Yukarıda anlatılan bütün su hareketlerine bakıldığında bazı ortak noktalara sahip olduklarını görüyoruz. Yerel veya ulusal her hareket öncelikle harekete katılan aktivistleri bir şekilde organize eden networkler oluşturuyorlar. Çoğunlukla politik olarak en ileri unsurlarının organize ettiği bu ağlar mücadele boyunca hareketin somut taleplerinin, hareketi oluşturan bileşenler arasındaki iletişimin, hareketin stratejilerinin ve mücadele boyunca kullanılan eylem repertuarının belirlenmesinde en önemli rolü oynuyorlar. Bu hareketler başarılı olduğu ölçüde buldukları ülkenin diğer toplumsal hareketlerinin de örgütlenme biçimlerini etkiliyor ve çoğu kez onlarla birleşerek geniş platformlar oluşturuyorlar.

Kırsal mücadeleler, ulusal kalkınmacı anlayışın övündüğü büyük barajların nasıl bir çevre felaketine neden olduğuna ve sular altında kalan coğrafyalarda ekosistemlerle birlikte birçok yerel kültürün de nasıl yok olduğuna dikkat çekmeyi başardı. Ancak en büyük ve örgütlü olanları dahi daha büyük toplumsal hareketlerle ve özellikle sendikalarla yani kentlerdeki işçi sınıfı hareketi ile birleşemediğinde elde ettiği kazanımlarını sürekli kılamadılar. Ancak uluslararası kuruluşların dev projelere olan desteklerini sınırlandırmada ve Ekvador Anayasası'nda yer alan "iyi yaşam hakkı" ve son yıllarda yasalaşmaya başlayan nehirlere "canlı varlık" statüsü verilmesi gibi hukuki başarılar elde etmeyi başardılar. Bir diğer kırsal mücadele olan boru hatlarına karşı gerçekleşen direnişler ise zaman zaman projeleri iptal ettirmeyi başarmış olsalar da bu mücadeleyi daha genel bir mücadelenin parçası olmadan kazanamayacaklarının farkına varan pratikler sergilediler. Petrol şirketlerine karşı mücadelenin bütün bir ekosistemi etkileyen küresel ısınmaya karşı mücadelenin yerel ayakları olduğunu fark eden hareketler bu nedenle Halkların İklim Yürüyüşü'ne yoğun katılım gösterdiler.

Kentsel mücadeleler ise İtalya'dan başlayarak çok önemli kazanımlar elde ettiler. İtalyan su mücadelesi dünyaya müşterekler kavramını kazandırarak suya kamu-özel ikiliği içerisinden bakan yönetim anlayışına karşı katılımcı bir demokratik içerik sağladı. Ayrıca bu başlangıç noktası dünyanın birçok ülkesine yayılan bir yeniden belediyeleştirme hareketinin oluşmasını getirdi. Kentlerdeki su hareketlerinin diğer toplumsal hareketlerle birleşmesi Katalonya ve İrlanda'da yeni radikal sol koalisyonların oluşmasını da yol açtı. Böylece hareketler su hakkını savunma durumundan çıkıp sosyal adaleti tesis etme amacı güden bir çıkış yapma konusunda

önemli deneyimler oluşturmuş oldular.

Bu hareketlerin hiç birisi yok olmuş değil. Bir mücadeleden ötekine doğru evrilmeye ve gelişmeye devam ediyorlar. Çeşitli yenilgiler, geri çekiliş dönemleri, toparlanma süreçleri ve önemli kazanımlar yaşadılar, yaşamaya da devam ediyorlar.

Kaynaklar:

Aravinda, L. S. (2000). *Globalisation and Narmada People's Struggle*. *Economic and Political Weekly*, 35 (46), 4002-4005.

Assies, W. (2003). *David versus Goliath in Cochabamba: Water Rights, Neoliberalism, and the Revival of Social Protest in Bolivia*. *Latin American Perspectives*, 30 (3), 14-36.

Avrillier, R. (2005). *A Return to the Source: Re-Municipalisation of Water Services in Grenoble, France*. B. Balanyá, B. Brennan, O. Hoedeman, S. Kishimoto, & P. Terhorst (Dü) içinde, *Reclaiming Public Water: Achievements, Struggles and Visions from Around the World* (s. 63-71). Amsterdam: TNC&CEO.

Badia, E., & Subirana, M. (2015, Eylül). *Window of opportunity for public water in Catalonia*. Nisan 15, 2017 tarihinde https://www.tni.org/files/article-downloads/water_remuniciplisation_in_catalonia_by_mui_and_elo_eng-final.pdf adresinden alındı

Balanyá, B., Brennan, B., Hoedeman, O., Kishimoto, S., & Terhorst, P. (2005). Foreword. B. Balanyá, B. Brennan, O. Hoedeman, S. Kishimoto, & P. Terhorst (Dü) içinde, *Reclaiming Public Water: Achievements, Struggles and Visions from Around the World* (s. 9-14). Amsterdam: TNI & CEO.

BBC. (2014, Aralık 17). *Brazil indigenous group clashes with police in Congress*. Mayıs 8, 2017 tarihinde <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-30509037> adresinden alındı

Bratman, E. Z. (2014). *Contradictions of Green Development: Human Rights and Environmental Norms in Light of Belo Monte Dam Activism*. *Journal of Latin American Studies*, 46 (2), 261-289.

Carrozza, C., & Fantini, E. (2016). *The Italian water movement and the politics of the commons*. *Water Alternatives*, 9 (1), 99-119.

CNN. (2016, Kasım 1). *Dakota Access Pipeline protesters shut down Grand Central station*. Mayıs 11, 2017 tarihinde <http://edition.cnn.com/2016/11/01/us/grand-central-nodapl-trnd/index.html> adresinden alındı

El Cezire. (2014, Mayıs 28). *Indigenous activists clash with Brazil police*. Mayıs 8, 2017 tarihinde <http://www.aljazeera.com/news/americas/2014/05/indigenous-activists-clash-with-brazil-police-20145272348649206.html> adresinden alındı

Flynn, S., & Boudouris, K. (2005). *Democratising the Regulation and Governance of Water in the US*. B. Balanyá, B. Brennan, O. Hoedeman, S. Kishimoto, & P. Terhorst (Dü) içinde, *Reclaiming Public Water: Achievements, Struggles and Visions from Around the World* (s. 73-84). Amsterdam: TNI & CEO.

Global Witness. (2016). *On Dangerous Ground*. Londra.

Guardian. (2016, Nisan 8). *Brazil: insider claims Rousseff coalition took funds from Belo Monte mega-dam*. Mayıs 8, 2017 tarihinde https://www.theguardian.com/world/2016/apr/08/brazil-rousseff-corruption-belo-monte-dam?CMP=tw_t_a-environment_b-gdneco adresinden alındı.

Hall, D. (2005). Introduction. B. Balanyá, B. Brennan, O. Hoedeman, S. Kishimoto, & P. Terhorst (Dü) içinde, *Reclaiming Public Water: Achievements, Struggles and Visions from Around the World* (s. 15-28). Amsterdam: TNI & CEO.

Hendrick, E. (2016). *The Economics and Politics of the Right2Water Campaign: Can Right2 Water Help to Realign Irish Politics Around the Traditional Poles of Left and Right?* İrlanda Ulusal Üniversitesi Public Advocacy and Activism Master Programı.

İlhan, A. (2009). *Social Movements in Sustainability Transitions: Identity, Social Learning and Power in the Spanish and Turkish Water Domains*. Barselona: Barselona Otonom Üniversitesi.

İlhan, A. (2011). *Yeni bir su politikasına doğru: Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler*. İstanbul: Su Hakkı Kampanyası.

Kelleher, J. (2016). *How many TDs oppose water charges?* Nisan 27, 2017 tarihinde Irish Political Maps: <http://irishpoliticalmaps.blogspot.com.tr/2016/05/how-many-tds-oppose-water-charges.html> adresinden alındı

Krüger, H.-W. (2005). *Germany: Public Water Services in Continual Retreat*. B. Balanyá, B. Brennan, O. Hoedeman, S. Kishimoto, & P. Terhorst (Dü) içinde, *Reclaiming Public Water: Achievements, Struggles and Visions from Around the World* (s. 85-94). Amsterdam: TNC&CEO.

Lees, A., Peres, C., Fearnside, P., Schneider, M., & Zuanon, J. A. (2016). *Hydropower and the future of Amazonian biodiversity*. *Biodivers Conserv*, 451–466.

Marvin, S., & Laurie, N. (1999). *An Emerging Logic of Urban Water Management*, Cochabamba, Bolivia. *Urban Studies*, 36 (2), 341-357.

Nakhoda, Z. (2010). *Narmada Bachao Andolan (NBA) forces end of World Bank funding of Sardar Sarovar dam*, India, 1985-1993. Mayıs 4, 2017 tarihinde Global Nonviolent Action Database: <http://nvdatabase.swarthmore.edu/content/narmada-bachao-andolan-nba-forces-end-world-bank-funding-sardar-sarovar-dam-india-1985-1993> adresinden alındı

The Guardian. (2016, Kasım 21). *Standing Rock protest: hundreds clash with police over Dakota Access Pipeline*. Mayıs 11, 2017 tarihinde <https://www.theguardian.com/us-news/2016/nov/21/standing-rock-protest-hundreds-clash-with-police-over-dakota-access-pipeline> adresinden alındı

United Nations. (2014). *World Urbanization Prospects: The 2014 Revision, Highlights*. New York: United Nations.

Suya Erişim Hakkından Suyun Akma Hakkına

Dr. Akgün İlhan

Su hakkı, içinde bulunduğumuz yüzyılda adını her geçen gün daha sık duyduğumuz bir kavram. Ancak su hakkının kökleri aslında çok daha öncesine dayanıyor. Zira insanların yaşamaları için gerekli olan suya erişmek her zaman bir ölüm kalım meselesiydi. Dolayısıyla adı ister günümüzde olduğu gibi hak kavramıyla birleşsin, isterse dini kavramlarla kutsallaştırılmış olsun, suya erişim hakkı yeni bir kavram sayılmamalı. Aksine bu kavram insanlıkla birlikte büyük bir evrim geeriyor. Su hakkı, vazgeçilmezliği oranında insan-doğa ilişkisini özetliyor.

Su krizine doğru

İlk kentlerin kurulmasında da, bunların günümüze kadar varlıklarını sürdürmesinde de en önemli belirleyici varlık suydur. Bu fiziksel belirleyiciliğinin yanı sıra su, çok tanrılı dinlerden tek tanrılılara kadar her kültürde yeniden doğuşu, saflığı, arınmayı ve yaşamı birleştiren bir simge olageldi. Su ve insan arasında fiziksel ve sosyal bağ, kapitalizmin gelişimi ve özellikle Sanayi Devrimi'yle birlikte değişmeye başladı. Sanayileşmeyle birlikte su, hemen her sektörde gerek hammadde olarak doğrudan gerekse üretim süreçlerinde dolaylı olarak aşırı kullanıma ve kirletilmeye maruz kalmaya başladı. Öncesinde insani ihtiyaçlar (içme, yemek yapma, temizlik vs.) ve geleneksel tarımsal üretim için kullanılan su, günümüzdeki boyutlarda değildi. Dolayısıyla su varlıkları günümüzdeki ölçekte ve biçimlerde kirletilmiyordu. Bu nedenle sanayileşmeden önce insanların temiz suya erişiminin önünde engel olacak, bu yaşam hakkını kısıtlayacak herhangi bir durum yoktu. Sanayileşme fosil yakıt tüketimini hızla artırmaya, iklimi değiştirmeye ve iklim değişikliği dâhilinde aşırılaşan iklim olaylarına (mevsim normalleri üzerindeki yağışlar, kuraklık vb.) neden olmaya başladı. İklim olaylarındaki bu değişim, suya erişimin önünde var olan fiziksel engelleri daha da büyütüyordu. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ivmelenen sanayi, endüstriyel tarım ve kentleşme uygulamaları dünyanın su varlıkları üzerinde artan baskılar yaratmaya başladı. Kalkınma yarışı içindeki devletler himayeleri altındaki su gibi doğal varlıkları bir an önce kullanıma açıp, ekonomik büyümenin hammaddesi haline getirecek adımları bir biri ardına atmaya başladı.

Tüm bunların kaçınılmaz sonucu olarak yarım yüzyıl gibi insanlık tarihi için çok kısa sayılabilecek bir sürede tarihte eşi benzeri olmayan bir ekolojik yıkım yaşandı. Millenium Ecosystem Assessment (Binyıl Ekosistem Değerlendirmesi) adlı oluşumun beş ülkeden 1300 araştırmacı ile dört senede hazırladığı 2005 yılında yayınlanan Ecosystems and Human Well-being (Ekosistemler ve İnsan Refahı) adlı sentez raporuna göre dünya ekosistemlerinin %60'ı bozulmuş durumdaydı. Türlerin yok olma hızı ise normalin 1000 katına kadar bir hızda yaşanıyordu.

Zira başta su olmak üzere doğa varlıkları artık yaşam değil zehir taşıyıp, ölüm saçıyordu. Bu çevre kırımını insanlığın yıkımıyla paralel gidiyordu. 1984'te Union Carbide firmasının Bhopal'de (Hindistan) kurduğu böcek ilacı üreten fabrikadan yanlışlıkla 40 ton metil isosianat gazını dışarı atması 18 bin kişinin ölümüne, 150 binden fazla insanın zehirlenmesine neden olmuştu. 2010'da ABD'nin Meksika Körfezi'nde denizde petrol araştırması yapan BP şirketinin Deep Horizon Platformu'nda meydana gelen patlama ve 87 gün süren sızıntısının sonucunda 200 milyon galondan fazla ham petrol denize karışırken 11 kişi de hayatını kaybetmişti.

Mesele sadece ölümlü kazalarla sınırlı kalmıyordu. 2000 yılı itibariyle dünyanın akarsularının %60'ı barajlarla kelepçelenip akmaz olmuş, 80 milyona yakın insan bu nedenle göç etmek zorunda bırakılmıştı (World Commission On Dams 2000). Günümüzde ise tablo daha vahim bir hal almış durumda. Dünyada 2,1 milyar insan temiz suya erişemezken, her gün 800 çocuk kirli su kullanımına bağlı hastalıklardan hayatını kaybediyor (UNICEF 2017).

Su krizine neoliberal 'çözümler'

Su krizi büyüyüp küresel gündemde yer almaya başladıkça neoliberal dünya düzeni büyüyen su krizine çeşitli reçeteler öneriyor. Bu reçetelerden ilki su varlıklarının korunması için piyasa mekanizmaların kurulmasının gerekliliği (Bakker 2003). Buna göre su krizi, kısıtlı doğa kaynaklarının paylaşımında piyasanın merkeze alınması, özel mülkiyet haklarının kurulması ve kaynak yönetimine özel sektörün dâhil edilmesi (Furlong 2010) ile çözülecektir. Zira su, kamunun hantal eliyle yönetilemeyecek kadar çok boyutlu ve karmaşık bir krizin içindedir. Su krizine getirilen neoliberal çözüm önerileri şöyle özetlenebilir (Bakker 2007):

■ Kurumlarda (kurallar, normlar ve kanunlar) a) mülkiyet hakları alanında özelleştirme (ayrıcılık su kullanım hakları, varlık satışları), b) ticaret kurallarında serbestleşme (GATS, NAFTA), c) yasalar ve düzenlemeler kısmında hem deregülasyon (özel sektörün girişini engelleyici düzenlemelerin ve hatta yüksek masraflı çevresel düzenlemelerin bile kaldırılması) hem de regülasyon (neoliberal reformlar içerisinde yeni düzenlemeler).

■ Kuruluşlarda (yönetilen varlıklar) a) varlık yönetiminde özel sektörle ortaklık ve b) teşkilat yapısında şirketleşme ve alternatif hizmet sunumu.

■ Yönetimde (karar vericilik uygulamaları ve uygulayıcıları) a) kaynak dağılımına piyasa- ların ve ticarileştirmenin (suda mesafe bazlı veya yoğun kullanım fiyatlandırma reformları) dâhil edilmesi, b) performans teşviklerinde veya yaptırımlarında 'kâr-zarar analizi' ve 'tam maliyet kurtarma' gibi yeni kamusal yönetim yöntemleriyle ticarileştirme ve c) katılımcılıkta (kullanıcılar ve araçlar) devretme ve merkezsizleşme.

Dünya Bankası, IMF ve Dünya Su Konseyi gibi küresel kuruluşlarla tüm dünyada 1990'lar- dan itibaren su alanında da yaygınlaştırılmaya başlanan tüm bu reformların somut sonuç- larından bir kaçı ise şöyle: Küresel ölçekte bir su pazarı yaratılarak en temel yaşam hakkı olan su sıradan bir ticari meta haline getiriliyor. Suyu son damlasına kadar kullanmak, kal- kınmanın kaçınılmaz bir gereği olarak kabul ediliyor. Su ve hızızsızlıha hizmetleri kamu ala- nından çıkarılıyor, bu görev özel şirketlere veya kâr odaklı kamu şirketlerine devrediliyor. Bu şirketlerse yapay olarak maliyetinin altında fiyatlandırılan suyun tam maliyet kurtarma prensibinden yola çıkarak fiyatının artması gerektiğini savunuyor ve suya zam yapıyor. Zam- ların kendiliğinden su tasarrufuna yol açacağını iddia eden şirketler masraftan kısmak için gerekli altyapı onarımlarını yapmıyor, kayıp suyun parasını da maliyetlere yansıtarak bir kısır döngünün parçası oluyor.¹ Pek çok ülkede masraftan kaçınma sonucu evdeki musluktan akan

1. Örneğin İtalya'da 1994'e kadar su hizmetleri belediyeler tarafından yürütülmüş, "Legge Galli" denilen ulusal su ya-

su içilecek kalitede veya lezzette olmadığı için ambalajlı su sektörü hızla büyürken, herkesin kullanımına açık sokak çeşmeleri de susuz kaldı, musluktan akan su sadece temizlik amaçlı kullanılmaya başlandı.² Suyun tüm dünyada kirleniyor olmasını kendi için bir avantaj haline getiren ambalajlı su sektörü öylesine kârlı bir yatırım haline geldi ki Coca-Cola, Pepsi, Nestle ve Danone gibi büyük meşrubat şirketleri temiz kaynaklardan çekip, sadece ambalajlayarak dağıttıkları sudan milyarlarca dolarlık kârlar elde ediyor. Aynı şirketler bu kârın karşılığında dünyanın hemen her ülkesindeki su varlıklarını hükümetlerle yaptıkları kullanım hakkı anlaşmalarıyla gasp edip, tatlı su varlığının tükenmesine ve kirlenmesine, doğada plastik birikimine ve suları ellerinden alınan kırsal kesimlerin zorunlu göçlerine neden oluyor.³ Örneğin Coca-Cola şirketi yasal olarak yıllardır tek kuruş ödemediği İzmir'in yeraltı sularını çekiyor (İlhan 2017).

Su krizini çözmek için sunulan neoliberal çözümler, devletlerin ve şirketlerin sudan para kazanmak için onu kontrol altına almasından ibaret. Bunun somut sonuçları barajlarla kelepçelenen ve ambalajlanarak hapsedilen tatlı su varlıklarımız. Temiz su kıtlaştıkça onu kontrol etmek daha da mühim bir mesele haline alıyor. Su krizinin büyümesiyle birlikte devletler arası arenada su savaşı senaryoları daha sık dile getirilir oldu (Clarke 1991). Geleceğin savaşları petrol yüzünden değil su yüzünden olacak deniliyor. Oysa savaşların yüzyılı olan 20. yüzyılda dünyada su meselesi yüzünden sadece çatışma denilebilecek olaylar yaşandı. Bunların hiçbiri savaş denilecek boyutlara varmadığı gibi, geçtiğimiz yüzyılda suyla ilgili 145 antlaşma imzalandı (Wolf 1998). Krizlerden korku, korkudan fırsat türeten neoliberal söylemlerin aksine uluslararası suların çatışmalara ve savaşa değil, barışa vesile olduğunu bu sayılar ispatlıyor. Westing (1986), Wolf (1998) ve White (1998) akarsular ve su havzaları etrafında kurulan uygarlıkların tarihinin, insanlığın doğayla olan diyalogunun en zengin kaydı olduğunu söylüyor.

Warner'ın (2008) da belirttiği gibi, devlet çoğu zaman paramiliter gruplar, silah tüccarları, askeri diktatörler ve özel güvenlikçiler gibi devlet, dışı aktörlerle rekabet içindedir. Devlet tahakkümünü genişletmek için toprak reformlarıyla teşvik edeceği sulama ve hidroenerji içerikli kalkınma projelerini kullanabilir (Warner 2008). Bu yolla feodal yapıları bile kendine katıp, onların kendine bağımlılığını sağlamlaştırır. Devletin bu hidrolik misyonuyla halka istihdam ve refah vaat edilirken, devlet bunu başarabilmek için bölgenin tam kontrolünü eline almayı şart koşar. Bu kalkınma projeleri devletin çeperde yer alan bölgelere bile gücünü taşıma aracıdır. Bu duruma en uygun örneklerden biri Türkiye'den verilebilir. On yıllardır yapımı süren 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralden (HES) oluşan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin

---

sasının yürürlüğe girmesiyle bu durum değişmişti. Bu yasa ile su hizmetlerini yürüten kuruluşlar hissedarlarla birlikte şirket gibi yapılanmak zorunda kalıp, kamu, özel ya da kamu-özel olup olmasına karar vermek durumunda bırakılmıştı. Su hizmetleri tam maliyet prensibi gereği su tarifeleri tarafından karşılanmak ve kullanılan sermayenin %7'si oranında bir geri dönüşü kapsamak zorundaydı. Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte su işletmecileri altyapıya daha az sermaye ayırmaya başlamıştı.

2. Ancak ambalajlı suyun ABD'de yükselişi şebeke suyunun içilecek lezzet ve kalitede olmamasından çok şebeke suyuyla yönelik algı yönetimiyle ilgiliydi. 1970'lerde ABD pazarına giren Perrier adlı su markası 1977'de New York'ta yürüttüğü 5 milyon dolarlık reklam kampanyası sonucunda ambalajlı suyu şık ve üst sınıf bir ürün olarak genç profesyonel kesime (yuppi) kabul ettirmeyi başarmıştı. Sene 1982 olduğunda ülkenin kişi başına şişelenmiş su tüketimi iki katına çıkarak 3,4 gallon olmuştu. Perrier'in başarısını gören Pepsi ve Coca-Cola gibi şirketler de bu eğilimi fırsat bilip ambalajlı su piyasasında yerlerini almış, şebeke suyunu karalayıcı çeşitli sloganlarla reklamlarını sürdürmüşlerdi. 1990'lara doğru da sokak çeşmelerinden kimse su içmez oldu. Daha fazla bilgi için bakınız: https://www.washingtonpost.com/opinions/we-dont-trust-drinking-fountains-anymore-and-thats-bad-for-our-health/2015/07/02/24eca9bc-15f0-11e5-9ddc-e3353542100c_story.html?utm_term=.bb70944bcf0f

3. Su şirketlerinin su gaspı ve su hakkı ihlallerine ilişkin olarak Nestlé'nin hikâyesini anlatan Şişelenmiş Hayat (Bottled Life) (2012) adlı belgesel önemli bir doküman.

(GAP) önemli hedeflerinden biri de “Bölge kaynaklarının etkin kullanımı yoluyla ekonomik büyüme, sosyal istikrar ve ihracatın teşviki gibi ulusal amaçlara katkıda bulunmaktadır.”⁴ Buradaki “sosyal istikrar”dan kasıt Kürt meselesi olduğu için, su yapıları ile bu sorunun da ortadan kaldırılacağı iddia edilmektedir. Suyun devlet eliyle sadece bir ekonomik araç olarak değil, adeta bir silah gibi kullanıldığı bir başka örnek de güvenlik barajlarıdır (Ayboğa 2013). Türkiye’nin dünya literatürüne kazandırdığı bu kavram, 2008 yılında ihaleye çıkan, Türkiye-Irak sınırına yakın yerlerde PKK’lıların barınma noktalarını ve geçişlerini sular altında bırakmak dışında bir amaca hizmet etmeyecek 11 güvenlik barajını ifade ediyor.

Devletlerin kalkınma yarışı suyu kontrol altına alma çalışmalarıyla paralel gidiyor. Devletler suyu tahakküm altına almak için barajlar, su kanalları, HES’ler ve havzalar arası su transferi projelerini hayata geçirmeye çalışıyor. Bu hidrolik projeler, suyu içinde aktığı coğrafyalardan ve değdiği kültürlerden soyut bir varlık olarak gören, onu sadece H₂O bileşeni olarak kabul eden indirgemeci bir zihniyetle gerçekleştiriliyor. Hidrolik paradigma olarak adlandırılan bu yaklaşım, geçtiğimiz yüzyılda ve günümüzde de Türkiye ve pek çok ülkede su politikalarının şekillenmesinde temel alınmış bir yaklaşım. Teknolojiyi tek bilgi kaynağı olarak gören hidrolik paradigma, suyu aktığı ırmağından, geçtiği toprağından, hayat verdiği canlılardan ve şekillendirdiği kültürlerden ayrı bir varlık olarak değerlendiriyor. Yani bu anlayışa göre Dicle ile Meriç nehirleri arasında önemli bir fark yok. Başka bir ifadeyle nehrin kültürel-ekolojik değerlerini hiçe sayan, salt bileşik boyutuna odaklı bu bakış açısına göre iki akarsu da birbirine denktir. Bu varsayımın göre, bir bölgede suyun kıtlığı sorununa tek çözüm görece daha fazla su kaynağına sahip olan bir başka bölgeden kanallarla su transferi yapmak olabilir (Del Moral ve Guiesante 2002). Buradan hareketle hidrolik paradigma, karmaşık sosyal-ekolojik sorunlara basit teknik çözümler öneren ve mühendislik bilimleriyle sınırlandırılmış uzman bilgisine endeksli bir yaklaşım. Hidrolik paradigma aynı zamanda “devlet yöneticiliğini” de temsil ediyor (Sauri ve Del Moral, 2001). Bu paradigmaya göre devlet, ülkeyi modernleştirme misyonunu su kaynaklarını geliştirerek, yani sulama kanalları, barajlar ve HES’ler kurarak gerçekleştirir. Bu durum, suyun, devletin kendini sosyal ve ideolojik meşrulaştırmasında stratejik bir rol oynadığı gelişmekte olan ülkelerde daha net gözlenir. Barajlar devlet gücünün ve prestijinin sembolüdür ve bir kez kurulmalarına karar verince tüm ekonomik, sosyal ve ekolojik maliyetlerine rağmen gerçekleştirilmeleri bunun en somut kanıtıdır (Bakker 2003).

Hidrolik paradigmaya göre su kaynaklarının kullanımında söz devlete ait olup, bu kaynakların geliştirilmemesi ve tam kapasite kullanılmaması bir geri kalmışlık sorunudur. Bu görüşe göre suyun en kısa sürede, en iyi teknoloji ile geliştirilip kullanıma açılması ekonomik kalkınmanın beraberinde sosyal gelişimi de getirecektir. Bu kalkınmanın bedelini yerlerinden edilerek ödeyen yerel toplulukların, sudan çeşitli şekillerde faydalanma haklarını kaybeden gelecek nesillerin ve yaşam alanları yok edilen diğer canlıların kaybettikleri ise ülke çıkarımı korumanın kaçınılmaz bir bedeli olarak değerlendirilir. Gittikçe büyüyen bir adaletsizliğin ve sosyal ekolojik yıkımın ülke çıkarılarını da tehdit ettiğini görmeyen bu indirgemeci yaklaşım; göç, hızlı ve plansız kentleşme, ekolojik yıkım ve insan hakları ihlalleri gibi sorunların temelinde yatan en önemli unsurlardan biridir.

Hidrolik paradigmanın ulusların ve dolayısıyla modern devletlerin kurulmasındaki, kentleşmedeki ve kalkınmadaki tetikleyici ve sürükleyici gücü yadsınamayacak kadar büyüktür. Aynı anlayış, dünyanın yaşam kaynakları ve insanlar da dâhil olmak üzere tüm canlılar üzerinde büyük yıkıcı etkilere de sahip. Çoğu zaman bu yıkımdan güç sahibi olmayanlar çok daha

4. GAP’ın hedefleri için bkz. <http://www.gap.gov.tr/gap-in-hedefleri-sayfa-23.html>

fazla etkilenirken, diğerleri kazanç sağlıyor. Dolayısıyla bir su adaletsizliği meselesi ortaya çıkıyor.

Su adaletsizliğine karşı su hakkı için hareket

İşte bu su adaletsizliği büyüdükçe, kirlenme, temiz su kaynaklarının azalması, buna bağlı salgın hastalıklar, göçler ve çarpık kentleşme vb. sosyal ve ekolojik sorunları yaratıp çeşitli muhalif hareketlerin ortaya çıkmasına neden oldu. 2000'li yılların başlarında Bolivya (Public Citizen 2002), Hindistan (Shiva 2002), Güney Afrika Cumhuriyeti (Pienar ve Van der Schyff), İspanya, İtalya ve Uruguay gibi pek çok ülkede devletin yardımıyla halka ait olan su kaynaklarını gasp edip tekrar halka fahiş fiyatla satan şirketlere karşı güçlü sosyal hareketler ortaya çıktı. Bunlardan bazıları önemli kazanımlar elde etti. 2004'de Uruguay'da şebeke suyuna erişiminin bir insan hakkı olması ve su hizmetlerinin tamamıyla ve doğrudan devletin yasal tüzel kişileri tarafından yürütülmesi anayasal güvence altına alındı (Hall ve diğerleri 2009). 2005'te İspanya'nın bir ucundaki Ebro Nehri'nden ülkenin diğer ucundaki endüstriyel tarım ve yoğun turizm sektörlerinin artan su talebini karşılamak için bin kilometreye yakın kanallarla bölgelerarası su transferi öneren dev proje halkın ısrarlı tepkisi sonucu iptal edildi. Genel seçimlerle birlikte Sosyalist İşçi Partisi'nin desteğini alarak "Yeni Bir Su Kültürü"ne giden yolda ilk adımı atan İspanyollar, suyun yerelden yönetimini ve su talebini kontrol altına alıcı yöntemleri oluşturmaya başladılar (Tabara ve İlhan 2008). İspanya'nın başkenti Madrid'te 3-4 Kasım 2016 tarihlerinde Kamusal Su Ağı (La Red Agua Pública) tarafından organize edilen "Kamusal Su İçin Şehirler" konferansına belediye başkanları, aktivistler, meclis üyeleri, uzmanlar, akademisyenler ve ilgili yurttaşlardan oluşan yüzlerce kişi katıldı. Suyu "müşterek" ve "insan hakkı" olarak ele alan bir kamusal yönetim anlayışı altında kamu-kamu işbirliği için ilk adımları atıldılar (Transnational Institute 4 Kasım 2016). Neoliberal piyasa çözümlerinin tüm dünyaya dayatıldığı bir dönemde bu adımlar, suyun kamusal yönetimi konusunda birer kilometre taşı olarak değerlendiriliyor.

Tabi bu durum sadece İspanya'ya özgü değil. Tüm dünyada su ve hıfzıssıhha hizmetleri güçlenen bir eğilim olarak yeniden belediyelerin eline geçiyor. Şirketlerin su ve hıfzıssıhha yönetimi üzerindeki kontrolünü geri alma mücadeleleri sonucunda, son 15 yılda Avrupa, Amerika, Asya ve Afrika'da toplam 35 ülkede, en az 180 yerde yeniden belediyeleştirme vakası gerçekleşti (Transnational Institute Ocak 2015). Su hizmetlerinin özel işletmelere ya da kamu-özel işbirliklerine devredilmesi sonucu artan su faturaları, altyapı hizmetlerinde görülen aksamalar, hizmet kalitesinde düşüşlerin yaşanması ile birlikte suyun tekrar kamunun eline dönmesini talep etmek, özelleştirmeye karşı verilen kolektif bir yanıt olarak gelişmeye devam ediyor. Artık dünyanın dört bir yanında insanlar suyun kamusal bir müşterek olduğunu ve su hizmetlerinin kamu hizmetleri içinde demokratik katılımcı yöntemlerle verilmesi gerektiğini haykırıyor.

2010'larda Yunanistan'da ve İrlanda'da su ve hıfzıssıhha hizmetlerinin özelleştirilmesine hayır denmesi tüm küresel su hakkı hareketi için yeni birer kazanım oldu. Yunanistan'da 18 Mayıs 2014'te sular idaresinin işçilerinden, sendikalardan ve sosyal hareketlerden oluşan geniş bir koalisyon alternatif bir referandum düzenledi. Referanduma katılanların %98'i, yani 220 bine yakın kişi suyun özelleştirilmesine "Hayır" dedi (Right to Water 19 Mayıs 2014). İrlanda'da ise 2008 krizinde IMF ve Dünya Bankası politikaları sonucu devletin borçlarına karşılık evlere su sayacı takılmasını ve elde edilen gelirin kredi borcu ödemek için kullanılmasını protesto eden yüz binlerce insan, son seçimlerde bir sol koalisyon oluşturarak parlamentoya su haklarını savunacak 6 milletvekili göndermeyi başardı. Son birkaç sene içinde su hakkı

meselesi ülkenin ana gündemine oturdu.⁵

1997 yılından bu yana her üç senede bir Dünya Su Konseyi tarafından düzenlenen neoliberal forumlara karşı olarak şirket ve hükümetlerin değil halkların sesi olan alternatif dünya su forumları gerçekleştiriliyor. Bu forumlarda insanların, diğer canlıların ve gelecek kuşakların su hakkını savunan aktivistler, bilim insanları ve halklar bir araya geliyor. Suyun anayasal bir hak olarak kabul edilmesi, su yönetiminin kamu eliyle olması gerektiği söyleniyor. Ancak kamu kavramının doğrudan demokrasiyle yeniden tanımlanıp, daha katılımcı olması gerektiği de vurgulanıyor. Su hakkının, demokrasi ve sürdürülebilirlik kavramları gibi egemen güçlerin kontrolünde eğilip bükülmemesi için bu önemli insanlık kazanımına halkların ve emek örgütlerinin sahip çıkması gerektiği vurgulanıyor. Diğer pek çok hak, genel hak çerçevesinde yer alırken, su için özel bir tanımlama yapılması işte tüm bu mücadelelerin ortak zaferi.

Evrensel hukukta su hakkı

Su Hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (1948) 3. maddesindeki “yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır” ibaresinden tutun da Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı'nda (1994) yer alan “herkesin yeterli standartlarda yaşama hakkı içinde su ve sağlığın korunması” ifadesine kadar pek çok hukuki metinde örtük olarak hep vardı. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (1966) 11. ve 12. maddeleri düzenlemeleriyle bu sözleşmenin yorumu olan 2002'de BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi tarafından yayınlanan 15 nolu Genel Yorumu'nda da suya erişimin bir insan hakkı olduğu kabul edildi. 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe giren sözleşmeyi Türkiye, 15 Ağustos 2000'de imzalayıp, 4 Haziran 2003'de de TBMM'de onayladı.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 2010'da “Su ve hıfzıssıhha hakkı bir insan hakkıdır, diğer bütün insan hakları ile eşittir, yani yasal olarak uygulanabilir ve ihlal edildiği takdirde yargı yolu açılabilir.” kararını aldı. İlk etapta bu madde 124 ülkenin evet oyuna karşılık, 42 çekimser oyla kabul edildi. Türkiye de bu çekimserler arasında yer aldı. Yaklaşık 3 sene sonra Türkiye'nin de dâhil olduğu tüm devletler bu kararı kabul etti.

Peki, uluslararası arenada suyun insan hakkı olarak tanınması devlet ölçeğinde ne anlama geliyor? BM'ye üye devletlerin suya ve hıfzıssıhhaya erişim hakkıyla ilgili yükümlülükleri üç kategoride toplanıyor (Barlow 2016):

■ Saygı Gösterme Yükümlülüğü: Hükümetler su ve hıfzıssıhha ile ilgili insan haklarını kısıtlayıcı veya engelleyici hiçbir eylem içinde olmamalı. Bunun uygulamadaki anlamı ise: Kimse su ücretini ödeyemediği için sudan mahrum bırakılamaz.

■ Koruma Yükümlülüğü: Hükümetler üçüncü tarafların su hakkı ihlallerini engellenmekle ve yerel halkları su kirliliğine ve su varlıklarının kaybına karşı korumakla yükümlü.

■ Yerine Getirme Yükümlülüğü: Hükümetler su hakkının hayata geçirilmesi için önlemler almalı ve her yere su ve hıfzıssıhha hizmetlerini götürerek insanların bu hizmetlere erişimini sağlamalı.

Ülkeler bu yükümlülükleri yerine getirmek için su hakkını anayasalarına dâhil edecek çalışmalar gerçekleştirmekte. Bugüne kadar onlarca devlet su hakkına anayasalarında yer verdi veya bu hakkı ulusal kanunlarla düzenledi.

5. Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için Mehmet Uludağ ile 15 Kasım 2016 tarihinde Su Hakkı programında (Açık Radyo) yapılan röportajın kaydını dinleyebilirsiniz. <http://www.suhakki.org/2016/11/su-hakkinda-irlanda-su-hakki-mucadelesini-konustuk/#.WTSFx2gT7IU>

Anayasalarda su hakkı

Suyu bir insan hakkı olarak anayasal güvence altına alan ilk ülke Uruguay oldu. 2004'te yapılan değişiklikle Uruguay Anayasası'na şu madde eklenmişti: "Çevrenin korunması bir genel çıkar konusudur... Su yaşam için gerekli olan doğal bir kaynaktır. İçme suyuna ve hıfzıssıhhaya erişim temel insan haklarını oluştururlar." Bunun dışında Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Güney Afrika, Filipinler, Malavi, Gambiya, Uganda, Dominik Cumhuriyeti, Belçika, Maldivler, Nijer, Tunus, Kenya, Ekvador, Etiyopya, Zambiya, Uruguay, Meksika, Panama, Kolombiya, Venezüella, Bolivya, Nikaragua ve Slovenya gibi ülkelerin anayasalarında da su hakkı kabul edildi (WASH United, Freshwater Action Network & Water Lex 2012).

Bu ülkelerden Bolivya'ya bakacak olursak anayasasında şu maddeyi görüyoruz: "Herkes evrensel nitelikteki içilebilir su hizmetlerine eşit olarak sahip olmalıdır. Su ve hıfzıssıhhaya ulaşma bir insan hakkıdır, imtiyaz veya özelleştirme konusu olamaz". Nikaragua Anayasası'nda bulunan madde 105 ise şöyle: "enerji, iletişim, su... temel kamusal hizmetlerin sağlanmasını teşvik etme, imkân tanıma ve düzenleme Devletin yükümlülüğündedir ve halk bu hizmetlere devredilemez erişim hakkına sahiptir". Demokratik Kongo Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan madde 48'de de şu ifade yer alıyor: "Devlet nezih bir konuta, içme suyuna ve elektriğe erişim hakkını garanti altına alır". Ekvador Anayasası ise madde 23 ile devletin insanların sağlık, beslenme ve içme suyu, temiz bir çevre, sosyal eğitim, iş, rekreasyon, barınma, giyim ve diğer hizmetleri sağlayan kaliteli bir yaşam hakkını tanıyıp, garanti altına alıyor. Kenya Anayasası'nın 65. maddesinde her bireyin yeterli miktarda, iyi ve kaliteli suya erişim hakkı olduğu söyleniyor. Benzer şekilde Güney Afrika Anayasası'nda yer alan 27. madde herkesin yeterli miktarda gıdaya ve suya erişim hakkının sağlanmasından bahsediyor. Slovenya'da parlamentonun 90 vekilinden 64'ünün onayıyla Anayasa'ya bir madde eklenerek "her bireyin içme suyuna erişme hakkı" 2016'da resmen tanındı. Bu madde bir insan hakkı olan suyun ticarileştirilemeyeceğini de içeriyor.

Hindistan'daysa su hakkı anayasada ya da hukuksal metinlerde açık bir şekilde ifade edilmemesine rağmen, pek çok mahkeme kararında yaşam hakkının parçası olacak şekilde yorumlanıyor. Öyle ki Hindistan'da Ganj ve Yamuna nehirleri kutsal sayılıp, yaşayan insan gibi kabul edildikleri hukuki bir statü kazandı (The Guardian 2017). Bu gelişmeyle birlikte aslında sadece suya ve hıfzıssıhhaya erişim hakkını kapsayan değil, nehirlerin akma hakkını da içeren kapsamlı bir su hakkı kabul edilmiş oldu. Yeni Zelanda'da da benzer bir kazanım elde edildi. Yerli halk Maoriler'in kutsal saydığı Whanganui Nehri 'canlı varlık' olarak tanınarak hukuki bir statü kazandı. Yeni Zelanda Parlamentosu'nun Whanganui'yi canlı bir varlık olarak tanımamasının ardından, nehrin haklarını savunmak üzere Maoriler'den ve Kraliyet'ten birer temsilci mahkemelerde bulunabilecek. (ABC News 2017)

Endonezya'da Su Kaynakları Hakkında Kanun'un 5. maddesi gereği devlet, herkesin sağlıklı, temiz ve üretken bir yaşamı gerçekleştirmesi için gereken minimum günlük su miktarını garanti altına almakla yükümlüdür. Cezayir'de de benzer şekilde Su Kanunu'nun 3. maddesi suya ve hıfzıssıhhaya erişimi bir insan hakkı olarak tanımlıyor. Hollanda'da 2004 yılından bu yana yürürlükte olan yeni su yasasıyla birlikte içme suyu hizmetleri sadece kamu şirketleri tarafından sağlanıyor. Bu yasayla su şirketlerinin özelleştirilmesi imkânsız hale getirildi ve ülkedeki on su şirketi bölgesel ve yerel hükümetlere devredildi. Ancak tüm bu kamulaşmaya rağmen bu şirketlerinin çoğunun özel şirketler gibi yapılandığı ve kâr odaklı olduğu eleştirisini de yapmak gerekiyor (Hachfeld ve diğerleri 2009). Fransa da 2016'da su hakkının etkin uygulanması üzerine 2715 nolu yasayı onayladı.

Türkiye’de su hakkının hukuksal boyutu

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken Türkiye’de su hakkı için gittikçe büyüyen bir toplumsal mücadele veriliyor. 1990’lı yıllarda Bergama’da ve Artvin’de (Cerattepe) altın madenciliği çalışmalarına karşı ortaya çıkan yerel direnişlere, 2000’lerde baraj ve HES projelerine karşı hareketler de eklendi. Karadeniz’den Akdeniz’e, Güneydoğu’dan ve Doğu’dan Ege’ye kadar Türkiye’nin tüm bölgelerinde kelepçelenmemiş akarsu bırakmayan hidrolik projelere, yer altı sularını, denizleri ve gölleri kirleten termik ve nükleer gibi enerji projelerine, maden ve taş ocaklarına, otoyol, köprü alt geçit ve tünel gibi ulaşım projelerine karşı kırsal kesimde bir ölüm kalım mücadelesi yaşanıyor.⁶ Her biri su ve toprak gasplarına neden olan bu projeler su hakkı ihlallerine örnek teşkil ediyor.

Türkiye’de tüm bu hak ihlallerine karşı su hakkı kendine herhangi bir hukuksal metinde yer bulabilmiş değil. Devletin elinde stratejik bir silah, ekonomik bir kaynak, kalkınmanın ve politik baskının bir aracı olarak görüldüğünden su insan hakkı olarak kabul edilmiyor. Ülkedeki su hakkına dair yasal düzenlemeler şu çarpıcı gerçeği gözler önüne seriyor. Türkiye’de içinde ‘su’ kelimesinin geçtiği onlarca hukuki metin olmasına rağmen su hakkına ya da bu hakka denk gelecek bir ifadeye rastlayamıyoruz. Oysa suya ilişkin olarak başta Türk Medeni Kanunu olmak üzere Yeraltı Suları Hakkında Kanun ve elli civarında hukuksal düzenleme var (Narin 2016).

1982 Anayasası da bu eksikliği dolduracak bir maddeden yoksun. Anayasası’nın su hakkı kavramına değen bir kaç maddesine göz atarsak şunları görüyoruz (Narin 2016). Madde 17’ye göre “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir”. Benzer şekilde madde 56 da herkesin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu söylüyor. Sağlıklı ve dengeli bir çevrenin olmazsa olmazı olan suya erişmek ise kişinin yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma hakkının ayrılmaz bir parçası. Aynı madde ayrıca “Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.” diyor.

Madde 63’e göreyse “Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır” diyor. Madde 168 de benzer şekilde “Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir” diyor. Anlaşılacağı üzere bu hükümlerde sudan üstü örtük olarak bahsedilse de, su bir insan hakkı olarak yer almıyor.

2011 yılında Orman ve Su İşleri Bakanlığı’nca hazırlanan ve kamuoyuyla paylaşılan “Su Kanunu Tasarısı” da aynı doğrultuda hazırlanmış. Tasarıda su hakkının adı dahi geçmiyor, su varlıklarının korunmasına yönelik değil suyu kullanıma açacak düzenlemeler dikkat çekiyor (Su Hakkı Kampanyası 2014).

Su hakkını BM üyesi bir ülke olarak dolaylı yoldan kabul etmiş olan Türkiye’nin Anayasasında su hakkına dair bir madde olmadığı gibi bu yönde bir çalışması da yok. Hatta son on yıldır Türkiye’de su hakkı ihlallerine yol açacak çeşitli yasalar ve düzenlemeler bir biri ardına geliyor. Tabiatı ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Yasası tasarısı, Su Kanunu tasarısı, Kentsel Dönüşüm Yasası, 2B Yasası, Nükleer Yasası, HES’ler için idari altyapı düzenlemeleri, büyük projeler için ÇED muafiyetinin getirilmesi, Mühendis ve Mimar Odaları’nın denetim haklarının ortadan kaldırılıp denetim işlerinin özel şirketlere verilmesi, Madde 80 ve Varlık Fonu gibi düzenlemeler sadece suyun değil tüm doğa varlıklarının korunmasını kısıtlıyor ve kullanıma açılmalarını kolaylaştırıyor. Bu hukuksal desteği arkasına alan hükümet, uluslararası

6. Daha fazla bilgi için bkz. Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişleri (2016) İletişim Yayınları.

finans kuruluşlarının belirlediği politikaların uygulayıcısı olarak adeta bir şirket gibi çalışıyor. Doğayı ve suyu bir ekonomik meta olarak gören kanunlar, politikalar ve uygulamalar sosyal-ekolojik yıkımlara yol açıyor, suya erişimde var olan adaletsizliği artırıyor, yaşam hakkına tehdit oluşturuyor ve su varlıklarını korumak yerine her alanda tüketimini, kullanımını teşvik ediyor.

Meselenin kentsel boyutuna bakacak olursak Türkiye’de su ve hıfzıssıhha hizmetlerini kamu kapsamından uzaklaştıran ve suya erişimi ekonomik olarak kısıtlayan bir takım yasal düzenlemeler mevcut. Bunlardan bazıları şöyle:

■ 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’un “Tarife Tespit Esasları” başlıklı 23. maddesi,

■ 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un 1. maddesi,

■ Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun’un 24. maddesi,

■ Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmeliğin 19. maddesi,

■ 6360 sayılı Büyükşehir Yasası’nda yer alan Geçici Madde 1’in 15. fıkrası.

Şimdi bunlara sırasıyla bakalım. Türkiye’de sadece İstanbul’un değil bütün büyük şehir belediyelerinin uymak zorunda olduğu 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’un “Tarife Tespit Esasları” başlıklı 23. maddesine göre, yerel yönetimler yürüttükleri tüm hizmetlerin gerçekleşmesi için harcanan yönetim ve işletme masraflarını, amortismanları, doğrudan gider olarak yazılan yenileme giderlerini, iyileştirme ve genişletme giderlerini ve tüm bunlara ek olarak kâr oranı içeren bir fiyatlandırmayı yapmak zorundalar. Böylece bu yasayla belediyeler kâr esasına göre çalışan ticari işletmelere dönüşmek zorunda kalıyor. Yasaya göre su ve kanalizasyon idareleri suyu satarken yasanın belirlediği kâr oranından (%10) aşağı olmamak kaydıyla, kârlılık ve verimlilik prensiplerine ve özel hukuk kurallarına göre davranmakla yükümlüdür. 2012’de yapılan bir değişiklikle “%10’dan aşağı olmamak kaydıyla” kısmı çıkarılmış, yerine “bir kâr oranı esas alınır” ifadesi eklenmişti.

Hem eski, hem de yeni Türk Ticaret Kanunu’nda su, gaz ve elektrik dağıtımı, telefon ve radyo ile haberleşme ve yayın yapma gibi işlerle uğraşan müesseselerin ticarethane olarak kabul edilmelerine hükmedilir. Su ve kanalizasyon idareleri de bu kapsam içinde büyükşehir belediyesine bağlı, müstakil bütçeli ve kamu tüzel kişiliğine haiz olarak kanunla kurulmuş bir kamu kuruluşu olarak tanımlanır. Özel hukuk kurallarına göre davranmaya bir örnek verilmesi gerekirse, örneğin borcunu ödemeyen abonenin suyu kapatılıyor. Borç kanuni yollardan alınamazsa ve su kapama tarihinden 6 ay sonra borç tahsil edilemezse, hesap tasfiye edilerek sözleşmesi iptal edilir ve sayacı kaldırılır. Böylece suya erişme hakkı, ödeyecek gücü olmayan vatandaşın elinden alınıyor.

İkinci olarak 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un 1. maddesine göre:

“Genel bütçeye dâhil daireler ile katma bütçeli idareler, bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, kanunla kurulan fonlar, kefalet sandıkları, sosyal güvenlik kuruluşları, genel ve katma bütçelerin transfer tertiplerinden yardım alan kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsleri ve bağlı ortaklıkları ile müesseseleri, il özel idareleri ve belediyeler ile bunların kurdukları birlik, müessese ve işletmelerde... üretilen mal ve hizmet bedellerinde işletmecilik gereği yapılması

gereken ticari indirimler hariç herhangi bir kişi veya kuruma ücretsiz veya indirimli tarife uygulanmaz”.

Bu durumun istisnalarını belirleme yetkisiyse Bakanlar Kurulu'na bırakılıyor. 2002 yılında yürürlüğe giren bu yasa, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlar tarafından öngörülen güçlü ekonomiye geçiş programının uygulamaya konulması amacıyla çıkartılmıştı. Bu yasaya göre kamu zararı, mevzuata aykırı karar, işlem, eylem veya ihmal sonucunda kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olunmasından kurum sorumlu tutuluyor. “Artışa engel” ifadesi bile bu kamu kurumlarından kâr beklendiğini gösteriyor. Mesela bedelsiz su hizmeti vermek kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olacağı için yasal kabul edilmiyor. Bedelsiz su hizmeti veren kamu görevlisi hakkında ise Türk Ceza Kanunu veya diğer kanunların bu fiillere ilişkin hükümleri uygulanıyor. Bu duruma verilecek örnek Dikili Belediyesi'dir. Dikili Belediyesi Başkanı Osman Özgüven Dikili'de yaşayan vatandaşlarına hane başına aylık 10 m³'e kadar suyu bedava verme uygulaması yüzünden 2007 yılında dava edilmişti. Davaya gerekçe işte bu 4736 sayılı kanun maddesiydi. Özgüven yaklaşık iki sene süren bu davadan beraat etti. Hatta beraat sonrası kotayı 13 tona çıkarmıştı. Yani hane 13 tonu aşmazsa suyu bedavaya geliyor, aşarsa da kullandığı toplam aylık su miktarını normal tarifeden ödüyordu. Bu yolla ciddi bir su tasarrufu sağlanıyordu. Uygulamadan önce kentte büyüyen bir su sıkıntısı vardı. Zira Dikili'nin turistik bir kent olması dolayısıyla kışın 20 bin civarında olan nüfusu yazın on katına çıkıp, 200 bine ulaşıyordu. Bu da su kaynaklarının nüfusa yetmemesine neden oluyordu. Özgüven meselenin başka bir yerden su satın alıp getirterek değil, su tasarrufu sağlanarak çözülmesi gerektiğine karar verdiklerini ve bu kararın kendi oluşturdukları su tarifelendirme yöntemiyle uygulamaya konduğunu belirtmişti.⁷

Aynı dönemde Balıkesir'in Erdek İlçesi'nde de 2005 yılında tıpkı Dikili'deki gibi ücretsiz ve indirimli su verme kararı alınmıştı. Bu karar üzerine 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle haklarında dava açılan Belediye Başkanı Hüseyin Sarı ile o dönemin 11 meclis üyesi, 'görevi kötüye kullandıkları' gerekçesiyle önce 6 aylık hapis cezasına çarptırıldı. Sonrasında bu cezalar kişi başına 3000 TL'lik para cezasına çevrildi.

Üçüncü olarak Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun'un 24. Maddesine göreyse DSİ tarafından su kaynaklarının geliştirilmesi için kurulan her türlü tesisin kurulma, işletme ve bakımı için yapılan tüm harcamaların bu tesislerden faydalanacak olanlar tarafından geri ödenmesi şarttır. Buna ek olarak DSİ yerel yönetimlere suyu ücretsiz de vermiyor. Böylece suyu bir bedel karşılığında alan belediye, su hizmetlerini verdiği vatandaşlarından da bedel almaya mecbur bırakılıyor.

Dördüncü olarak Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmeliğin 19. maddesine göre memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetlerin hizmet satın alma yoluyla karşılanması esastır. İkinci bölümde ise “Hizmetlerin yürütülmesinde; kaynakların etkili ve verimli kullanılması, hizmet kalitesi ve miktarından ödün verilmeden maliyetlerin düşürülmesi, bürokrasi ve kırtasiyeciliğin azaltılması ile hizmetlerin vatandaş odaklı sunulması ilkelerine uyulur” denilmektedir. Bu düzenleme ile belediyeler ve su ve kanalizasyon idarelerine, “daha etkin” ve “daha az bürokratik” olduğu vurguları ile ima edilen özel sektörün katılımının teşvik edilmesidir.

7. Dikili eski belediye başkanı Osman Özgüven, 2 Kasım 2013 tarihinde Su Hakkı Kampanyası tarafından İstanbul'da düzenlenen “Su adaleti olmadan demokrasi olmaz! Ortak varlıklarımızı ve su hakkımızı savunuyoruz” adlı panel ve forumda yaptığı konuşmada bu açıklamayı yapmıştı.

Son olarak 2014 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı Büyükşehir Kanunu ise Türkiye’de 14 ilin daha büyükşehir belediyesi statüsüne geçmesini ve toplam 30 büyükşehirde belde ve köylerin ilçe belediyelerinin mahallesi olarak değişmesine neden oldu. Böylece ülkenin kentli oranı bir anda %91’e yükselmiş oldu. Bu Kanun’da yer alan Geçici Madde 1’in 15. fıkrası şöyle:

“Bu Kanuna göre tüzel kişiliği kaldırılan köylerde... 31/12/2017 tarihine kadar (bu tarih dâhil)... içme ve kullanma suları için alınacak ücret beş yıl süreyle en düşük tarifenin % 25’ini geçmeyecek şekilde belirlenir. 10/7/2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununun geçici 2. maddesi ile köy tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülen yerlerde de bu fıkra hükmü uygulanır.”

Yani bu kanundan önce deresinden veya kuyusundan devlete herhangi bir ücret ödmeden kendi imkânlarıyla su çekerek geçimlik tarımını yapan ve hayvanına su veren köylülerin artık suya kentliler gibi metreküp başına yüksek ücret ödemesinin yolu açıldı. 2018’den itibaren köylülerin ne kadar su ücreti ödeyeceğine dair net bir bilgi olmasa da köylülerin tıpkı daha önceden büyükşehir kapsamında mahalle olmuş köylerde olduğu gibi kentsel su tarifesine tam geçiş yapacağı kuvvetle muhtemel. Bu yasanın sadece suyla ilgili olan kısmı bile köylüyü geçimlik tarımdan uzak tutmaya yetecektir. Sadece bir ineğin bile günlük su ihtiyacının 100 litre civarında olduğu hesaba katılırsa, önümüzdeki dönemde zaten dar boğazda olan köylülerin kente göçünün hızlanması kaçınılmaz gözüküyor.

İşte Türkiye’de suyu hem kırsalda, hem de kentte gerek kamu eliyle, gerekse özel şirketlerce gasp etmeyi yasallaştıran, insanların su hakkını engelleyen ya da kısıtlayan kanunlar ve düzenlemeler böyle işliyor.

Türkiye’nin su politikaları ve uygulamaları

2005 yılında gerçekleşen Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 2023 Su Stratejisi toplantısında ele alınan konu başlıkları Türkiye’nin genel su politikalarını özetliyor. Gelecekte Orta Doğu’da suyun petrolden daha öncelikli bir savaş nedeni olacağına vurgu yapılan toplantıda, Türkiye’nin 2040 yılında Suriye ve Irak gibi şiddetli su kıtlığı sorunu yaşayacak ülkelerin hedefi haline geleceği vurgulanmıştı. Bu güvenlik sorunuyla başa çıkmada 2023 yılına kadar Türkiye’nin tüm hidroelektrik potansiyelini kullanması ve sulanabilir tüm arazilerini sulaması için gerekli çalışmaların yapılmasının elzem olduğu, bunların gerçekleştirilebilmesi için de Fırat-Dicle Havzası’na daha çok sayıda baraj ve HES inşa edilmesinin gerek olduğu belirtiliyordu. Söz konusu havzada inşası devam etmekte olan İlisu barajı örneğinde yaşanan uluslararası itiraz ve baskıların benzerini yaşamamak için, Türkiye’nin bir an önce (Türkiye’nin AB’ye katılım sürecinde gerçekleştirmek zorunda olduğu düzenlemeler nedeniyle karşılaşabileceği güçlüklerden kaçınmak için) bu havzada üzerine tesis yapılabilecek her akarsuyu değerlendirilmesi gerektiği görüşü savunuluyordu.

GAP da tam olarak işte bu zihniyetle planlanmış ve yapımı devam etmekte olan bir mega proje. Projenin başlangıcına gidecek olursak 1960’lardan itibaren Türkiye, Irak ve Suriye, Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde ardı ardına dev su yapıları kurmaya başlamışlardı. Türkiye’de Keban, Karakaya ve Atatürk barajları, Irak’ta Tartar Kanalı ve Suriye’de Tabka Barajı ardı ardına inşa edilmişti. Her biri diğerlerinin yaptığı projeleri ihtiyatla izleyen bu üç ülke, kalkınma yarışı içinde geri kalmamak adına bu projeleri gerçekleştirmişti. Türkiye’nin GAP’ı devreye sokmasıyla birlikte işler kızılsmaya başlamıştı.

Huzursuzluğun nedeni GAP barajlarının Fırat’ın ve Dicle’nin suyunu önemli şekilde azaltarak aşağı akım ülkeleri olan Suriye ve Irak’taki halkı olumsuz etkileyecek olmasıydı. Bu ülkelerde halkın önemli bir kısmı ekmeğini bu sulardan kazanıyordu. GAP’ın aşama aşama

inşa edilmesiyle birlikte sular sadece azalmıyor, aynı zamanda yoğun kirliliğe de maruz kalıyordu. GAP bölgede suya erişimi kolaylaştırmış, önceleri olumlu olarak görülen bu durum endüstriyel ve sulu tarımın büyümesine neden olup toprağı ve suyu hızla kirlletmeye başlamıştı. Irak'ta Dicle ve Fırat'ın Basra Körfezi'ne aktığı yerde yaşayan Bataklik Arapları ise tamamen çaresiz durumdaydı. Bin yıllardır sazlıklar içinde yaşayan bu kültürün insanları, bu barajların da neden olduğu su akışının azalmasıyla birlikte kuruyan bataklik yüzünden göç etmek zorunda kalmıştı.⁸

Türkiye Keban, Karakaya ve Atatürk barajları gibi dev yapıları Fırat üzerinde kurdukça işler çığırından çıkmaya başladı. Türkiye'nin Fırat Nehri ile Suriye'ye 500 m³/sn su vermesi gerekiyordu. Bu miktar Dünya Bankası'nca onaylanan ve Türkiye tarafından da kabul edilen bir anlaşmanın sonucunda belirlenmişti. Ancak Dönemin Cumhurbaşkanı Demirel, Fırat ve Dicle nehirlerinin Türkiye'ye ait olduğunu ve dolayısıyla Türkiye'nin bunları istediğı gibi kullanabileceğı açıklamasının ardından "biz sizin petrolünüzü istiyor muyuz?" diye sormuştu. Baraj kapakları kapatılmış, Fırat'ın akışı kesilmiş, Suriye ciddi su sıkıntısı çekmişti.

Türkiye başka örneklerde de suyu Orta Doğu coğrafyasında hâkimiyet kurma aracı olarak gören uygulamalara girişti. 2000'lerin başlarında Türkiye İsrail'e Manavgat Çayı'ndan (Antalya) gelen suyu "Barış Suyu" adı altında satmak için bir proje geliştirmişti. Günde 500 bin m³ su Manavgat Çayı'ndan alınarak 250 bin metreküpü arıtılmış halde, 250 bin metreküpü de ham su (kullanma amaçlı) olarak denizden tankerlere yüklenerek İsrail'e taşınacaktı. Sözüm ona bu proje Ortadoğu ülkeleri arasında barış sürecini hızlandırmak için yapılıyordu ama planlar tutmadı ve proje iptal edildi.

Türkiye uluslararası su ticaretinden yine vazgeçmedi. Bu sefer de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) içme ve kullanma suyu aktaracak olan "Asrın projesi" olarak tanıtılan KKTC Su Temin Projesi'ne soyundu. Açılışı 17 Ekim 2015 tarihinde gerçekleşen projeye Kıbrıs'ın su sıkıntısına önümüzdeki 50 sene boyunca derman olunacağı iddia edildi. Dragon Çayı'ndan (Mersin) alınacak suyun deniz içine döşenmiş borularla taşınmasından ibaret olan proje de Barış Suyu adını aldı. Proje antlaşmasında Türkiye'nin KKTC'ye dayattığı bir takım kıstaslar ve şartlar var. Türkiye suyun yönetiminin özel şirketlere verilmesini talep ediyor. Ayrıca, suyun geçeceği kara yapılarının, toprak parçalarının mülkiyetini de istiyor. Antlaşmanın bir maddesi şöyle: "Proje kapsamında Türkiye Cumhuriyeti tarafında yer alan kara yapıları, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarafında yer alan kara yapıları ile boru hattı vasıtasıyla gerçekleştirilecek deniz geçişinin inşası Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılacaktır. Söz konusu kara yapıları ile deniz geçişli boru hattının ve Proje kapsamında inşa edilen tüm tesislerin mülkiyeti, inşasına başlandığı andan itibaren Türkiye Cumhuriyeti'ne ait olacaktır". KKTC'de muhalifler bu antlaşmanın KKTC'yi Türkiye'nin 82. vilayeti yapma projesi olduğunu ve esas amacın Türkiye'nin KKTC'de su üzerinden bir hâkimiyet yaratmak olduğunu ileri sürüyor.

Türkiye'de uluslararası bir su hegemonyası kurma atılımlarının dışında kentlerde de su hakkı ihlalleri çeşitli biçimlerde devam ediyor. Ülkede kentlerin çoğunda şebeke suyu içilecek kalitede ve lezzette değil. Vatandaşın içme suyu ihtiyacını büyük oranda ambalajlı su şirketleri karşılıyor ve şirketler bundan gittikçe daha çok para kazanıyor. 1990'lardan beri uygulanan neoliberal politikalar sayesinde kamusal çıkarın ön planda tutulduğu, toplumsal faydanın ve fırsat eşitliğinin gözetildiğı tüm hizmet alanları özel ya da kamu şirketlerine devredildi. Su-

8. Bataklığın kurumasının tek nedeni elbette GAP barajları değildi. Bunun haricinde iklim değişikliğiyle birlikte kuraklığın şiddetlenmesi, Irak'ın yanlış su politikaları ve Saddam'ın 1991'deki Körfez Savaşı'nda kendisine karşı ayaklanan ve buralarda gizlenen Şii'leri cezalandırmak istemesi sonucu bataklıkların su kaynaklarını bentlerle keserek su akışını engellemesi gibi çeşitli nedenler eklenebilir.

yun da içinde bulunduğu kamusal varlıklar ise piyasa şartlarında alınıp satılabilecek metalar haline getirildi. Şebeke suları da bu özelleştirme politikalarından nasibini aldı.

Suyu ticarileştirici ve özelleştirici politikalar sayesinde su ve hıfzıssıhha hizmetleri kamusal alandan uzaklaşp ticari bir kimlik kazandı. 1990'lardan itibaren kentlerde su temininde yaşanan sıkıntılar, yerleşim yerlerinin kontrolsüz büyümesi, yerel yönetimlerin hızla büyüyen yerleşim birimlerine uygun su hizmetlerinin verilmesinde finansal ve idari olarak yetersiz kalması, altyapı hizmetleri için yerel yönetimlerin finansal olarak desteklenmemesi, musluk suyu kalitesindeki düşüşleri önleyecek gerekli önemlerin alınmaması gibi nedenleri sürülerek, bu kamusal hizmet alanının özel şirketlere devrinin yolu açıldı.

Geldiğimiz noktada Coca-Cola, Pepsi, Danone ve Nestle gibi küresel meşrubat şirketleri belirli işlemlerden geçirdikleri musluk sularını sadece ambalajlayıp satarak büyük kazançlar sağlamaktalar. İşin kötüsü bu sektörde sadece özel su şirketleri yok. Bu kârlı sektörden kazanç sağlamak isteyen bazı büyükşehir belediyeleri de su sektörüne girmiş durumdadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hamidiye markasıyla, 24 farklı ülkeye su ihraç ediyor.⁹ 2009 yılında Türkiye'nin toplam su ihracatının %12'si Hamidiye markasıyla yapılmış (Su Hakkı Kampanyası 2011). Kocaeli'nin Derince Belediyesi de Çene markasıyla su satışı yapıyor. Tokat'ın Niksar Belediyesi'nin 2014'ten bu yana ambalajlı su satışı yaptığı ve 2017 yazında ise "1400 yıllık Ayvaz suyu Avrupa'ya açılıyor"¹⁰ diyerek su ihracatına başladığı biliniyor.

Ambalajlı sulara dair araştırmalar ambalajlı suyun musluk suyundan çok daha pahalı olduğunu gösteriyor. Şişe suyunun iddia edildiği gibi kaliteli ve temiz olmadığını ise 2013 yazında damacana sularda yaşanan rezaletle bir kez daha anladık. Üstelik halk sağlığını hiçe sayan bu rezaleti devletin ilgili kurumları değil, bir televizyon kanalının araştırması ortaya çıkardı. Halkın sağlığını korumakla görevli olan devlet birimleri ise skandalın patlak vermesinden sonra denetim yaptı. 55 ünlü firmanın 41 tanesinin sularına insan ve hayvan dışkılarında bulunan bakterilerin karıştığı, insan sağlığını tehdit eder nitelikte sular olduğu anlaşıldı. Temiz, güvenilir olduğunu düşünerek, şebeke suyundan yaklaşık 500 kat fazla para ödenip alınan ambalajlı sular söylendiğinin aksine ne temiz ne de güvenilir. Üstelik bu sektör doğada plastik birikimine neden oluyor.

Şişe sularının satışı artarken, çeşme sularının içilebilir nitelikte olması için ayrılan kamusal kaynakların oranı ise azaltılıyor. Şişelenmiş suları ancak parası olanlar alabilir. Dolayısıyla ambalajlı su, herkesin yeterli ve kaliteli miktarda suya erişim hakkının önünde ekonomik bir engeldir. Sosyal devletin görevi, su altyapılarına yatırım yapmak, çeşme sularını güvenilir ve içilebilir hale getirmektir. Herkese yeter miktarda ve kalitede, içilebilir lezzette suyu devlet ücretsiz sağlamalıdır.

Elbette bu görevi yerine getirebilmesi için belediyelerin her şeyden önce su altyapılarını yenileme ve onarma gibi faaliyetleri kamu kaynaklarını kullanarak gerçekleştirilmesi gerekir. Oysa Türkiye'de asbestli olduğu bilinen boruların bile hâlâ yenilenmediği onlarca şehir var. Tüm dünyada ve Türkiye'de yıllar önce yasaklanmış bu kanserojen maddenin her gün içtiğimiz sulara karışıyor olması bir felakettir. Bunun bilinmesine rağmen mali yetersizlikler gerekçesiyle bir şey yapılmıyor olması ise büyük bir politik meseledir.

Türkiye'de çeşitli iller ve semtlerde uygulanan ön ödemeli su sayacı ise başka bir su hakkı ihlâlini oluşturuyor. Ön ödemeli sayaçlarda vatandaşın parası varsa musluğundan su akıyor.

9. Daha fazla bilgi için <http://www.hamidiye.istanbul/index.php/d-s-ticaret/sat-s-temsilciliklerimiz>

10. Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.suhakki.org/2017/06/niksar-belediyesinden-avrupaya-su-satisi/#.WY5B1JrPIU>

Parası yoksa en temel ihtiyaçlarını karşılamak için bile suya ulaşamıyor. Hatırlayacak olursak 2005 yılında Ankara’da su sayaçları ile ilgili ciddi problemler yaşanmış ve konu mahkemeye taşınmıştı. Eski su sayacının borcundan dolayı sökülmesi üzerine, eski sayacın yerine ön ödeme kartlı su sayacının takılacağını öğrenen Mustafa Tanış isimli vatandaş bu işlemin iptali için dava açmış ve açılan davada idare mahkemesi ASKİ’nin bu uygulamasını durdurmasına karar vermişti. Zira sayaç uygulaması ile parası olan suyu kullanma hakkını elde edecek, parası olmayan ise susuz kalacaktır. İdarelerce dayatılan “önce para sonra su” anlayışı, vatandaşları su hakkına sahip insanlar değil müşteriler konumuna getiriyor. Oysaki temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa’nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak kanunlarca sınırlanabilir. Bu olayda temel hak ve özgürlüklerin kullanılması şarta bağlanmış, sınırlandırılmıştı. Üstelik bu sınırın kanuni bir dayanağı da yoktur. Bu nedenle “Davalı idarelerin söz konusu kararları Anayasa’ya aykırılık teşkil etmektedir” iddialarını mahkeme haklı buldu. Daha önce de Ankara Barosu Başkanlığınca 2005 senesinde açılan davada, Ankara 7. İdare Mahkemesinin kararı ile ASKİ İdaresinin 10 yılını doldurmuş su sayaçlarının ön ödemeli elektronik kartlı sayaçla değiştirilmesine yönelik kararı ile sayaç bedeli olarak 200 TL, montaj bedeli olarak 100 TL alınmasına yönelik kararı iptal edilmişti.

Suya erişimin önündeki başka bir ekonomik engel ise şebeke suyunun ve ambalajlı suyun çok pahalı olmasıdır. Su Hakkı Kampanyası tarafından yapılan “Suyumuzdan Para Kazanıyorlar” adlı 2016 tarihli bir araştırmada Türkiye’nin dört büyük şehri olan Ankara, Bursa, İstanbul ve İzmir’de su fiyatları incelenmiş ve şu sonuçlar bulunmuştu: Bu dört şehirde asgari ücretle geçimini sağlayan dört kişilik bir ailenin su masrafları damacana suları da hesaba katıldığında aylık kazançlarının %14-17’sini oluşturuyordu (Su Hakkı Kampanyası 2016). Birleşik Devletler Çevre Koruma Ajansı’nın belirlediği standartlara göre eğer bir ailenin ya da bireyin bütçesinin %2’si ya da daha fazlası su için harcanıyorsa, o su çok pahalı kategorisinde değerlendirilir. Böylece Türkiye’nin büyükşehirlerinde suyun çok pahalı olduğu uluslararası standartlarca da tespit edilmiş oluyor. Sudan kısılamayacağına göre dar gelirli aileler başka ihtiyaçlardan kısmak durumunda kalarak, yoksullaşiyor.

Türkiye’de su hakkı için ne yapılmalı?

Tüm bu bilgiler dikkate alındığında öncelikle su hakkının anayasal güvence altına alınmasının şart olduğu ortaya çıkıyor. Su hakkının anayasal bir hak olarak tanınması örneklerini verdiğimiz pek çok hak ihlâlini netleştirip, bu ihlâllere karşı mücadele etmeyi kolaylaştıracaktır. Su Hakkı Kampanyası’nın Türkiye Anayasası’nda yeterli miktarda temiz suya erişimin insan hakkı olarak kabul edilmesi için başlattığı kampanya 17 Ekim 2012’de İstanbul’da gerçekleşen bir basın toplantısıyla başlamıştı.¹¹ O günden bu yana Su Hakkı Kampanyası tüm canlıların en temel hakkı olan yaşam hakkının vazgeçilmez unsuru olan su hakkının tanınması ve anayasal güvence altına alınmasını savunuyor, temel ihtiyaçlara yetecek miktar ve kalitede suyun ücretsiz olarak şebeke sistemiyle sağlanmasının devlet tarafından garanti edilmesini talep ediyor. Kampanya ayrıca su tarifesinin belirlenmesinde kârı esas alan “4736 Sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri Kanunu”, “2560 sayılı İSKİ Kanunu”nun 23. maddesindeki düzenleme ve benzeri kanunların yürürlükten kaldırılmasını da talep ediyor. Suyla ilgili alınan kararların toplumun tüm kesimlerini kapsayacak biçimde katılımçılık ilkesi ile alınmasının sağlanması ve bu kararların; doğanın, tüm canlıların ve gelecek kuşakların su hakkını koruyacak nitelikte bütüncül bir değerlendirmeye alınması şart. Devletin bunların gerçekleşmesi için gereken çalışmaları ve düzenlemeleri yapması gerekiyor.

11. Daha fazla bilgi için bkz. <http://www.suhakki.org/2012/10/su-hakki-anayasal-guvence-altina-alinsin-kampanyasi-basladi/#.WYSHx4jrPIU>

Kaynaklar:

ABC News (2017, 16 Mart). *New Zealand's Whanganui River granted legal status as a person after 170-year battle*. <http://www.abc.net.au/news/2017-03-16/nz-whanganui-river-gets-legal-status-as-person-after-170-years/8358434> Son erişim: 02.08.2017

Aksu, C., Erensü, S. ve Evren, E. (2016). *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ayboğa, E. (2013). *Türkiye'nin baraj ve HES politikaları bağlamında güvenlik barajları*. <http://www.suhakki.org/2013/11/turkiyenin-baraj-ve-hes-politikalari-baglaminda-guvenlik-barajlari/#.WTQEYWjyiUk> (Son erişim: 03.08.2017)

Bakker, K. (2003). *An Uncooperative Commodity: Privatizing Water in England and Wales*. Oxford: Oxford University Press.

Bakker, K. (2007). "The 'Commons' versus the 'Commodity': Alter-Globalization, Anti-Privatization and the Human Right to Water in the Global South." *Antipode* 39 (3): 430-455.

Barlow M. (2016). *Su Hakkımız: BM'nin Suya ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını tanımalarının beş yıl ardından gelişmelerin değerlendirilmesi*. <http://www.suhakki.org/2016/04/rapor-su-hakkimiz-bmnin-suya-ve-hifzissihhaya-dair-insan-haklarini-tanimasinin-bes-yil-ardindan-gelismelerin-degerlendirilmesi/#.WSyD8mg2DIU> Son erişim: 07.08.2017

Clarke, R. (1991). *Water: International Crisis*. London: Earthscan.

Del Moral, L. ve Guesante, C. (2002). *Constraints to drought contingency planning in Spain: The hydraulic paradigm and the case of Seville*. *Journal of Contingencies and Crisis Management* 8(2): 93-102.

Furlong, K. (2010). *Neoliberal Water Management: Trends, Limitations, Reformulations*. *Environment and Society: Advances in Research* 1: 46-75.

Hachfeld ve diğerleri (2009). *Progressive public water management in Europe*. In search of exemplary cases. Transnational Institute (TNI). <http://www.waterjustice.org/uploads/attachments/Progressive%20public%20water%20management%20in%20Europe.pdf> Son erişim: 11.08.2017

Hall, D. ve diğerleri (2009). *Public-public Partnerships (PUPs) in Water*. Transnational Institute. <http://www.waterjustice.org/uploads/attachments/WWF5-PUPs-%20FINAL-for%20web-Zlatan.pdf> Son erişim: 20.07.2017

İlhan, A. (2016, 25 Aralık). "Devlet teşvikiyle su gaspı: Coca-Cola, İzmir'in suyunu hortumluyor", Yeşil Gazete. <https://yesilgazete.org/blog/2016/12/25/devlet-tesvikiyle-su-gaspi-coca-cola-izmirin-suyunu-hortumluyor-akgun-ilhan/> Son erişim: 07.08.2017

Millennium Ecosystem Assessment (2005). *Ecosystems and Human Well-being: Synthesis*. Island Press, Washington, DC. <https://www.millenniumassessment.org/documents/document.356.aspx.pdf> Son erişim: 07.08.2017

Narin, A. (2016). "Su hakkı ve bir müdahale aracı olarak suyun özelleştirilmesi". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* (27): 729-755. <http://www.taa.gov.tr/yayin/yazar/ars-gor-ayse-nur-narin/> Son erişim: 01.08.2017

Pienar, G. J. ve Van der Schyff, E. (2007). "The Reform of Water Rights in South Africa". *Law, Environment and Development Journal* 3(2): 179-194. <http://www.lead-journal.org/content/07179.pdf> Son erişim: 03.08.2017

Public Citizen (2002). *Water Privatization Case Study: Cochabamba, Bolivia*.

- [http://www.citizen.org/documents/Bolivia_\(PDF\).PDF](http://www.citizen.org/documents/Bolivia_(PDF).PDF) Son erişim: 11.08.2017
- Right to Water (2014, 19 Mayıs). *Yunanistan'da şirketlere karşı su hakkını savunanlar kazanıyor!* <http://www.suhakki.org/2014/07/yunanistanda-sirketlere-karsi-su-hakmini-savunanlar-kazaniyor/> Son erişim: 01.08.2017
- Sauri, D. ve Del Moral, L. (2001). "Recent development in Spain's water policy. Alternatives and conflict at the end of the hydraulic age". *Geoforum* 32: 353-362.
- Shiva, V. (2002). *Su Savaşları: Özelleştirme, Kirlenme ve Kâr* (Water Wars - Privatization, Pollution, and Profit). Çeviren: Ali Kerem Saysel, İstanbul: BGST Yayınları.
- Su Hakkı Kampanyası (2011, 11 Ekim). *Ambalajlı Özelleştirme*. <http://www.suhakki.org/2011/10/ambalajli-ozellestirme/#.WYg1mIjyiUk> Son erişim: 05.08.2017
- Su Hakkı Kampanyası (2014). *Su Kanunu Tasarısı Eleştirisi ve Alternatif Su Kanunu Tasarısı Su Hakkı Kampanyası*. Sosyal Değişim Derneği Yayınları: İstanbul. <http://www.suhakki.org/2014/06/su-kanunu-tasarisi-elestirisi-ve-alternatif-su-kanunu-tasarisi/#.WSHhAGg-T7IU> Son erişim: 10.08.2017
- Su Hakkı Kampanyası (2016). *Rapor: Suyumuzdan para kazanıyorlar!* <http://www.suhakki.org/2016/01/rapor-suyumuzdan-para-kazaniyorlar/#.WTSWa2g2DIU> Son erişim: 06.08.2017
- Tàbara, J. D. ve İlhan, A. (2008). "Culture as trigger for sustainability transition in the water domain: The case of Spanish water policy and the Ebro river basin". *Regional Environmental Change* 8(2): 59-71.
- The Guardian. (2017, 21 Mart). *Ganges and Yamuna rivers granted same legal rights as human beings* <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/21/ganges-and-yamuna-rivers-granted-same-legal-rights-as-human-beings> Son erişim: 10.08.2017
- Transnational Institute. (2016, 4 Kasım). *Madrid'te Kamusal Su için Şehirler konferansı gerçekleştirildi*. http://www.suhakki.org/2016/12/madridte-kamusal-su-icin-sehirler-toplantisi-gerceklestirildi/#.WTR_22gT7IU Son erişim: 07.08.2017
- Transnational Institute. (2015). *Geri dönüş yok: Küresel bir Eğilim olarak suyun yeniden belediyelerin yönetimine geçmesi*. <http://www.suhakki.org/2015/02/geri-donus-yok-kuresel-bir-egilim-olarak-suyun-yeniden-belediyelerin-yonetimine-gecmesi/#.WTR-H2gT7IV> Son erişim: 04.08.2017
- UNICEF. (2017). <http://www.unicef.org/wash> Son erişim: 07.08.2017
- WASH United, *Freshwater Action Network & Water Lex* (2012). *The Human Right to Safe Drinking Water and Sanitation in Law and Policy - Sourcebook*. <http://www.waterlex.org/resources/documents/RTWS-sourcebook.pdf> Son erişim: 07.08.2017
- Westing, A. H. (1986). *Global resources and international conflict: Environmental factors in strategic policy and action*. New York: Oxford University Press Inc.
- White, G. F. (1998). "Reflections on the 50 - year International search for Integrated Water Management". *Water Policy* 1(1): 21-27.
- Wolf, A. T. (1998). "Conflict and cooperation along international waterways". *Water Policy* 1: 251-265.
- World Commission On Dams (2000). *Dams and development: A new framework for decision-making*. The Earthscan Publications Ltd: London and Sterling, VA.

Su Hakkımız: BM'nin Suyu ve Hıfzıssıhhaya Dair İnsan Haklarını Tanınmasının Beş yıl Ardından Gelişmelerin Değerlendirilmesi

Maude Barlow

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 28 Temmuz 2010'da suyu ve hıfzıssıhhayı insan hakkı olarak tanıyan ve bunu "yaşam hakkının tam olarak yerine getirilebilmesi için zorunlu" haklar olarak tanımlayan tarihi bir kararı kabul etti. Bu karar ayrıca devletleri ve uluslararası örgütleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerin herkese güvenli, temiz, erişilebilir ve ucuz içme suyu ve hıfzıssıhha sağlayabilmesi için uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla bu ülkelere mali kaynak, kapasite geliştirme ve teknoloji transferi yardımında bulunmaya çağırdı. Önergeyi, o tarihte Boliviya'nın BM büyükelçisi olan Pablo Solón vermişti.

İki ay sonra BM İnsan Hakları Konseyi, insan hakkı olan suyun ve hıfzıssıhhanın uygun yaşam standardına sahip olmaktan ve ayrıca yaşam ve insan onuru hakkından kaynaklandığını söyleyen ikinci bir kararı daha kabul etti. Konsey, bu hakların gerçekleştirilmesi konusundaki birincil sorumluluğun hükümetlere ait olduğunu bir kez daha tekrarladı ve hükümetlere özellikle korunmasız ve dışlanmış gruplara özel bir önem vermelerini, bütün hizmet sağlayıcılar için etkili mevzuatlar oluşturmalarını ve bu hakların ihlaline yönelik etkili çözümler getirmelerini önerdi.

Konsey'in kabul ettiği karar Genel Kurul'un kararından daha da ileri giderek bu hakların yasal olarak bağlayıcı zorunluluklar doğurduğunu açıkça belirtti ve şunun kesin olarak altını çizdi: "Su ve hıfzıssıhha hakkı bir insan hakkıdır, diğer bütün insan haklarıyla eşittir, yani yasal olarak uygulanabilir ve ihlal edildiği takdirde yargı yolu açılabilir."

Bu sürece dair 2010'da yazdığım bir analizde¹ söylediğim gibi, bu iki karar uluslararası güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha mücadelesinde çok önemli bir dönüm noktasını ve su adaleti mücadelesinde kritik bir kilometre taşı temsil ediyor. Bu kararlar ayrıca, su, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik ve çölleşmenin eylem hedefleri olarak belirlendiği 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi'nin vaatlerini de tamamlamış oldu. Bu zirveden sonra su hariç diğer bütün başlıklar hakkında BM'de bir anlaşma imzalanmış ya da bir plan kabul edilmişti. Şimdi bu çemberin tamamlanmasının zemini hazırlanmış oldu.

Bu makale, yukarıda sözü geçen çözümlerin kabul edilmesinin üzerinden geçen beş yıl içinde neler yapıldığını ve daha nelerin yapılması gerektiğini inceliyor.

1. Barlow, Maude. (2010). Our Right to Water, A People's Guide to Implementing the United Nations' Recognition of the Right to Water and Sanitation. Council of Canadians.

Önemli alanlardaki gelişmeler

Suyun ve hıfzıssıhhanın insan hakları olarak tanınması mücadelesinde kaydedilen ilerlemeye dair pek çok işaret var ve bu işaretler başlıca üç alana dair umutlanmamız için bize geçerli nedenler sunuyor.

Birleşmiş Milletler’de

Uluslararası Af Örgütü ve WASH United, kapsamlı bir incelemede daha önce ve 2010 kararlarından bu yana atılan ve su ve hıfzıssıhha haklarını açıklığa kavuşturan ve güçlendiren çeşitli adımları detaylı şekilde anlatıyorlar.² Bu konuda belirtilmesi gereken birkaç nokta var.

■ Herkes için temiz su ve hıfzıssıhha hakkı 2010 kararlarından önce uluslararası hukukta zımni olarak yer alıyordu. Bu haklar, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nde, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 11’de bir hak olarak kabul edilmişti. 2002’de Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, su insan hakkının zımnen uygun yaşam standardı insan hakkından geldiğini doğrulayan Genel Yorum No. 15’i yayınladı. 2010 kararları çok önemliydi çünkü bu kararlar bu doğal hakları açıkça tanıdılar ve hükümetlere ait yükümlülükleri düzenlediler.

■ 2012 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nın sonuç metni olan The Future We Want içerisinde bütün taraflar, güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha insan hakları ile ilgili vaatlerini, [bu haklar] “halklarımız için tedricen yürürlüğe girecektir” diyerek bir kez daha onayladılar. Bu, BM üyesi bütün devletlerin suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını tanıdıkları ilk BM deklarasyonuydu.

■ Aralık 2013’de BM Genel Kurulu, güvenilir içme suyuna ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının uluslararası hukuk açısından yasal bağlayıcılığı olduğunu bir kez daha tekrarladı. Fakat bu sefer, 2010 kararından farklı olarak (bu karar sırasında bölünmüş olan Genel Kurul kararı oylamaya sunmuş, 41 devlet çekimser kalmıştı) 2013 kararı bütün Genel Kurul’un desteğini aldı.

Ayrıca BM, özel raportörlerin (önce Portekizli Catarina de Albuquerque ve şimdi de Brezilyalı Léo Heller) güvenilir içme suyuna ve hıfzıssıhhaya dair insan hakları konusunda ehil yol göstericiliği altında ilerleme gösterdi. Özel raportör özellikle hıfzıssıhhayı ayrı bir insan hakkı olarak görmenin gerekli olduğunun altını çizdi çünkü hıfzıssıhha genellikle suya erişime göre daha önemsiz bir hak olarak görülüyor. (Bu, bu makaledeki referanslardan bazılarının suya ve hıfzıssıhhaya dair insan hakkından bahsederken diğerlerinin neden suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarından bahsettiğini açıklıyor. Dilde yaşanan değişim de bu konuda yaşanan evrimin bir parçası.)

Bu konuda zaferle sonuçlanan bir diğer sıkı mücadele de 2 Ağustos 2015’te BM üyesi devletlerin 2015 sonrası kalkınma gündemi nihai metni üzerinde oybirliği ile anlaştıkları zaman yaşandı. Bu metinde üye devletler “Güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha hakkı ile ilgili vaatlerimizi bir kez daha onaylıyoruz” dediler.

2015 sonrası kalkınma gündemi gelecek 15 yıldaki resmi kalkınma politikalarını şekillendirecek olan, yukarıdaki de dâhil olmak üzere 17 sürdürülebilir kalkınma hedefinden (SDGs) oluşuyor. Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının bu gündemde tanınması sivil toplum gruplarının bitmek tükenmek bilmez çabasının sonucuydu. Tüm dünyadan 621 örgütün

2. Amnesty International and WASH United. (2014). Recognition of the human rights to water and sanitation by UN Member States at the International level, An Overview of resolutions and declarations that recognize the human rights to water and sanitation.

imza verdiği kampanya da bunlardan biriydi.

Hükümetlerde ve mahkemelerde

Bu uluslararası çalışmanın sonucunda BM üyesi olan her devlet artık suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını tanımak ve kabul etmek zorunda. Ayrıca her ulusal hükümetin, Su ve Hıfzıssıhha Hakkı'nın gerçekleştirilmesi için bir Ulusal Eylem Planı hazırlaması ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne (CESCR) bu alandaki performansı hakkında rapor vermesi gerekiyor.

Devletlerin suya ve hıfzıssıhhaya dair insan hakları ile ilgili yükümlülükleri üç kategoride toplanıyor:

Birincisi, Saygı Gösterme Yükümlülüğü. Bu yükümlülük hükümetlere suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarına müdahale eden herhangi bir eylemden kaçınma zorunluluğu getiriyor. Bu, hiç kimsenin temel su hizmetlerinden ücretini ödeyemediği için mahrum bırakılmayacağı anlamına geliyor.

İkincisi Koruma Yükümlülüğü. Buna göre hükümetler, üçüncü tarafların suya dair insan hakkının kullanılmasına müdahale etmesini engellemekle ve yerel toplulukları suyun kirlenmesine ve yok olmasına karşı korumakla yükümlüdür.

Üçüncüsü Yerine Getirme Yükümlülüğü. Buna göre ise hükümetler, su hakkının gerçekleştirilmesine yönelik ek önlemler almakla ve bu hizmetlerin bulunmadığı yerlere su ve hıfzıssıhha hizmetlerini götürerek toplulukların bu hizmetlere erişimine olanak sağlamakla yükümlüdür.

Ülkeler bu yükümlülükleri çeşitli şekillerde yerine getirmek için harekete geçtiler. Genel Yorum No. 15'den bu yana su hakkını tanıyan ülke sayısı iki katına çıktı. Yaklaşık dört düzine hükümet ya su hakkına ulusal anayasasında bir hak olarak yer verdi ya da bu hakkı ulusal kanunlarında düzenledi.³

Güney Afrika, Etiyopya, Ekvador, Kenya, Bolivya ve Dominik Cumhuriyeti gibi bazı ülkeler anayasalarında değişiklik yaptılar.

Uruguay, 2004'te başarılı bir referandumun ardından, dünyada su insan hakkı lehine oy kullanan ilk ülke oldu. Bu referandumu izleyen anayasal değişiklik sadece suyu insan hakkı olarak güvence altına almakla kalmadı, aynı zamanda, hükümetin su politikası belirlenirken toplumsal kaygıların ekonomik kaygılardan önce gelmesi gerektiğini de söyledi. Ayrıca suyun bir devlet kurumu tarafından kâr gütmeyecek şekilde verilmesi gereken bir hizmet olduğunu belirtti.

2012 yılının başında Meksika su ve hıfzıssıhha haklarını tanımak için anayasasında değişiklik yaptı. Bu, Coalition of Mexican Organizations for the Right to Water'un (Su Hakkı İçin Meksikalı Örgütler Koalisyonu) yürüttüğü yoğun bir kampanyanın sonucunda gerçekleşen çok önemli bir dönüm noktasıydı. Üç yıl sonra hükümet, Meksika'nın suyunun özelleştirilmesini sağlayacak bir su kanun tasarısı hazırladığında devasa bir kitlesel hareket ortaya çıkarak politikacıları suyun bir insan hakkı olarak artık Meksika anayasasının bir parçası olduğunu ve önerilen tasarının bunun çiğnenmesi anlamına geleceğini hatırlattı.

Meksikalı hidrolik kırılma karşıtı (anti-fracking) gruplar, hidrolik kırmanın yasaklanması kampanyalarında suya dair insan hakkını Koruma Yükümlülüğü'nden alıntı yapıyorlar.

Hollanda, Belçika, İngiltere ve Fransa gibi diğer ülkeler kendi halklarının su hakkını tanı-

3. Information Portal, righttwater.info. "The rights to water and sanitation in national law." Sponsorlar: WASH, Wa-terAid ve End Water Poverty ve diğerleri.

yan devlet çözümlerini kabul ediyorlar. El Salvador 2012’de Dünya Su Günü’nü kutlamak için su hakkını tanıyan yeni bir yasa çıkardı ve bu da yine aslında yurttaşların öncülük ettiği bir kampanyanın sonucunda oldu.

Ruanda hükümeti BM vaatlerini yerine getirmek için bütün halkına su ve hıfzıssıhha hizmeti sağlayacağına söz verdi. ABD’deki California gibi bazı eyaletler bile su hakkı yasaları çıkardılar. Ve Şubat 2015’de Delhi’nin yeni hükümeti, suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarına uygun bir şekilde herkese bedava su politikası ilan etti.

Avrupa Parlamentosu Çevre Komitesi Şubat 2015’de European Citizen’s Initiative’in (Avrupa Yurttaşları İnisiyatifi) – suyun özelleştirilmesine karşı 2 milyon imza toplayan bir yurttaş hareketi – hazırladığı ve Avrupa Komisyonu’nu suya dair insan hakkını gerçeğe dönüştürecek yasama önerileri hazırlamaya çağırın bir raporu kabul etti.

Vatikan bile tartışmaya katıldı. Papa Francis, çevre ve insan ekolojisi üzerine Katolik pis-koposlara gönderdiği genelgede (Laudato Si) suyun özelleştirilmesine ve metalaştırılmasına karşı çıktı ve güvenilir, içilebilir su hakkının temel ve evrensel bir insan hakkı olduğunu ve diğer bütün insan haklarının yerine getirilmesinin koşulu olduğunu söyledi.⁴

Ayrıca suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını uygulamak için mahkemeler de kullanılıyor. WASH United ve Waterlex’in belirttiği gibi, devletler artık su ve hıfzıssıhha haklarını ulusal yasal sistemlerinde uygulamaya koymakla yükümlüler. Bu da bir başka önemli katman, yani bu hakların pratikte uygulanmasını ve sadece kâğıt üzerinde kalmaktan çıkıp herkes için gerçeğe dönüşmesini gündeme getiriyor. “Mahkemeler kanunların uluslararası insan hakları ile uyumlu olarak yorumlanmasını sağlamak ve ayrıca büyük öneme sahip olan onur ve eşitlik amaçlarını ileriye taşımak zorundalar.”⁵

İsrail’in güneyinde, varlığı tanınmayan ve suya erişimi olmayan kasabalarda yaşayan göçebe Negev Bedouin halkı su davalarını İsrail’in Yüksek Mahkeme’sine taşıdı. Mahkeme, kararında suyun “anayasal bir hak olan insan onuru gereği anayasal korumayı hak eden temel bir insan hakkı” olduğunu söyledi – bu sözler açıkça İnsan Hakları Konseyi’nin kararından alındı.

Kalahari çölünde yaşayan Güney Afrika halkı da (Kalahari Bushmen) su hakkı için mahkemeleri başarılı bir şekilde kullandı. Botswana hükümeti onlarca yıl boyunca bu göçebe halkı anayurtlarından zorla çıkarmaya çalıştı, yeniden çöle dönmelerini garanti altına almak için ana su kuyularını yıktı. Kalahari halkı Survival International ile birlikte çalışarak 2006’da çöle geri dönme hakkını kazandı, fakat su hakları iade edilmedi.

2010 Genel Kurulu’nda su ve hıfzıssıhha hakkı ile ilgili kararın kabul edilmesinden bir hafta önce Kalahari halkı bir deneme daha yaptı ve bu sefer daha üst düzey mahkemeye başvurdu, fakat yine kaybettiler. Ardından 2011’de Kalahari halkı bu sefer BM kararları ile donanmış bir şekilde davalarını, önceki kararları oybirliği ile bozan Botswana Temyiz Mahkemesi’ne taşıdı ve bu mahkeme onlara geleneksel su kaynaklarına erişim hakkını iade etti. Mahkeme “suya erişim ile ilgili uluslararası konsensüsü dikkate aldı” belirtti.

Bombay Yüksek Mahkemesi Aralık 2014’te, şehrin belediyesinin yasadışı gecekondu mahallelerine su vermek zorunda olduğuna, çünkü bu ülkenin anayasasına göre herkesin su hakkına sahip olduğuna karar verdi. Mahkeme, şehrin belediyeye ait su sağlayıcısına bütün gecekondu mahallelerine su sağlama politikası hazırlaması talimatı verdi. Dört ay sonra su yetkilisi planlarını açıkladı.

4. Blue Planet Project ve Mining Working Group. (2015, 19 Haziran). “Pope Francis underscores the human right to water, objects to water privatization in encyclical.” Basın Açıklaması, Council of Canadians.

5. WASH United ve WaterLex.(2014). The Human Rights to Water and Sanitation in Courts Worldwide A Selection of National, Regional and International Case Law.

Endonezya Anayasa Mahkemesi'nin Dünya Bankası'nın dayattığı su kanununu suyun özelleştirilmesine izin verdiği için anayasaya aykırı bulmasından haftalar sonra, Mart 2015'de Orta Jakarta Bölge Mahkemesi, suya dair insan hakkını ihlal ettiğini ileri sürerek 17 yıllık kamu-özel ortaklığını feshetti.⁶ Yerel su aktivistleri küresel Güney'deki su özelleştirmelerinden dolayı bu kararın önemi ile ilgili olarak çok heyecanlandılar. KruHA adlı bir STK ile birlikte çalışan Muhammad Reza "Bu hem Endonezya hem de dünya için çok önemli bir karar" dedi. Bu kararlar, mahkemelerin suyun özelleştirilmesi ile suya ve hıfzıssıhaya dair insan haklarının ihlali arasındaki bağlantıyı kurduklarını gösteriyor.

Bir Fransız mahkemesi Haziran 2015'te ücretini ödeyemediği takdirde birisinin suyunu kesmenin anayasaya aykırı olduğuna karar verdi. Kamu hizmeti veren büyük bir kuruluş olan SAUR, mahkemede su kesintilerini yasaklayan 2013 tarihli bir Fransız kanununa itiraz etti. Umarım bu karar, Veolia için çalışan Avignon'daki bir işçinin 1.000 ailenin suyunun kesilmesine itiraz ettiği için işten kovulduğu olayın bir daha tekrarlanmaması anlamına gelir. Soyadının kullanılmasını istemeyen Mark, "Hiçbir şeyi olmayan, çocukları ile birlikte yaşayan ve bana sularını kesmemem ve su faturalarını ödemeleri için onlara biraz daha zaman vermem için yalvaran insanlar gördüm" dedi. "Bu herkesin başına gelebilir. Bir seçim yapmak zorundasınız – ya çocuklarınızı besleyeceksiniz ya da su faturanızı ödeyeceksiniz."⁷

Michigan, Flint'de bir yargıç Ağustos 2015'de su faturasını ödeyemeyen insanların suyunu kesmeyi yasaklayan ve şehrin su fiyatlarını düşürmesini isteyen bir emir yayınladı.

Şirket kontrolüne ve suyun suistimal edilmesine karşı

Suya ve hıfzıssıhaya dair insan haklarını tanıyan BM çözümlerinden hiçbiri su hizmetinin özel şirketler tarafından verilmesini ya da suyun başka araçlarla metalaştırılmasını yasaklamıyor olsa da, küresel su adaleti hareketi bu hakların ancak suyu kamusal bir varlık ve kamu hizmeti olarak gören bir sistem içinde gerçekleştirilebileceğini düşünüyor.

Aslında 2010 İnsan Hakları Konseyi kararı, hizmetin verilmesini üçüncü taraflara devretmiş olsalar bile, bu hakların sürdürülmesinin hükümetlerin birincil yükümlülüğü olduğunu açıkça belirtiyor. Bu karar ayrıca tam şeffaflık prensibini, ilgili yerel toplulukların hizmet tanımlanmasına ve planlamasına anlamlı bir şekilde katılımını öngörüyor. Onun da ötesinde insan haklarının, etkin yönetmeliklerin ve hakiki bir izlemenin entegre edilmesinin ve hizmet hükümlerini garanti altına alma sürecini de içeren bir uygulama faaliyetinin gerekliliği çağırısı yapıyor. Bu teminatlar özelleştirmenin önüne geçemese de, sivil topluma ve topluluk gruplarına, özel sektörün su hizmetlerini vermesiyle ilgili sorunları ortaya çıkarma konusunda daha önce sahip olmadıkları araçları veriyor.

Su ve hıfzıssıhha hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı verilen mücadele oldukça uzun süreli ve şiddetli bir mücadele. Dünya Bankası ve diğer kalkınma kuruluşları uzun zamandan beri küresel Güney'de fon sağlanmasının karşılığında su hizmetlerinin özelleştirilmesini teşvik ediyorlar ve özel şirketler küresel Kuzey'de, genellikle hükümetler tarafından desteklenen kamu-özel ortaklığı kisvesi altında, birçok belediyeye sızmış durumdadır.

Ancak su hizmetlerinin özelleştirilmesine izin verdikleri takdirde toplulukların yaşadığı gerçek deneyimi (daha kötü hizmet kalitesi, daha az sayıda işgücü, çevresel ihlaller ve daha yüksek su fiyatları) hiçbir güçlü destek değiştiremez. Bu deneyimler herkesi kapsıyor.

Transnational Institute (Ulusötesi Enstitü) ve Public Services International Research Unit

6. Karunanathan, Meera. (2015, 25 Mart) "The human right to water: Salva-doran NGOs and a global campaign." The Guardian.

7. UPI. (2013, 19 Nisan). "French worker fired for refusing to shut off water for poor families."

(Kamu Hizmetleri Uluslararası Araştırma Birimi) tüm dünyadaki özelleştirme deneyimlerini yakından takip ediyor. Bu kuruluşlar ayrıca bu su hizmeti verme modelini reddetme ve kamu sistemine dönme eğilimini de izliyorlar. Mart 2015’de yayınladıkları Our Public Water Future adlı kitapta suyu yeniden kamu kontrolüne devreden şehir sayısındaki artışın 37 ülkeye yayıldığını ve bunun 100 milyon kişiyi etkilediğini söylüyorlar. Bu gruplar, Mart 2000 ile Mart 2015 arasında dünya çapında 235 belediyenin, daha önce özelleştirilmiş olan su sistemlerini yeniden belediyelerin kontrolüne aldıklarını belgelediler. Sadece Fransa’da doksandört şehir su hizmetlerini yeniden belediyeye devretti.⁸

Dünyanın dört bir yanındaki su aktivistleri de hidrolik kırma ve yer altından su çıkarma gibi suya zarar veren uygulamalara karşı direnişlerinde uluslararası insan hakları hukukuna dönüyorlar. Yüzlerce çok tehlikeli ve hatta kanserojen kimyasalın kullanıldığı hidrolik kırma sırasında gerçekleştirilen enjekte işlemi çok büyük miktarda su tüketiyor ve kirletiyor. Fakat enerji açısından kendi kendine yeter halde olma konusunda çok endişeli olan hükümetler, topraklarının büyük bölümünü sömürmeye ve böylece insan ve su sağlığını tehlikeye atmaya devam ediyorlar.

BM temelli bir STK olan Sisters of Mercy, A Guide to Rights-Based Advocacy, International Human Right Law and Fracking adlı raporunda, bütün bu kararlar ve deklarasyonlarda suyun bir insan hakkı olarak tanınması ve sağlığı tehdit eden kimyasal maddeler gibi bütün riskli unsurlardan muaf olması gerektiğini hatırlatıyor.

Genel Yorum No. 15, su hakkının “insan onurunu, yaşamını ve sağlığını devam ettirilebilmesine uygun su rezervlerine ulaşabilmeyi, gelecek kuşakların da bu hakka sahip olmasını garanti altına almak için su rezervlerinin sürdürülebilirliğinin hesaba katılmasını” içerdiğini söyler.⁹

Hükümetlerin, bu genel Yorum’a uyulduğundan emin olmak için şunları yapması gerekmektedir: Su hakkına “hukuksuz bir şekilde suyu azaltarak ya da kirleterek” müdahale edilmesini engellemek; şirketler de dâhil olmak üzere üçüncü tarafların “su hakkından yararlanılmasına herhangi bir şekilde negatif müdahalede bulunmasını” önlemek; “su kaynaklarının kirletilmesini ve insafsızca tüketilmesini” engelleyecek kanunlar çıkarmak ve diğer önlemleri almak; nehirlerle ve kuyulara erişimi kontrol eden üçüncü tarafların, su hakkından taviz vermelerini önlemek.

Rapor, hidrolik kırma sonucunda insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğinden şüphe edilen yerlerdeki sivil toplum için erişilebilir olan mevcut BM prosedürlerini özetleyerek devam ediyor ve iş dünyası da dâhil olmak üzere suyu kirletenlere karşı uluslararası kurallar ve yaptırımlar koymak için yasal reform yapılması çağrısında bulunuyor. The Sisters of Charity, bize bireylerin ve toplulukların hak sahibi olduklarını ve güçlü birer değişim öznesi olabileceklerini hatırlatıyor.

Bu mesaj El Salvador’daki aktivistler tarafından açık ve net bir şekilde alındı. Bu aktivistler, suya dair insan hakkına dayanarak topraklarındaki suyun çıkarılmasının suları ve sağlıkları üzerindeki korkunç sonuçlarına karşı mücadele ediyorlar. Blue Planet Projesi’nden Meara Karunanathan’a göre El Salvador sadece Latin Amerika’nın suyu en kıt ülkesi olmakla kalmıyor, aynı zamanda bu ülkenin suyunun yüzde 98’i, büyük ölçüde madencilik pratikleri sonucunda kirletiliyor. Ayrıca BM’ye göre El Salvador suya erişim açısından Latin Amerika ve Karayipler’deki en eşitsiz ülke.

8. Transnational Institute ve Pub Services International Research Unit. (2015, Mart). Our Public Water Future, The global experience with remunicipalisation.

9. Sisters of Mercy. (2015). A Guide to Rights-Based Advocacy, International Human Rights Law and Fracking.

Fakat STK'lardan ve topluluklardan oluşan El Foro del Agua adlı güçlü bir koalisyon, metal madenciliğinin ulus çapında yasaklanması, anayasada suyu insan hakkı olarak tanıyan bir değişiklik yapılması ve su rezervlerinin ve hizmetlerinin toplumun kontrolünde olmasını sağlayacak genel bir su kanununun çıkarılması çağrısı yapıyor. Bu koalisyon 2010'da bir değişiklik ile birlikte suyun ve gıdanın anayasal bir hak olmasını sağlamayı başardı. Fakat El Salvador'da anayasal bir reformun iki kez onaylanması gerekiyor, dolayısıyla bütün süreç yeniden tekrarlanmak zorunda.

Karunanathan , "Su mücadelesinin en önünde yer alan topluluklarla istişare ve yapılan araştırmalar sonucunda belirlenen bu stratejiler, kısmen güç dinamiklerini Salvador halkının bağımsızlığını güçlendirecek ve böylece tatlı su konusunda kendi geleceklerini belirlemelerine olanak tanıyacak şekilde değiştirmeyi hedefliyor" diyor.¹⁰

Hala çözülmesi gereken pek çok sorun var

BM, dünya nüfusuna güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha sağlama vaadini yerine getirme konusunda çok yol aldığını söylüyor. Dünya Sağlık Örgütü 1990'dan bu yana yaklaşık 2 milyar insanın geliştirilmiş içme suyuna erişme olanağı elde ettiğini bildiriyor. Bu gerçekten iyi bir haber.

Ancak bazıları, BM'nin erişim ölçümünün her bir ülkeye döşenen yeni boruları saymak olduğu, dolayısıyla bu rakamlar konusunda dikkatli olmak gerektiği uyarısında bulunuyorlar.

Boru olması o borudan temiz su aktığı ya da borunun insanların yaşadığı yerlere onların suya erişimini sağlayacak kadar yakın olduğu anlamına gelmiyor. Ayrıca eğer bu borulardan akan suyun ücreti çok yüksek ise yoksulların suya erişimi mümkün olmayacaktır.

Örneğin Güney Afrika hükümeti halkının yüzde 95'inin suya erişimi olduğunu iddia ediyor. Fakat ülkenin kendi su işleri bölümü, nüfusun sadece yüzde 65'inin suya erişimi olduğunu ve yaklaşık 18 milyon kişinin güvenilir su hizmetlerinden mahrum olduğunu itiraf ediyor.¹¹

Zaten UNESCO'ya göre dünyada hala güvenilir suya erişimi olmayan çok fazla sayıda insan var – en az 780 milyon kişi, yani her dokuz kişiden biri. Ayrıca BM bile hıfzıssıhhadaki rakamları yerinden oynatmadığını itiraf ediyor; dünyada 2,5 milyar kişi bu temel insan hakkına erişimden mahrum ve bir milyar kişi hala tuvaletini açık alana yapıyor.

2014 yılına ait bir BM raporu su hedeflerinin bütün gelişme hedefleri arasında çizilen yola göre en az ilerleyen hedefler olduğunu belirtiyor. Su, hijyen ve hıfzıssıhha yatırım yapılmaması ve ayrıca hükümetlerin ülke çapında plan yapamaması ilerlemeyi aksatıyor. Ve suya erişimin geliştiği yerlerde bile yaklaşık iki milyar kişi kirlenmiş bir içme suyu kaynağını kullanmaya mecbur bırakılıyor.¹²

2010 yılındaki iki kararın kabulünden bu yana dünya yeni bir fenomen ile karşı karşıya: Yoksulların suyunun kesilmesi küresel Kuzeye yayıldı. Detroit, Baltimore gibi Amerikan şehirlerinde su faturalarını ödeyemeyen binlerce insanın suyu kesiliyor. Aynı durum, tasarruf tedbirlerinin dayattığı fiyat artışının ardından Yunanistan, İtalya ve İspanya'daki şehirlerde de yaşanıyor. Böylece küresel su krizi gerçekten küresel bir hale geldi.

Bir yandan umut işaretleri varken, daha önce de söylediğim gibi, diğer yandan da suya ve hıfzıssıhha dair insan haklarını tanımanın yavaş ilerlemesinin önemli nedenleri var.

10. A.g. e. Guardian.

11. Kings, Siphon. (2014, 14 Şubat). "Mabeskraal: Our water troubles still run deep." Mail&Guardian.

12. Dünya Sağlık Örgütü. (2014). UN water global analysis and assessment of sanitation and drinking water.

Birçok hükümetin başka öncelikleri var

Bazı hükümetler suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını destekliyor gibi görünüyor ancak bu hakları ya açıkça görmezden geliyor ya da daha kötüsünü yapıyor. Meksika, su insan hakkını anayasasında tanıdı. Fakat “büyük su transferlerini ve büyük barajları - bu projeler bu ülkedeki korkunç insan hakları ihlalleri ile bağlantılı olmasına rağmen - su hakkını desteklemek adına teşvik ettiğini” iddia ediyor. Bu, suya ve hıfzıssıhhaya dair insan hakları derken ifade edilmek istenen şeyin çarpıtılması demek: Bir grubun hakları bir başka grubun ihtiyaçlarını karşılamak için ihlal edilemez.

Avustralya kısa süre önce kuzey bölgelerindeki 200 yerli topluluğa verdiği su hizmetlerine artık son vereceğini ilan etti. İnsan hakları uzmanları bu durumun, bu toplulukların yaşadıkları yeri değiştirmek zorunda kalmalarına ve yeni gittikleri yerlerde karşı karşıya kalacakları kültür şokundan dolayı oralarda yaşayamaz hale gelmesine yol açacak bir politika olduğu uyarısında bulunuyor.¹³ Kanada yerlilerinin, evlerinde akan suya ve hıfzıssıhhaya erişimi olmama olasılığı diğer Kanadalılara göre yüzde 90 daha fazla. Ancak önceki Harper hükümeti bu konudaki sorumluluğu eyaletlere ve özel sektöre yıkmaya çalıştı.

Fakat bunlardan ve diğer tekil örneklerden daha önemlisi, çoğu hükümetin, yerel su kaynaklarını yok eden ve şirketlere yoksullardan daha çok hak tanıyan makro-ekonomik ve endüstriyel politikalara ve ayrıca Dünya Bankası gibi küresel finansal kurumlara giderek daha bağlı hale gelmesi.

Çok sayıda hükümet büyük ölçekli madencilığe ve doğal madenleri işleyen enerji endüstrilerine öncelik veriyor. Bu hükümetler su sistemleri kirlendiğinde ya da maden alanına dönüştürüldüğünde kafalarını çevirip bu durumu görmezden geliyorlar. Büyük çaplı toprak gaspları; milyonlarca geleneksel yerli ve köylü çiftliğini, toprağı kimyasallar ile zehirleyen ve aynı zamanda yerel su kaynaklarını özelleştirerek yok eden endüstriyel gıda işletmelerine dönüştürüyor. Dünyanın bir çok yerinde, halihazırda var olanlar dünyanın büyük nehirlerinin yarısından fazlasını boğmuş ve milyonlarca insanı geleneksel yerleşim yerlerini terk etmek zorunda bırakmış olmasına rağmen, mega barajlar inşa etmeye devam ediyor.

Birçok hükümet askeri ya da “güvenlik” harcamalarını, halkına temel hizmetleri sağlamaya tercih ediyor. Küresel askeri harcama yılda 1,76 trilyon dolara ulaştı. Bu miktar, BM’e göre yıllık 10 – 30 milyar dolar olan minimum su hizmetleri maliyetini katbekat aşmış durumda.

Bizi yakından ilgilendiren bir diğer konu da şirketlere, su kaynaklarını ya da kendi halklarının sağlığını ve refahını korudukları için hükümete dava açma hakkı veren yeni jenerasyon ticaret anlaşmaları. Yatırımcı-Devlet İhtilaf Çözümü’nün (ISDS) hükümleri şirketler ile hükümetleri eşit kabul ediyor ve ülkeler arasındaki ihtilaf çözüm sistemini özelleştiriyor.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı’na göre, şu anda dünyada 3.200 yatırımcı devlet anlaşması (çoğunlukla iki taraflı) var – iki haftada bir, bir anlaşma sonuçlanıyor. Bu türden şirket hakları, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ve Kanada – AB Kapsamlı Ekonomi ve Ticaret Anlaşması (CETA), ABD ve Avrupa arasındaki Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) ve 12 Pasifik ülkesi arasındaki büyük bir anlaşma olan Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) de dahil olmak üzere bütün yeni bölgesel anlaşmalara girmiş durumda.

Şirketler bu mekanizmayı hükümetlerin politikalarına kafa tutmak için tam 600 kez, bazı vakalarda suyu ve suya dair insan hakkını korumak üzere yapılmış kanunlara ve düzenle-

13. Lukjanow, Jessica. (2015, 9 Şubat). “Australia May Stop Providing Water and Power to Remote Aboriginal Communities.” Vice News.

melere karşı kullandılar. Bunların içinde, yoksulların da su ücretini ödeyebilmeleri için bir hükümetin suya tavan fiyat koymasına karşı çıkmayı, hidrolik kırma moratoryumuna ve ziraai ilaçların yasaklanmasına itiraz etmeyi ve hatta bir şirket operasyonlarına son verdiğinde arkasında bıraktığı “su hakları” üzerine başarılı bir tazminat talebi gibi vakalar bulunuyor.¹⁴

İnsan hakları uzmanları, bu türden yatırımcı – devlet anlaşmalarının etkisi ve su ve hıfzıssıhha hakları da dâhil olmak üzere zorlukla kazanılmış insan hakları kazanımlarına yönelik oluşturduğu tehditler hakkında kaygılanıyorlar. Haziran 2015’de insan haklarının çeşitli yönleri üzerine çalışan 10 BM raportörü, TTIP ve TPP gibi anlaşmaların, yasal olarak bağlayıcılığı bulunan araçlarda bulunan sivil, kültürel, ekonomik, politik ya da toplumsal insan haklarının kullanılmasında üzerindeki “potansiyel zararlı etkisine” dikkat çekmek için bir açıklama yayınladı.

Uzmanlar “bizim kaygılarımız yaşam, gıda, su ve hıfzıssıhha, sağlık, barınma, eğitim, bilim ve kültür, geliştirilmiş çalışma standartları, bağımsız bir yargı, temiz bir çevre ve zorla yerinden edilmeye maruz kalmama hakkı ile ilgili” dedi. Uzmanlar yatırımcı – devlet kurallarının devlete ya da o devletin sınırları içinde yaşayan halklara değil yatırımcılara koruma sağladığını belirtti. BM insan hakları uzmanları Yatırımcı – Devlet İhtilaf Çözümleri’ne bakarak “birçok devletin düzenleyici işlevinin ve kamu yararına göre yasa yapma yeteneğinin riske girdiği” sonucuna ulaştılar.¹⁵

Şirketlerin BM ve Dünya Bankası üzerindeki etkisi çok fazla

Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının ilerlemesinin önündeki bir diğer sistematik sorun; ulusötesi şirketlerin uluslararası kurumlar, özellikle BM ve Dünya Bankası üzerindeki gücü.

Son bir kaç on yılda artık kendi anavatanına sadık ya da kendi ülkesinin kanunlarının bağlayıcılığına tabi olmayan pek çok şirket ulusötesi hale geldi. Üretimini ve satışını dünyanın her yerine yapmaya ve elde ettiği kârı vergi cennetlerine taşımaya başladı. Günümüzde bir avuç şirket mal ve hizmet ticaretinin çoğunu kontrol ediyor ve bu şirketlerin çoğu hükümetlerden daha büyük. Dünyadaki en büyük 150 ekonominin yüzde 60’ı şirketlerden oluşuyor. Ulusötesi şirketlerin yükselişi her yerde suya yönelik büyük bir tehdit oluşturuyor. Çünkü bu şirketler kendi güçlerini hükümetler tarafından yapılan düzenlemeleri önlemek ya da anlamsız hale getirmek için kullanıyorlar.

Eğer suyu koruyacaksa, en çok ihtiyacımız olan şey su kaynaklarını koruma ve gözetleme hakkı ile donanmış ve bunun için harekete geçmiş topluluklar. Fakat güçlü çıkarları olan ve kuralları kendi kârlarını artıracak şekilde belirleyen şirketler dünyadaki toplulukların altını oyuyorlar.

Şirket çıkarları BM ve onun farklı ajanslarını giderek daha fazla etkiliyor. CEO Water Mandate, şirketlerin çevre ve insan hakları ile ilgili uygulamalarını geliştirmelerini hedefleyen bir BM – şirket ortaklığı olan BM Küresel İlkeler Sözleşmesi’nin (Global Compact) bir inisiyatifi. Fakat zaten bu inisiyatife dâhil olan şirketlerin çoğu, Suez, Nestlé, Coca-Cola ve PepsiCo da dâhil olmak üzere, suyu sömürdükleri ve metalaştırdıkları için eleştiriye maruz kalıyor.

Diğerleri ise napalm ve Portakal Gazı üreticisi Dow Chemical ve Shell Petrol gibi kötü bir üne sahip olan ve Nijerya’nın suyunu kirlettikleri için yıllarca protestolara maruz kalan şirketlerden oluşuyor. Yakın zamanda BM’nin kendi gözlemcisi olan BM Ortak Teftiş Birimi

14. Barlow, Maude. (2013). Blue Future: Protecting Water for People and the Planet Forever.

15. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi. (2015, 2 Haziran). “BM uzmanları serbest ticaret ve yatırım anlaşmalarının insan hakları üzerindeki olumsuz etkisinden duydukları endişeyi dile getirdiler.” Basın Açıklaması.

(JIU), bazı büyük şirketlerin BM markasını kendi işleri ve kamu – özel ortaklığını genişletmek için kullandıkları, ancak bu arada BM değerlerine ve prensiplerine uygun davranmadıkları uyarısında bulundu. Ortak Teftiş Birimi (JIU), Genel Kurul’u bu şirketleri dizginlemeye çağırdı.¹⁶ New York merkezli saygın bir düşünce kuruluşu olan Küresel Politika Forumu, küreselleşmenin büyük ulusötesi şirketlerin gücünü artırmasıyla birlikte, iş dünyasının küresel yönetimdeki, özellikle Birleşmiş Milletler’deki etkisinin pekiştiğini söylüyor. Forum, “bu çok taraflı düzende şirketler karar vericilere erişme konusunda daha ayrıcalıklı bir durumlar ve yasal olarak bağlayıcı enstrümanlar ulusötesi şirketlerin gözünden düştükçe bu şirketlerin çıkarları daha fazla öne çıkıyor” diyor.

Forum, bilhassa özel sektörün 2015 kalkınma gündemi sonrasında elde ettiği nüfuzu yol açtığı etkiyi eleştiriyor. “Dünya Ekonomik Forumu’nda, Dünya Ticaret Örgütü’nde, BM ajanslarında ve gündemlerinde gönüllü ‘ortaklık’ın benimsenmesi – büyük şirketler ve bu şirketlere yatırım yapan hükümetler tarafından desteklenen - çok paydaşlı yönetim paradigmasına doğru yönelmeye tekabül etti.”¹⁷

Şirketlerin, 1990’lardan beri su hizmetlerinin özelleştirilmesini teşvik eden Dünya Bankası üzerindeki etkisi daha bile fazla. Küresel Güney’de başarısızlığı belgelenmiş birçok su özelleştirme vakasına rağmen Dünya Bankası, yoksul ülkelerde su kuruluşlarının kâr amaçlı hizmet sunmak üzere özelleştirilmesi için daha fazla para vermeye devam ediyor. Dünya Bankası, su şirketlerinin (küresel Güney’de özel su hizmetlerinin kamu tarafından finanse edilmesini destekleyen Küresel Su Ortaklığı; Uluslar arası Özel Su İşletmeleri, Aquafed; ve Sürdürülebilir Kalkınma İçin Dünya İş Konseyi gibi şirketlerden yana olan lobi grupları) çıkarlarını savunmak üzere kurulmuş olan Dünya Su Konseyi ile işbirliği yapıyor.

Dünya Bankası su politikasını, su krizine piyasa temelli çözümler öneren ve başkanlığını Nestlé’nin eski CEO’su olan ve bir zamanlar “su bir insan hakkıdır” fikrini ‘aşırı’ olarak nitelendirmesiyle ün yapan Peter Brabeck-Letmathe’nin yaptığı 2030 Su Kaynakları Grubu yoluyla belirliyor. Letmathe, en çok ihtiyacı olanlar için bir miktar su ayırmanın gerekli olduğunu kabul ediyor fakat dünya suyunun geri kalanının kaderine piyasanın karar vermesi gerektiğini düşünüyor: “Suyun yüzde 1,5’ini verin [içmek ve yıkamak için kullandığımız su], onu insan hakkı yapın. Fakat bana kalan yüzde 98,5 için bir pazar verin ki böylece piyasa güçleri tepki verebilsinler. Ve onlar sahip olabileceğiniz en iyi kılavuz olacaktır. Çünkü eğer piyasa güçleri oradaysa mutlaka yatırım yapılacaktır.”¹⁸

Küresel su krizi, su adaleti mücadelesini zorlaştırıyor

Herkes güvenilir içme suyu ve hıfzıssıhha hizmeti verme mücadelesi dünyanın pek çok yerinde suyun giderek azalması sonucunda zorlaşıyor.

BM, 2015 Dünya Su Günü’nde yaptığı açıklamada dünyanın su krizini çözmek için zamanın giderek azaldığı ve 2030 yılı itibarıyla su talebinin var olan kaynakların sağladığı su miktarını yüze 40 oranında aşacağı uyarısında bulundu. ABD küresel istihbarat kurumlarının hazırladığı bir rapor, aynı zaman dilimi içinde dünya nüfusunun üçte birinin, arz-talep açığının yüzde 50’den fazla olduğu havzalarda yaşayacağını söylüyor.

Tüm dünyadan beş yüz bilim insanı, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon’un daveti üzerine Mayıs 2013’de Bonn’da toplandı ve suyu istismar etmemizin gezegenin “yeni bir jeolojik çağa” girmesine neden olduğunu söyleyen bir uyarı yayınladı.

16. Fox News. (2011, 15 Mart). UN’s Watchdog says the General Assembly Needs to Rein in “Self-Expanded” Global Compact Initiative.

17. Global Policy Forum. (2014). Corporate Influence on Global Governance.

18. Wall Street Journal. (2011, 23 Eylül). “Can the World Still Feed Itself?” Peter Brabeck-Letmathe ile söyleşi.

Bonn'da bir araya gelen bilim insanları, bu "gezegenel dönüşümü" 11.000 yıl önce buzların çekilmesine benzettiler. İki jenerasyonluk bir zaman dilimi içinde dünya üzerindeki nüfusun büyük çoğunluğu ciddi bir su kıtlığı ile karşı karşıya kalacak ve dünyanın su sistemleri geri çeviremez bir değişimi tetikleyecek bir kırılma noktasına ulaşacak. Muhtemelen bu değişimin çok yıkıcı sonuçları olacak. Ünlü bilim insanları, dünya nüfusunun büyük çoğunluğunun, zarar görmüş bir su kaynağının – kurutulmuş ya da kirletilmiş - 50 kilometre civarında yaşadığını söylüyor.

Ve bizim yeraltı suyunu çekme hızımız doğanın onu yenileme hızından daha yüksek. Dolayısıyla aslında gelecek kuşakların su mirasını tüketiyoruz. NASA uydularından elde edilen verilerle hazırlanan Haziran 2015 tarihli bir çalışma Gezege'nin en büyük akiferlerinin tükendiğini gösteriyor.

Dünyanın en büyük 37 akiferinin yirmi biri – bu akiferler Hindistan'dan Çin'e, ABD'den Fransa'ya kadar geniş bir alanı kaplayan coğrafyada bulunuyor – sürdürülebilirlik açısından kırılma noktasını geçti. Bu, bu havzalardan çıkarılan suyun havzanın yenilediği su miktarından daha fazla olduğunu gösteriyor.¹⁹

Bir zamanlar su zengini olan Brezilya, şimdi, yeraltı sularının sömürülmesi ve yağmur ormanlarının yok edilmesi sonucunda ortaya çıkan korkunç bir kuraklığın pençesinde. Yağmur ormanları, yağmuru "akan nehirleri" aracılığıyla binlerce kilometre öteye taşımak için gerekli olan rutubeti ürettiyordu. 40 milyon kişiye ev sahipliği yapan Sao Paulo şehri çok umutsuz durumda. Çünkü şehirde su kıtlığı o kadar ciddi boyutta ki, insanlar bodrum katlarına kuyu kazıyorlar. Şehirde ölümcül dang humması salgınının yayılması doğrudan bu su krizi ile bağlantılandırılabilir.

Kısa süre önce yapılan bir çalışma, Çin'deki nehirlerin yarısından fazlasının yok olduğunu ortaya koydu. Son çeyrek yüzyılda 50.000 kayıtlı büyük nehrin 26.000'i yok olmuş.

Kısa süre içinde dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olacak ülke olan Hindistan, dünyanın en büyük su sorununa sahip ülkelerinden biri. Şu an erişilebilir olan suyun büyük bölümü çok kirli ve 2030 yılı itibarıyla ulusal su arzı, su talebinden yüzde 50 daha az olacak.²⁰

Eşi benzeri görülmemiş ölçüde bir kuraklığın, kitlesel açlığın ve susuzluktan kavrulmuş toprakları su bulmak için terk etmek zorunda kalan milyonlarca su mültecisinin göçünün zemini hazırlanıyor. Eğer böyle bir senaryonun gerçekleşmesini önlemezsek, bu ekolojik kriz insan hakları çürümünü derinleştirecek.

Adaletsiz bir dünyada, su kıtlığı, su adaleti mücadelesini hâlihazırda zorlaştırmış durumda. Suyu kamusal bir varlık olarak korumak her zamankinden daha önemli.

Önümüzdeki zorlu görev

Umutlanacak çok şey var, ancak aynı zamanda kaygı duyulacak da çok şey var – ve elbette yapılacak çok iş. Önceliklerimiz üç ana kategoride toplanıyor.

1. Hükümetleri ve mahkemeleri zorlamak için kısa süre önce tanınan su ve hıfzıssıhha haklarını kullanmak.

Su ve hıfzıssıhha haklarının tanınması insanlık için evrimsel bir adımdı. Şimdi dünya toplumu, talebin giderek arttığı bir zamanda, suya erişim konusunda adalet ve eşitliğin sağlanması için bir araya gelmeli. Bunu yapmak için, şimdi yapacaklarımızı daha önce yapılanla-

19. Frankel, Todd C. (2015, 17 Haziran). "New NASA Data Show How the World is Running Out of Water." Washington Post.

20. World Resources Institute. (2015, 26 Şubat). 3 Maps Explain India's Growing Water Risks.

rın üzerine inşa etmeli ve BM Genel Kurulu ve İnsan Hakları Konseyi tarafından getirilen yükümlülüklerin kapsamını genişletmeliyiz. Ayrıca bölgeler, eyaletler ve belediyeler gibi alt ulusal yetki alanları, suya ve hıfzıssıhha dair insan haklarını geliştirmek için resmi yapılar benimsemeliler.

Birçok hükümet, üzerlerine düşen yükümlülükleri olabilecek en dar anlamıyla yorumlayacaktır. Özelleştirmeye ve metalaştırmaya karşı bunları dengeleyen bir gücün olması kaçınılmazdır.

Saygı Gösterme Yükümlülüğü'nü kullanarak, hiçbir hükümetin; Botswana hükümetinin Kalahari Çölü yerlilerine yaptığı gibi; ya da Michigan, Detroit'teki yetkililerin su fiyatları çok yüksek olduğu için su faturalarını ödeyemeyen on binlerce kişinin suyunu keserek yaptığı gibi; ya da Johannesburg şehrinin yine su faturalarını ödeyemeyenlere su vermeyi reddederken yaptığı gibi; var olan hizmetleri kaldırma hakkını sahip olmadığını ileri sürmeliyiz.

Bu yükümlülüğün yerine getirilmesini talep etmek, daha fazla zorunluluğun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Çünkü aynı zamanda giderek artan su fiyatları, giderek artan gelir eşitsizliği ve su kıtlığı tüm dünyada şehirleri ve toplulukları vuruyor ve para sıkıntısı çeken hükümetler temel hizmetleri kesmeye ya da özelleştirmeye karar veriyor.

Koruma Yükümlülüğü'nü kullanarak yerel su kaynaklarını ortadan kaldıran ya da kirleten her tür kanuna ya da uygulamaya karşı çıkmalıyız. Bu pratikler Şili'deki su haklarının açık artırmayla yabancı şirketlere satılması ve böylece yerel çiftçilerin ve yerli halkların susuz kalması da olabilir; ya da Hindistan, Tamil Nadu'daki kum madenciliği de olabilir (burada kum, bölgedeki nehirlerden alınıyor ve kent inşaatlarında kullanılıyor ve böylece su havzaları yok ediliyor); ya da yerel su havzalarını risk altında bırakan New York'taki gibi hidrolik kırma da olabilir; ya da Türkiye'deki gibi kırsal bölgelerde yaşayan toplulukları ve bu topluluklara ait toprakları ve suyu sular altında bırakan baraj inşaatları da olabilir. Bunlar ve başka diğer pek çok uygulama, yerel halkın kirletilmemiş su kaynakları hakkını ihlal ediyor.

Ağustos 2015'de düzenlenen Lagos Su Zirvesi'nde konuşan Nijeryalı çevre aktivisti ve Friends of the Earth International'ın başkanı Nnimmo Bassey, yabancı petrol şirketlerinin Nijer Deltası'ndaki tatlı su sistemlerine verdiği "insafsız zarar"dan bahsetti. Bassey bir BM raporundan alıntı yaparak suyun, topluluklara içme suyu sağlayan yeraltı suyunun kirlenmesine neden olacak kadar, hidrokarbonlar ve diğer zehirli kimyasallarla kirletildiğini söyledi. Tek bir topluluğa ait suyun içerdiği benzin seviyesi, Dünya Sağlık Örgütü Standartları'ndan 900 kat daha fazla.

Bassey, Nijerya hükümetinden, anayasayı suya dair insan hakkını garantiye alacak şekilde değiştirmesini istedi ve bu hakkın, insanların bel bağladığı su kaynaklarına "işlemden geçirilmemiş insan lağımu da dâhil olmak üzere her tür zehirli atığın boşaltıldığı çöp alanlarıymış gibi muamele edilmemesi" talebi için dayanak oluşturması çağrısı yaptı. Bassey, "Suya değer veren insanlar, suyu kirletenlerin yaptıklarına karşı çıkmadan sadece arkalarına yaslanıp oturmamalıdır. Bu insanlar suyun kirletilmesine itiraz ettiklerinde aslında suyun ham petrolden, demir cevherinden, kömürden, altından ya da başka herhangi bir kirletici maddeden daha değerli olduğunu söylemiş oluyolar."²¹

Uygulama Yükümlülüğü'nü kullanarak kamusal su ve hıfzıssıhha hizmetlerinin, ödeme güçlerinden bağımsız olarak, şu anda bu hizmetleri alamayan toplulukları ve kişileri kapsayacak şekilde genişletilmesini talep etmeliyiz. Kamu Hizmetleri Uluslararası Araştırma

21. Bassey, Nnimmo. (2015, 11 Ağustos). Reclaiming Our Water, Lagos Su Zirvesi'nde yaptığı açılış konuşması, "Our Water, Our Right."

Birimi tarafından yapılan bir araştırma, su ve hıfzıssıhhadaki tahmini 260 milyon dolarlık finansman boşluğunun en iyi şekilde kamu finansmanı yoluyla kapatılabileceğini; suya ve kanalizasyon bağlantılarına en çok ihtiyacı olan ülkelerin bile bu hizmetleri on yıllık bir zaman dilimi içinde Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın yüzde birinden daha aza denk gelen bir maliyetle verebileceğini gösteriyor.²²

Bu boşluğu doldurmak, su ve hıfzıssıhhaya evrensel düzeyde erişim çağrısı yapan sürdürülebilir kalkınma gündemi içinde, bunu 2030'a kadar sağlayabilmek için öncelikli olmalı. Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan hakkının 2015 Sonrası Kalkınma Hedefleri metninde yer aldığını açık bir şekilde doğrulayan BM, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin insanların ve gezegenin çıkarlarına öncelik veren hak temelli bir yaklaşıma uygun olarak uygulanmasını sağlamalı. Kalkınma gündemi, yeni pazarlar arayan su şirketlerinin ellerine teslim edilmemeli.

Eğer zengin ülkeler, kendi ulusötesi kâr amaçlı kuruluşlarını bu ülkelere yamamaktan ziyade hedeflerine ulaşma konusunda daha fakir ülkelere yardım etmek istiyorlarsa bugüne kadar hiç olmadığı kadar düşük olan dış yardım bütçelerini artırabilirler.

Ayrıca uluslararası dayanışma için, kâr amaçlı olmayan şekilde kapasite geliştirmeye yardımcı olmak ya da bilgi paylaşımı amaçlı kamu – kamu ortaklığı ya da kamu hizmet kuruluşları arasında ortaklık yoluyla kamu kaynaklarına daha fazla yatırım yapılabilir. Latin Amerika'da bir su adaleti örgütleri ağı olan La Plataforma de Acuerdos Publicos y Comunitarios de las Americas, Kolombiya, Uruguay ve Bolivya'da kamu – kamu ve kamu – topluluk ortaklığında büyük başarı gördü.

2. Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını suyu korumak için verilen ekolojik mücadelenin merkezine koymak.

Hükümetler kuraklık ve su sıkıntısından dolayı darbe aldıkça, giderek azalan kaynak talebi ile baş edebilmek için çeşitli planlar açıklamaya başlıyorlar. Birçok topluluk – hatta bütün ülkeler – suyu sınırlı miktarda dağıtıyor ve karne uygulaması getiriyor. Fakat bu uygulamalar genellikle su kullanıcılarını değil evleri kapsıyor ve böylece adaletsizliğe yol açıyor. California Belediye Başkanı Brown, evlere ve işyerlerine verilen su miktarını yüzde 25 oranında azaltıp, devasa miktarda su kullanan – eyaletin suyunun yüzde 80'ini- tarım çiftliklerini bunun dışında bıraktığı için büyük eleştiri aldı.

Bazıları zenginlere ve yoksullara farklı kanunların uygulanmasını açıkça savunuyor. Etrafı çevrili güvenli ve çok zengin bir yerleşim yeri olan Rancho Santa Fe'de yaşayan birisi, eğer daha fazla su için ödeme yapabiliyorsanız, bu ödemeyi yapamayanlardan daha fazla miktarda su alabiliyor olmanız gerektiğini söylüyor. “Yaşadığımız yere bağlı olarak kayda değer miktarda varlık vergisi ödüyoruz. Ve hayır, su söz konusu olduğunda eşit değiliz” diyor.²³

Brezilya'da Sao Paulo'nun yoksullarını, dört yıllık kuraklığın ardından en sert vuran şey, suyun karne ile dağıtılması ve su kesintileri oldu. Yapılan bir çalışma ayda 3.620 real kazanan insanların su kesintisine maruz kalma olasılığının, bu miktardan iki kat daha fazla kazanan insanlara göre iki kat daha fazla olduğunu ortaya koydu.²⁴

Birçok hükümet su fiyatlarını artırıyor. Circle of Blue'nun söylediğine göre, ABD'nin 30 büyük şehrinde su fiyatları tüketici ürünü fiyatlarından daha hızlı yükseliyor – 2010'dan beri yüzde 41- ve yakın zamanda bunun değişeceğine dair bir işaret yok. İngiltere'de su fiyatları

22. Hall, David ve Lobina, Emanuele. (2012). Financing water and sanitation: public realities. Public Services International Research Unit.

23. Kuznia, Rob. (2015, 13 Haziran). “Rich Californians balk at limits.” Washington Post.

24. Schmidt, Blake ve Dezem, Vanessa. (2014, 22 Aralık). “Tale of Two Car Washes Shows Brazil Poor Hurt in Drought.” Bloomberg.

son on yılda yüzde 82 arttı (ve tabii ki bu hizmetleri veren özel şirketlerin kârları da). Mart 2015'de Delhi Hükümeti ayda 20.000 litreden fazla su kullanan evlerin su ücretlerini yüzde 10 artırdı. Hükümet bunun insanları su tasarrufu yapmaya yönelik bir girişim olduğunu söyledi. Fakat eleştiriler bunun tek bir evde yaşamak zorunda olan büyük aileleri ve yoksulları cezalandırmak anlamına geldiğini ileri sürdü.

Dünyanın bazı yerlerinde hükümetler, giderek azalan su kaynaklarını insanlara ve topluluklara dağıtmak ile mümkün olduğunca hızlı şekilde endüstrileşme güdüsüyle ekonomik faaliyetleri teşvik etme arasında seçim yapıyorlar.

Hindistan'ın, nüfusun yüzde 80'inin evlerinde içme suyuna sahip olmadığı Karnataka eyaleti o kadar şiddetli bir kuraklık yaşıyor ki yaklaşık 10.000 köy su krizi içinde. Fakat hükümet ve onun şirketleri suyu endüstriyel gelişim için bir araç olarak görüyor ve Eyaletin "Hindistan'ın Silikon Vadisi" olmasını istiyor. Değerli su kaynaklarının çok sayıda yeni ticaret bölgesine aktarılması ve kamu su musluklarının kapanmasıyla Karnataka suyun özelleştirilmesinin simgesi haline geldi.

Hükümetler ayrıca saldırganca yeni yeraltı suyu kaynakları arayışı içindeler. Kimin erişiminin olacağı konusunda kurallar çok net olmadığı sürece, bu kaynakların gücü ve parası olanların eline geçeceğinden korkuluyor. Örneğin, Afrika'da yeni büyük yeraltı su kaynaklarının olduğu belgelendi ve şimdi bu suyu kimin kontrol edeceği konusunda devam eden bir mücadele var. Eğer bu kaynaklar herkesin yararına olacak şekilde kullanılmazsa ve onun yerine ulusötesi şirketlerin mülkü olmalarına izin verilirse, ucuz suya erişimi hala çok kısıtlı olan Afrikalıların çoğunun günlük yaşamında hiçbir değişiklik olmayabilir.

Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının bütün planların ve politikaların merkezine yerleştirilmesi bir zorunluluk, aksi takdirde su uçurumu giderek artacak.

Bütün politikalar bu temel insan hakkını korumalı ve bu hakka saygı göstermek, onu korumak ve uygulamak üzerine kurulmalı.

İnsan Hakları Konseyi'nin hükümetlere verdiği talimatlardan biri de su ve hıfzıssıhha haklarının tanınması ile ilgili bütün planların merkezine zayıf olanı koymak. Bu, genellikle su yükünü omuzlarında taşıyan ve birçok ülkede karar alma süreçlerinin dışında bırakılan kadınlara; işleri ve aileleri özelleştirme tehdidi altında olan su alanındaki kamu sektörü çalışanlarına; toprakları genellikle şiddet kullanılarak ve endişe verici seviyede gasp edilen kırsal topluluklara, köylülere ve küçük çiftçilere; sıklıkla su hırsızlığının, kirliliğinin, kaynaklarının sömürülmesinin ve zorla yerinden edilmenin kurbanı olan yerli halklara özellikle dikkat edilmesi gerektiği anlamına geliyor.

Bu, yurt içi ve uluslararası ekonomik ve kalkınma politikalarının yeniden önceliklendirilmesi anlamına geliyor. Örneğin Küresel Güney'deki pek çok toplulukta turistlerin temiz suya ve hıfzıssıhhaya erişim imkânı yerli halklardan daha fazla. Akdeniz gibi daha zengin bölgelerde bile turistler yerel halkın ihtiyacı olan suyu kullanıyorlar. Suya dair insan hakkı, belirli grupların daha ayrıcalıklı olmasına neden olan bu uygulamalara karşı çıkmak için kullanılabilir.

Suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını gerçekten teşvik etmek için bütün hükümetler ve uluslararası kurumlar, suyun herkesin yararlanacağı ve paylaşacağı, koruyacağı, dikkatli bir şekilde yöneteceği bir doğal varlık olduğu fikrini hukuki olarak destekleyen kamu yararı doktrinini benimsemeliler.

Kamu yararı doktrinine göre su Dünya'ya, diğer türlere ve gelecek kuşaklara ve ayrıca bize ait ortak bir mirastır. Su gibi varlıklar kamu yararı için korunmalıdır ve özel sektörün bu

varlığı kendi çıkarı için kullanmasına izin verilememelidir. Kamu yararı doktrinine göre hükümetler, emanetçiler olarak, bu yararlı kaynakları korumak ve onları, sadece erişimi satın alma olanağına sahip bir avuç insan için değil herkes tarafından uzun erimli kullanılmaya konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadırlar.

Kamu yararı doktrini hem ekolojik krizlere hem de su krizlerine yönelik çözümleri iç içe geçirip birleştirmek için çok önemli bir araç. Kamu yararı rejiminde, havzaların kullanımı konusunda birbiriyle rekabet edenler hem adalet hem de sürdürülebilirlik testinden geçmeli – yani, su havzasının kullanılmaya biçimi havzanın gelecekteki kapasitesini tüketmemeli.

Kamu yararı, genel çıkar, kamu kontrolü ve kamu gözetimini, su havzasının uzun dönemli korunması ile birleştiren bir prensipler dizisi önerir ve “erişim hiyerarşisi” için zemin hazırlar. Su, bu hiyerarşi yoluyla, insan hakkı ve ekosistemin korunması için diğer kullanımın önüne geçer.

Son olarak, eğer suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarını, suyu korumak için verilen ekolojik mücadelenin merkezine koyma konusunda başarılı olmak istiyorsak, su adaleti için mücadele edenlerin suyu ve havzaları korumak için mücadele edenlerle güçlü bir hareket içinde bir araya gelmesi çok önemli. Çevreciler şunu bilmeliler ki eğer binlerce insanın bir nehri kanalizasyon olarak kullanmaktan başka çaresi yoksa o nehri koruyamazlar. Aynı şekilde insan hakları savunucularının, temiz suyu kalmayan bir dünyada insan hakları krizinin daha da kötüleşeceğini anlamaları gerekiyor.

3. Adil bir ekonomi mücadelesi

Hükümetler ve uluslararası finans kuruluşları ve politik kuruluşlar küreselleşmenin sınırsız büyüme, şirket-dostu “serbest” ticaret anlaşmaları, su hizmetleri de dâhil olmak üzere temel hizmetlerin özelleştirilmesi, “piyasayı” teşvik etmek için çevre ile ilgili koruma önlemlerinin kaldırılması devam ettiği sürece, herkese temiz, güvenilir su ve hıfzıssıhhaya hizmetleri sağlama hedefine ulaşmak çok zor olacaktır.

Açık ki ekonomik küreselleşmenin ne pahasına olursa olsun büyümeye yaptığı vurguyla yüzde 1’e hizmet ediyor olması, herkesin yararlanması gereken doğal varlıkları sistematik olarak kuşatması, uluslararası ticaret hukukunda şirket haklarını tahkim etmesi ve her yerde su ve toprağın doğal koruyucularını yerinden etmesi, suya ve hıfzıssıhhaya dair insan haklarının önünde güçlü bir engel teşkil ediyor.

Küresel su krizine hem insani hem de ekolojik çözümün başarıya ulaşması yönünde bir umut olacaksa bu, bu büyüme modelinden vazgeçmeyi gerektiriyor. Ticaret, farklı hedefler dizisine hizmet edecek şekilde reforme edilmeli ve demokratik bir gözetim altında olmalı. Şirketlerin hükümetleri dava etme hakkı olmamalı. Toprak gaspları son bulmalı. Vergi cennetleri kapatılmalı. Hukukun üstünlüğü ulusötesi sermaye üzerinde uygulanmalı. Yurttaşlara dayalı demokrasi restore edilmeli ya da eğer gerekirse en baştan inşa edilmeli.

Filipin Temsilciler Meclisi üyesi ve saygın bir politik analizci olan Walden Bello, ekonomik küreselleşmenin “ölümcül derecede itibarsız” olduğunu ve artık bir dönemin sonunun geldiğini anlamının zamanının geldiğini söylüyor. Bello “küreselleşmenin geri çevrilmesi” (deglobalization) çağrısında ticaret politikasını yerel ekonomileri korumak için kullanmayı, gelir adaleti ve toprak dağıtımını için uzun süredir ertelenen önlemlerin alınmasını, yaşam kalitesini teşvik ederken büyümeye yapılan vurguyu azaltmayı ve Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası’nın yerine serbest ticaret ve sermaye hareketliliğine değil işbirliği prensiplerine dayanan bölgesel kurumların geçmesini savunuyor.²⁵

25. Bello, Walden. (2009, 3 Eylül). “The Virtues of Deglobalization.” Foreign Policy in Focus.

Suyun varoluşuna yönelik tehdit ve önerilen ticaret ve yatırım anlaşmaları göz önüne alındığında, şimdiki ve gelecekteki bütün anlaşmalarda sudan bir hizmet, mal ya da yatırım olarak bahsedilmesine acilen son verilmeli. Su, hükümetler arasındaki anlaşmalarda ticareti yapılabilen bir mal, hizmet ya da yatırım olmamalı ve şirketler yurt içi ya da uluslararası su koruma önlemlerine meydan okuyacak araçlara sahip olmamalı. Ve hükümetler ülkelerindeki suya ya da insanlara zarar veren ürünlerin ticaretini yasaklama hakkına sahip olmalı.

Dünya Bankası'ndan esinlenen su özelleştirmelerine ve bankanın 2030 Water Resources Group'un himayesi altında fon dağıtma süreci üzerindeki şirket egemenliğine karşı mücadele etmeye devam etmeliyiz. Dünya Bankası dışında başka bir tür kalkınma kuruluşunu teşvik etmeliyiz.

Ayrıca ulusötesi şirketlerin Birleşmiş Milletler'deki gücüne de meydan okumalıyız. Dünya Bankası'ndan farklı olarak BM, insan hakları aktivistleri için hala tartışmaya açık bir alan ve burada birçok müttefikimiz var. Fakat şirketler, iddia ettikleri gibi, "paydaşlar", hükümetlerin, toplulukların, kadın gruplarının ve diğerlerinin yakınları değil. Onlar BM kılıfını deregülasyon (ya da kendi deyimleriyle "şirket sosyal sorumluluğu") çıkarlarını ve temel hizmetlerin özelleştirilmesini teşvik etmek için kullanıyorlar. Bu, çok önemli bir mücadele.

Kötü yönetimin panzehiri dünyayı kendi imgesinden yöneten ulusötesi bir şirket değildir. Kötü yönetimin panzehiri iyi yönetimdir. Sadece gerçek demokrasinin gücü suya dair insan hakkını korumak için gerekli koşulları sağlayabilir.

Bütün sular yereldir. Bunu en iyi havzaların üzerinde yaşayan topluluklar bilir ve onlara kendi ekosistemlerini koruyacak araçlar verilmelidir. Yerli halkların dünyaya öğretecekleri çok şey var ve kendi alternatif ekonomimizi yaratırken onların kılavuzluğuna ve liderliğine saygı göstermeliyiz. Dünyanın her yerinde yerli halkların su özelleştirmelerine, hidrolik kırmaya, büyük barajlara ve açık kömür ocaklarına karşı direnişleri, hükümetleri su yönetimini ve insan haklarını farklı şekilde ele almaya zorlamak için çok önemli.

Bu tünelin sonundaki ışık şu; suyun hayatta kalması enerji ve gıda üretiminin, sınır ötesi ticaretin ve mal ve hizmet üretiminin daha işbirlikçi, adil ve sürdürülebilir şekilde yapılmasını gerektiriyor.

Dolayısıyla bu daha güçlü bir demokratik yönetimi ve ayrıca yerel su kaynakları üzerinde daha fazla yerel kontrolü gerektiriyor. Su, doğanın insanlığa, dünyada daha kaygısızca, herkesin birbirine saygı göstererek huzur ve gerçek adalet içinde nasıl yaşayabileceğimizi öğretmek için sunduğu bir hediyedir.

Dünyada İklim Değişikliği ve Göç: ‘Siyaset’in Sınırlılığını Konuşmanın Zorunluluğu

Doç. Dr. Pınar Uyan Semerci

Su Hakkı Kampanyası’nın düzenlediği “Uluslararası Su Mücadeleleri Konferansı”nda bir uzman olarak değil, aksine bu alanı öğrenmeye çalışan bir öğrenci olarak konuşuyorum. Disiplinlerarası çalışmanın önemine inanan bir siyaset bilimci, aslında sosyal bilimci demeyi tercih ederim, olduğum için çok sayıda alanda sürekli öğrencilik yapıyorum. Bu bağlamda da sesli düşünmemi ve öğrenme sürecimi sizlerle paylaşmak üzere buradayım.

Göç alanına baktığımızda da göçü tek başına çalışacak bir alan olarak hiç bir zaman görmedim. Özellikle göç alanında; sosyal bilimin sınırlarının dahi yetmediğini gördüğümünden disiplinler üstü, disiplinleri aşan bir şekilde çalışmak gerektiğini düşünüyorum. Hareket edebilme kabiliyeti ve o kabiliyete tam da kimlerin erişip erişemediği; benim gibi çalışma alanı ‘adalet’ ve ‘eşitsizlik’ olan, dünya ölçeğinde “siyasetin sınırları nelerdir?” tartışması yapan biri için hayati önem taşıyan bir mesele diyebilirim. O yüzden de biraz kendi kafamda kurmaya çalıştığım ve öğrenmeye çalıştığım şeyi; neden bu konuların aslında disiplinlerarası ve disiplinlerüstü konuşulmak zorunda olduğunu anlatmaya ve düşünce akışımı sizlerle paylaşmaya çalışacağım.

Konuşmanın başlığı ne olabilir diye düşünürken, aslında “siyasetin sınırlılığını konuşmanın zorunluluğu” diye bir başlık düşündüm. Dersleri anlatırken de hep şöyle bir yerden başlıyorum: “Siyaset dediğimiz nedir?” Bu soru bana çok önemli geliyor: Siyaseti belli bir kalıbın dışında görebilmek ve konuştuğumuz birçok şeyin aslında çok siyasi olduğunun farkında olmak zorunluluğu... Bu noktada, aslında sınırlar dediğimizde tam da göçle ilgili konuşmuş oluyoruz. Çünkü ulus-devlet sınırı, devlet sınırı, şehir sınırı, yaşadığımız köyün sınırı gibi coğrafi bir sınıra da uyabilir bu tartıştığımız şey: “Kimlerin o sınırı geçebilme, kimlerin diğer tarafta olabilme, kaçabilme, gidebilme yetisi var?” Ama onun çok ötesinde her tür sınırı düşünmemizin zorunluluğu...

Konumuzun bütün vatandaşlık tartışmalarının içine giren bir boyutu, Su Hakkı Kampanyası’nın tam da üzerine oturduğu insan hakları kavramının üzerine yerleşen bir tarafı var. Ama bir yandan bizim kamusal alan dediğimiz, “siyaseti kimler yapar?”, “kimlerin konuşabileceği bir alandır?” tartışmalarıyla da örtüşüyor.

Ben bu sınırlılığı iki açıdan zorlamaya çalışırım:

Bir ulus-devletin sınırlarının ya da bir devletin sınırlarının yetmeyeceği, kozmopolit bir insan etiğinin mecburiyetinde yaşadığımız bir dünyadan bahsediyoruz. “Sınırları aşma” diye başladığımızda sadece kendi ülkemiz için düşünmenin aslında hiçbir anlam taşımadığı bir alan iklim ve iklim değişiklikleri. Ama aynı zamanda, o sınırların bir başka küçük ölçeklisi olan kendi evimizin sınırlarının, işte o korunaklı mahrem alanlarımızın da sınırlarının yıkılma zorunluluğu var. Burada feminist perspektiften de bakabiliriz. İçerideki, ailelerimizin içinden başlayarak yaşanan eşitsizlikleri masanın üzerine koymak, birçok açıdan sınırları teker teker kırmak ve o sınır geçişliliğine bakmamız gerekiyor.

Göç aslında bu sınır geçişliliğini ya da sınırları; bizim kafamızda var olan sınırların ne kadar güçlü olduğunu gösteren en önemli olgulardan biri. Türkiye içinde resmi rakamlara göre 2 milyon 700 bin ama aslında 3 milyon olduğu düşünülen bir büyüklükte Suriye’den gelen göçle yaşıyoruz. Bunu kabullenmemiz, bununla yüzleşmemiz ya da bunun varlığının devam edeceğini anlamamız belki son bir yılda nispeten de olsa dillendirilen bir şey. Oysa yaşanan şey çok somut ve hayatımızın bir parçası...

“Neden bu önemli ve bunun arkasında iklim var mı?” tartışması birçok yerde yapılıyor. Evet, iklim önemli bir değişme, Suriye’de yaşananlar üzerinde önemli bir etkisi var. Ama literatürü taradığım ve gördüğümde karşılaştığım çok zor bir sorun var: “İklim mülteciliği” gibi, “iklim göçmenliği” gibi kavramlar literatürde var olsa da; bir göç, özellikle de yoğun bir göç akımının tek sebebi olarak iklimin gösterilmesinde çok zorlanılıyor (de Haas 2011). Oysa iklimin etkisinin farklı farklı alanlarda, farklı değişkenlerle beraber bir sonuca ittiğini algılamamız gerekiyor (Black et al. 2011).

Düşünme sürecimde konunun farklı yerlerinden tutan çok farklı makaleler topladım. Ama ilk olarak Essam El Hinnawi, 1985’te BM çevre programları çerçevesinde söylediği bir şey var: “Bütün volkan patlamalarından tutun, nehir taşmalarını da dâhil ederek tüm çevresel etkiler 30 milyon insanın mekânsal olarak yer değiştirmesine yol açıyor.” Daha sonra Jacobson, 1988’de “İklim Mülteciliği” kavramını ortaya atıyor. UNHCR yine 1993’te dünyadaki mülteciliğin temel sebeplerinden birine iklim diyor. 2009’da Obama kullanıyor ve “çevre mülteciliği” gibi bir kavram getiriyor. 2010’da Cancun Çerçevesi ile resim biraz daha farklılaşıyor. “Ekolojik Mültecilik” 1976’da ilk kez kullanılmış, 2015’te tekrar ifade ediliyor. 2050’ye kadar 150 milyon kişinin etkileneceği, özellikle su altında kalan ülkelerin vs. olacağı öngörülüyor. Bu şekilde baktığımızda literatürde takip edebileceğiniz bir tür kavramsal çerçeve var (Muller & Südaş 2013; Sam & Rıza 2016).

Ama doğrudan, bir sosyal bilim makalesinin içerisinde verilen hipotez ve bunun yanlıştır/yanlışlanamaması durumu şeklindeki analizlere baktığımızda, “iklimdeki değişiklik ya da kuraklık direkt bu göçün sebebidir” cümlesini söylemek oldukça zor (Baldwin 2014; Gemenne 2011) ve bence böyle bir zorunluluğumuz da yok. Önemli olan, oradaki bu değişikliğin, yaşanan o coğrafyadaki ekonomik, sosyal, siyasi zeminle üst üste bindiğinde göçe yol açması.

Benim çalıştığım alanlar özellikle kırılgan gruplar olduğu için, bütün bu makalelerde takip edebildiğim şey şu: Birileri çok daha rahat, bu süreç daha başlarken kendileri için keyiflerini bozmayacak ya da iyi olma hallerini devam ettirebilecekleri alanlara kaçabilirken; birileri oradan kaçamıyor ya da çok kötü şartlarda kaçmak zorunda kalıyor... İklim değişikliği söz konusu olduğunda, bu değişikliğe adapte olma sürecimiz, kolektif olarak yanıt verdiğimiz ya da siyasal alanda oturup beraber çözüm ürettiğimiz bir şey değil, herkes o değişime kendi kişisel becerileriyle adapte olup çözüm geliştirmeye çalışıyor. İşte bu yüzden iklim çok siyasal bir şey. İklim değişikliğini ya da su hakkını konuşuyor olmak çok siyasal bir şey.

Ama bir önceki sunumda yansıtılan grafiklerde de gördüğümüz üzere; konu anlatılırken

kullanılan fen bilimlerimize bizim, özellikle Türkiye’de var olan mesafemiz nedeniyle, bu konular daha çok uzmanların bildiği ve uzmanların konuşabildiği bir alan gibi algılanıyor. Bu algıya göre projeler uzmanlar tarafından gerçekleştirilmeli, ama tüm bu süreç sıradan vatandaşların dâhil olduğu siyasal alana uzak kalmalı (Felli 2013). Oysa gerçek durum tam tersi, iklim değişikliği ortak çözümler üretmeden değiştiremeyeceğimiz bir alan.

Başka bir çalışmamızda, yerel yönetimlerdeki belediye meclisleri nasıl oluşur diye baktığımızda meclisi teknokratların oluşturduğunu gördük, yani o konuyu bilen insanlar o komisyon üyeleri oluyordu (Uyan-Semerci (ed.) 2015). Burada da benzer bir depolitizasyon literatürde karşımıza çıktı (Felli 2013). Bu konunun uzmanları tabii ki bize öğretecekler, bu konuyu öğreneceğiz. Bildiğimiz bir alan değil ya da o değişiklikleri hepimizin bilmesine imkân yok. Ama bunu öğrenmek ve bunu siyasal bir hareketin parçası içine koymak ve kolektif bir çözüm üretmeye çalışmak da bir zorunluluk gibi geliyor. Çünkü aksi takdirde denediğimiz şey, bireysel çözümlerle dünya ölçeğinde yaşanan değişimlere adapte olmaya çalışmak ki bu aslında çözümsüzlük demek. Gene kırılğan gruplar açısından baktığımızda, gerçekten yapabilirlikleri çok sınırlı olan grupların tekrar tekrar daha da yoksullaşması, daha da azalması, daha da çaresizleşmesi demek.

Bu noktada, “yapabilirlik” kelimesini özellikle kullanıyorum. Yapabilirlik, benim çalıştığım, doktora tezimde de üzerinde uğraştığım bir şeydi. Yapabilirlik yaklaşımı, çevre çalışmalarında aslında kullanılan ve belki de bazılarımızın aşına olduğu bir kavramdır (Gasper & Truong 2010; Holland 2012; Schlosberg 2012). Buradaki derdimiz şu: İnsanların belli temel yapabilirliklerini eşitlemeye çalışıyoruz. Dünya ölçeğinde bir adalet sistemi düşüneceksek ya da daha adil toplumsal yaşamları öngöreceksak, “eşitlemeye çalışacağımız ne?” sorusuna karşı Amartya Sen ve Martha Nussbaum’un geliştirdiği bir yaklaşım bu (Sen 1992; 2001; 2005; Nussbaum 2001). İnsanların en azından temel yapabilirliklerini eşitlememiz üzerine geliştirilen bu yaklaşımın çevre konusuyla çok ilişkili olduğunu düşünüyorum.

Çevredeki bütün bu değişimin ya da su gibi temel bir ihtiyaca erişimin olmaması, zaten en temel yapabilirliklerin ortadan kalkması anlamına geliyor. O yüzden de siyasal alanda, ihtiyaçlar ve yapabilirlikler üzerinden düşündüğümüzde, çevresel iklim değişikliklerini konuşmak da, su hakkını konuşmak da bu en temel yapabilirlik noktasında hayati bir önem taşıyor.

Bu noktada devletlerin sınırları gibi bir kavram ya da siyasetin sınırları gibi bir kavram, aslında çok gerçekdışı hale geliyor. Daha doğrusu şöyle söyleyeyim: Sınırların yapaylığı, burada, belki biz siyaset bilimcileri daha da heyecanlandıracak bir biçimde çok daha ön plana çıkıyor. Çünkü sınırların bir kıymeti kalmıyor. Sizin sınır olarak coğrafi alan üzerinde çizdiğiniz yapay şey anlamsız hale geliyor. Örneğin sudan, havzalardan bahsettiğimizde; bir sınırın çizildiğini ama suyun başka bir şekilde aktığını görüyoruz, suyun kendine ait bir akışı var. Orada çizdiğiniz o sınır, ister il, ister bölge, ister devlet olsun, aslında yapay bir sınır. O sınırın ne kadar yapay olduğunu, belki çevre değişiklikleri, iklim değişiklikleri ve su en somut bir biçimde bize gösteriyor.

Bu konu kırılğan gruplar üzerinden konuştuğumuz bir şey. Kırılğan gruplar için bu tür belirsizlikler, özellikle tarımdaki bütün bu değişiklikler - bir yandan da “kıtlık bilinci” olarak da literatürde karşımıza çıkıyor - bir tür tehdit algısında somutlaşıyor (Homer-Dixon 2010). Çünkü sınırlı bir şeyden bahsediyoruz ve o sınırlı şeyin, giderek azalan, eksilen şeyin paylaşımından bahsediyoruz.

O zaman, bizim farklı saha çalışmalarımızda ele aldığımız soruyu tartışmak zorunda kalıyoruz: Diyelim ki bir miktar bir şeyimiz var, öncelikle onu kim paylaşacak? Bu paylaşma

noktasında “katkılı bilinci” öyle bir noktaya geliyor ki, ötekiler (bu ötekiler çoğu zaman da göçmenler olabiliyorlar) diğerleri (bizden olmayanlar ki bu Türkiye içerisinde maalesef oldukça farklı gruplara, farklı zenginliklerle söylenebiliyor); çoğunlukla da göçmenler ya da göçle gelenler bunun birinci öznesi halinde oluyorlar. Eğer sınırlı bir şeyimiz varsa, örneğin, “zaten Türkiye’de işsizlik var, nasıl Suriyelilere iş bulalım?” Az olan bir şey, yeterli miktarda değil ve bir de “ötekiler” geliyor.

Bu sadece “dışardan gelen”e yönelik bir şey değil ama “tehdit” kavramı, bu tehdidin yol açtığı korku ve Bauman’ın aslında erken bir noktada söylediği “Belirsizlikler Çağı”nda olmamız bunu çok belirliyor (2007). Çünkü o belirsizlik hali, bir sonraki sene ne olacağını bilememe ve o kaygan zemin, insanların “diğerleri”ne olan davranışlarını; kendi gruplarına koydukları ahlaki çerçevelerle “diğerlerine” koyduklarını farklılaştırıyor.

Biz aynı zamanda İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Merkezi olarak, tarımdaki mevsimlik işçilerle çalışıyoruz (Uyan Semerci & Erdoğan 2017). Tarımdaki mevsimlik işçiler, ne yazık ki Türkiye’deki en kırılgan gruplardan bir tanesi. Orada çok net gördüğümüz bir olgu, Kalkınma Atölyesi’nin çalışmasında da başlığına çektiği üzere “yoksullar arası rekabet”in ortaya çıkması (2016). Yani çok sınırlı olan bir noktada bile, çok az kazanılan para ya da ücret için bile birbiri arasında çatışma ve bir tür rekabet alanı ortaya çıkabiliyor.

Bütün bu resimde iklim değişikliği neden önemli ve göçle neden bu kadar iç içe geçiyor? Örneğin şöyle tartışmalar var: Arap Baharı’nın, Suriye krizinin ya da sonraki Suriye savaşına yol açan sürecin en temel nedeni nedir? Tek bir temel neden aramak bence doğru bir tutum değil. Önemli nedenlerinden bir tanesi yaşanan kuraklık. Ama bu aslında tartışılan bir nokta: Aynı derecede, aynı şiddette kuraklık benzer bölgelerde olmasına rağmen neden Suriye’de savaşa yol açtı? (Johnstone & Mazo 2011; Maden 2013; Werrel & Femia 2013). Kuraklığın Suriye’nin o anki koşullarının; o dönemdeki siyasal sisteme olan tepkinin, iç göçün öncelikle şehirlere yoğun bir biçimde akışının ve bütün o sosyoekonomik, siyasal tabanın üzerine gelmesi yol açtı. “Her yerde o kuraklık buna yol açardı.” Cümlesini söylemek tabii ki imkânsız, zaten söylememiz gerektiğini de düşünmüyorum. Önemli olan, burada iklim değişikliğinin ya da o kuraklığın yol açtığı susuzluğun tetiklediği tarımdaki ya da hayvancılıktaki değişimin nelere yol açabildiğini fark etmemiz ve bu iki alanın birbirinden ayrı şeylermiş gibi düşünülmemesi. Çünkü ilişkisellik çok temel bir şey. Yani o ilişkiselliği kurabiliyor olmamız, düşünemiyor olmamız önemli.

Bu konuşmada da, konuşmayı yaparken zorlanmama ve biraz sizleri böyle atlayarak bir yerlerden bir yerlere götürmemin sebebi, disiplinlerarasılığın belki de disiplinler üstü düşünmenin çok zor olması. Mutlaka birbirimizle konuşuyor olmamız, farklı disiplinlerden de okumamız, oradaki üretilen bilgiyi buraya taşımamız gerekiyor. Ne yazık ki, akademinin geldiği hal, hepimizin bir biçimde bir kanal ya da bir alanda (örneğin sadece siyaset bilimi değil, o siyaset biliminin bir alt dalı içerisinde) üretip, çalışıp, yayın yapar halde olmayı gerektiriyor. Bu öyle bir yaygın hâl aldı ki, uzmanlaşma, artık bir noktada körleştirmeyi getiriyor. Oysa burada iklimin ve göçün, ikisinin beraber, aynı anda söylenmesi, ikisi de bize disiplinlerarası bir bakışla konuşmayı zorunlu kılan alanlar olması beni heyecanlandırıyor. Çünkü tam da bunlar bize, başka türlü siyaset yapabilmemizin mümkün olmadığını gösteriyor. İster Realist okuldan, ister İdealist okuldan gelin, gerçekler başka. Bunun temel bir nokta olduğunu düşünüyorum.

Şöyle düşünelim: Aramızda uluslararası ilişkilerdeki Realist okulun temsilcileri varsa, muhtemelen bizim buradaki bazı konuşmalarımızı, “çok idealist, Kantçı bir yerden, evrensel, kozmopolit bir yerden bakıyorlar ama dünya gerçekleri böyle değil, ülkeler aslında böyle karar almıyor” gibi, yüzünde eleştirel bir gülümsemeyle dinler; öyle çok arkadaşımız vardır.

Ama ben de tam da o sebeple, tam da gerçekçi bir okuma yapabilmek için bunun hayati olduğunu düşünüyorum. Gerçekleri görmemek, aslında şu an yaşadığımız iklim değişikliğini, türlerin azaldığını görmemek, bunların uzun vadede nelere yol açacağını görmemektir. Sadece bir ülke sınırları içinden siyaseti kurgulamanın, aslında eski paradigmalara hareket etmenin “kalıplaşmış realist okul”un okuması olduğunu düşünüyorum. O yüzden olanın “ne olduğu”nu iyi koymazsak, “ne olması gerektiği”ne de gidemiyoruz. Burada olanın “nasıl olması gerektiği”, yani var olanın doğru okuması da ancak gerçekten bu farklı disiplinlerin birbiriyle konuşmasıyla, var olan kendi çerçevelerimizi sorgulamakla mümkün gibi geliyor.

Konuyla ilgili bir iki notum daha var. Gene göçle ilgili, göç çalışmalarında çok sıklıkla gördüğümüz bir şeyin burada da ister istemez bazen dillendiğini düşünüyorum: Göçün negatif algılanması. Oysaki çalışmalara baktığımızda şunu görüyoruz: İnsanlar, insanlık var olduğundan beri göç ediyorlar. Dün burada konuşuldu, “dere kenarlarında yaşıyorlar” diye; evet, dere kenarlarında yaşıyorlar ama dere kenarlarında bir sorun olduğunda da -ister derenin kuruması olsun, ister başka bir sebep- başka yerlere hareket ediyorlar. İnsan hareketliliği çok doğal bir şey ve insan hareketliliği her zaman negatif bir şey değil.

Oysa literatür, genel olarak kamuoyunun bilgilendirilmesi ve sorunun dillendirmesi hep güvenlik çerçevesi içinden; ve göç korkulacak, tehdit yaratacak bir süreç olarak anlatılıyor. Bunun çok sorunlu olduğunu düşünüyorum. Örneğin, göç çalışmaları literatüründe gördüğümüz, “iklim değişikliği göçe yol açacak, o zaman ülkemizi nasıl koruyabiliriz?” çerçevesi... (Pekin Albayrakoğlu 2011) Bu sadece Türkiye için geçerli olmayan, literatürün genelinde egemen olan bir şey (Homer-Dixon 2010; Klare 2001; Scheffran & Battaglini 2011). Buna bağlı olarak da göçün önlenmesi, engellenmesi ya da kendi ülke sınırları çerçevesinde sınırın korunması gerektiği üzerinden okunması...

İklim değişikliği, -bu hepimizi etkileyen bir şey- göçe, başka koşullarla üst üste gelerek çok yüksek miktarlarda da göçe yol açabilir. Ama gezegenin sınırları ya da sınırlılığı içinde, aslında belki de hiçbir kaçacak yer kalmayacak. Kaçacak hiçbir yer kalmama durumunda da zaten başka bir hayata ya da başka bir hayat olmama durumuna geçeceğiz.

Benim burada altını çizmeye çalıştığım nokta, sorunun “güvenleştirilip” sınırların kalınlaştırılmasının bir çözüm olmadığıdır. İşte Meksika'nın sınırına, Gaziantep'e duvar inşa etmek gibi şu an yukarı doğru çıkan duvarlar var birçok yerde. Oysa iklimle göçü beraber konuşurken aslında şunu da görüyoruz: Duvarlar ne kadar yükselse de iklim değişikliğinin etkisi, o duvarları görmeyecek. Yani insanlar geçmesin diye yapılan o duvarlar var ama aslında hareketlilik o şekilde engellenemiyor. Bunun masada olması gerektiğini düşünüyorum. Kendimize de aynı şekilde sormamız gerektiğini düşünüyorum. Çünkü çok net olan bir şey: Hepimiz, ister istemez içinde doğmuş olduğumuz toplumun ve o kuralların sınırları içinde düşünülüyor. O yüzden de bu sınır konusu hem göçmenler açısından, hem iklim açısından, hem bizim kendi kafamızdaki sınırlar açısından çok önemli.

Konuya siyaset bilimi perspektifinden bakarsak, başka ilginç nokta: “Sular altında kalan bir ülkede egemenlik ve vatandaşlık ne olacaktır?” tartışması Blitz'de (2011) var örneğin. Benim açımdan çok ilginç bir soru, belki bazılarımızın ilgisini çeker diye not düşmek istiyorum. Bir ülkenin artık olmama durumunda, o ülkenin topraklarının olmaması durumunda egemenlik, vatandaşlık ne anlama gelebilir?

Burada bir başka tartışmayı, sosyal bilimlerde, siyaset bilimi içinde çok uzun zamandır yapılan bir tartışmayı gündeme getirmemiz gerekiyor; Wendy Brown'a (2010) referansla sorabileceğimiz bir şey: Aslında zaten neoliberal devletin egemenliği, o sınırları çoktan yıkmadı mı? Başka bir şekilde sermayenin ya da başka tür ilişki ağlarının içinde zaten bildiğimiz

anlamda bir egemenlik yokken, “şu an bu tarz bir toprak kaybı ya da devletin sular altında kalması zaten bir mana ifade etmiyor mu?”

Bana çevre bağlamında, yine su tartışmaları çerçevesinde; çevre üzerinden bakarak siyasal alanda çizilmiş sınırların, bazen ne kadar afakî olduğunu ortaya koymak çok ilginç geliyor. Yani çevresel değişikliğin (küresel ısınmanın, türlerin yok oluşunun), doğal hayatın kendi dinamiğinin siyasal alanda çizilmiş sınırlarla bu kadar açık bir biçimde birbirinden kopuk bir biçimde olmasının nasıl birbiriyle uymadığını, örtüşmediğini vurgulamak...

Son olarak, dünyanın bir ev olarak algılanması ya da dünyanın sınırları üzerinden düşünmüyoruz. Ama bu “adaletin sınırları nasıl çizilecek?” sorusuyla çok ilişkili bir şey. Raporlara baktığımızda şunu görüyoruz: 2030’da bizim iki gezegene ihtiyacımız, 2050’de de üç gezegene ihtiyacımız olacaktı. Bu bağlamda şu an elimizdeki gezegenin tamamını düşünsük bile, tamamını sanki hep beraber kullanıyormuşçasına düşünsük bile yetmeyecek bir durumdayız; işte bu “kıtlık/kısıtlılık” argümanının temeli. Ama onun ötesinde biz zaten bunu eşit bir biçimde kullanmıyoruz. Eşit bir “yapabilirlik” çerçevesinden paylaşmıyoruz. Çevresel etkilerin sonuçlarını da, kaçabilenler sonuna kadar kaçarak yok sayacaklar. Oysa o yok saymanın belini çok daha büyük bir grup ödeyecek.

O yüzden adalet tartışmalarının; bizim yapmaya çalıştığımız siyaset biliminin, sosyal bilimin altında yapılan adalet tartışmalarının içine, çevreyi ya da suyu koymadan adaleti, adil bir toplumu tartışmak mümkün değil. Aslında bu bir eleştiri. Ana akım tartışmalar çevreyi ve suyu, bu alandaki değişiklikleri ya da bu alandaki sorunları adaletin tartışıldığı zeminlere çok da oturtmamaktadır. Tıpkı kadın çalışmalarını “ana akımlaştırmak” gerekir dediğimiz gibi, iklimi daha çok “ana akımlaştırmak” zorundayız. “Ana akımlaştırmak”la kastettiğim, bunu sıradanlaştırmak kesinlikle değil ama adalet tartışırken bunun çevresel etkilerini ya da çevresel değişikliklerin burayı nasıl etkilediğini işin içine katmadan hareket edebilmek artık gerçekleri doğru yakalayamamak demek gibi geliyor.

Kaynaklar:

Albayrakoğlu, E. P. (2011). *Climate Change and Security: The Case for Turkey* Gazi Akademik Bakış, (09), 59-76.

Baldwin, A. (2014). *Pluralising climate change and migration: an argument in favour of open futures*. *Geography Compass*, 8(8), 516-528.

Bauman, Z. (2007). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Polity.

Black, R., Adger, W. N., Arnell, N. W., Dercon, S., Geddes, A., & Thomas, D. (2011). *The effect of environmental change on human migration*. *Global Environmental Change*, 21, S3-S11.

Blitz, B. K. (2011). *Statelessness and environmental-induced displacement: future scenarios of deterritorialisation, rescue and recovery examined*. *Mobilities*, 6(3), 433-450.

Brown, W. (2010). *Walled states, waning sovereignty*. Mit Press.

De Haas, H. (2011). *Mediterranean migration futures: Patterns, drivers and scenarios*. *Global Environmental Change*, 21, S59-S69.

Felli, R. (2013). *Managing climate insecurity by ensuring continuous capital accumulation: ‘climate refugees’ and ‘climate migrants’*. *New Political Economy*, 18(3), 337-363.

Gasper, D., & Truong, T. D. (2010). *Movements of the ‘we’: International and transnational migration and the capabilities approach*. *Journal of Human Development and Capabilities*, 11(2), 339-357.

Gemenne, F. (2011). *Why the numbers don't add up: A review of estimates and predictions of people displaced by environmental changes*. *Global Environmental Change*, 21, S41-S49.

El-Hinnawi, E. (1985). *Environmental refugees*. Unep.

Holland, B. (2012). *Environment as meta-capability: Why a dignified human life requires a stable climate system. Ethical adaptation to climate change: human virtues of the future*, 145-164.

Homer-Dixon, T. F. (2010). *Environment, scarcity, and violence*. Princeton University Press.

Jacobson, J. L. (1988). *Environmental Refugees: a Yardstick of Habitability*. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 8(3), 257-258.

Johnstone, S., & Mazo, J. (2011). *Global warming and the Arab Spring*. *Survival*, 53(2), 11-17.

Kalkınma Atölyesi, *Yoksulluk Nöbetinden Yoksulların Rekabetine: Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler Mevcut Durum Raporu*, Ankara, 2016.

Klare, M. T. (2001). *New Geography of Conflict*, *The Foreign Aff.*, 80, 49.

Maden, T.E. (2013). *İklim değişiminin Arap Baharında "Tehdit Tetikleyici" Rolü ve Suriye*. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 5(58).

Mutluer, M., & Südaş, İ. (2013). *'Görünmez' Bir Küresel Sorun: Çevre Mültecileri*. Prof. Dr. İlhan Kayan'a Armağan Kitabı. Editör: E. Öner, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Nussbaum, M. C. (2001). *Women and human development: The capabilities approach* (Vol. 3). Cambridge University Press.

Sam, N., & Rıza, S. A. M. (2016). *Uninvited Guests Inducing Crisis in a Sustainable Environment: Environmental Refugees*. *Current Topics in Social Sciences*, 394.

Scheffran, J. & Battaglini, A. (2011). *Climate and conflicts: the security risks of global warming*. *Regional Environmental Change*, 11(1), 27-39.

Schlosberg, D. (2012). *Climate justice and capabilities: a framework for adaptation policy*. *Ethics & International Affairs*, 26(04), 445-461.

Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. Clarendon Press.

Sen, A. (2001). *Development as freedom*. Oxford Paperbacks.

Sen, A. (2005). *Human rights and capabilities*. *Journal of human development*, 6(2), 151-166.

Uyan-Semerci, P. (der.) (2015) *Yerel Demokrasi Sorunsalı Büyükşehir Belediye Meclisleri Yapısı ve İşleyişi* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Uyan-Semerci, P. & Erdoğan, E. (2017). *Ben, kendim büyüdüm demiyorum!* Adana'da Mevsimlik

(Gezici) *Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırması - İstanbul*: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Werrell, C. E., & Femia, F. (2013). *The Arab spring and climate change*. *The Center for American Progress, Stimson, and The Center for Climate and Security*.

İsrail İşgal Politikalarının Filistinlilerin Su Hakları Üzerindeki Etkileri

Dr. Ayman Rabi

Hem Batı Şeria'da, hem de Gazze'de yaşayan Filistin vatandaşlarının suya erişimi İsrail tarafından oldukça sıkı bir şekilde kısıtlanmaya ve kontrol edilmeye devam ediyor. İsrail uyguladığı de facto su politikalarıyla Filistinlilere ayrımcılık yapıyor. Bu politikaların en bariz olanı, Filistinlilerin hem yeraltında hem de yerüstünde bulunan sınır ötesi su kaynaklarından kendi yasal hakları olan payı almaktan mahrum bırakılmasıdır. Bu politikalar nedeniyle, Filistinliler yıllık 672 milyon metreküp mevcut yeraltı su potansiyelinin yalnızca yüzde 20'sini kullanmakla sınırlandırılıyor. Ayrıca Filistinlilerin, İsrail'in Güney bölgelerindeki çölü yeşertmek için suyun yönünü değiştirmesinden önce yıllık ortalama akımı yaklaşık 1,2 milyar metreküp olan Ürdün Nehri'nden bir damla bile su kullanmalarına izin verilmiyor.

Filistinliler ve İsraililer arasında 1993'te geçici bir barış anlaşması imzalanmış olsa da, 1999'da sonuçlanması gereken nihai statü müzakerelerinde taraflar su konusunda ters düştü. Böyle bir anlaşma hiç imzalanmadı. Elle tutulur hiçbir sonuca varmayan sonu gelmez müzakereler o günden bu yana sürdü. Bu durum, Filistinlilerin kendi yaşam kaynakları üzerindeki egemenliklerini kullanmaktan mahrum bırakılmasına, Filistinlilerin bu kaynaklardan yaptıkları kullanım miktarının azalmasına ve İsraili su şirketlerinin Filistinlilere sattığı ambalajlı suya bağımlılığının artmasına; böylece Filistin su güvenliğinin riske atılmasına neden oldu. Son olarak bu durum, Batı Şeria'daki İsraili yerleşimcilerin Filistin'in su kaynaklarına el koymasına olanak sağladı. Filistinlilerin özellikle memba sularına el konuldu, buralar İsraili yerleşimciler için yeniden inşa edilen alanlara dönüştürüldü ve Filistinliler bu kaynak sularını kullanmaktan mahrum bırakıldı.

Bununla birlikte İsrail askeri otoritesi, su ve atıksu altyapısını iyileştirmek için izin alınması konusunda daha fazla kısıtlama getirdi. Filistinliler tarafından 1997'den beri atıksu arıtma tesisi inşası için yapılan 14 başvurudan, bugüne kadar yalnızca iki tanesi onaylandı.

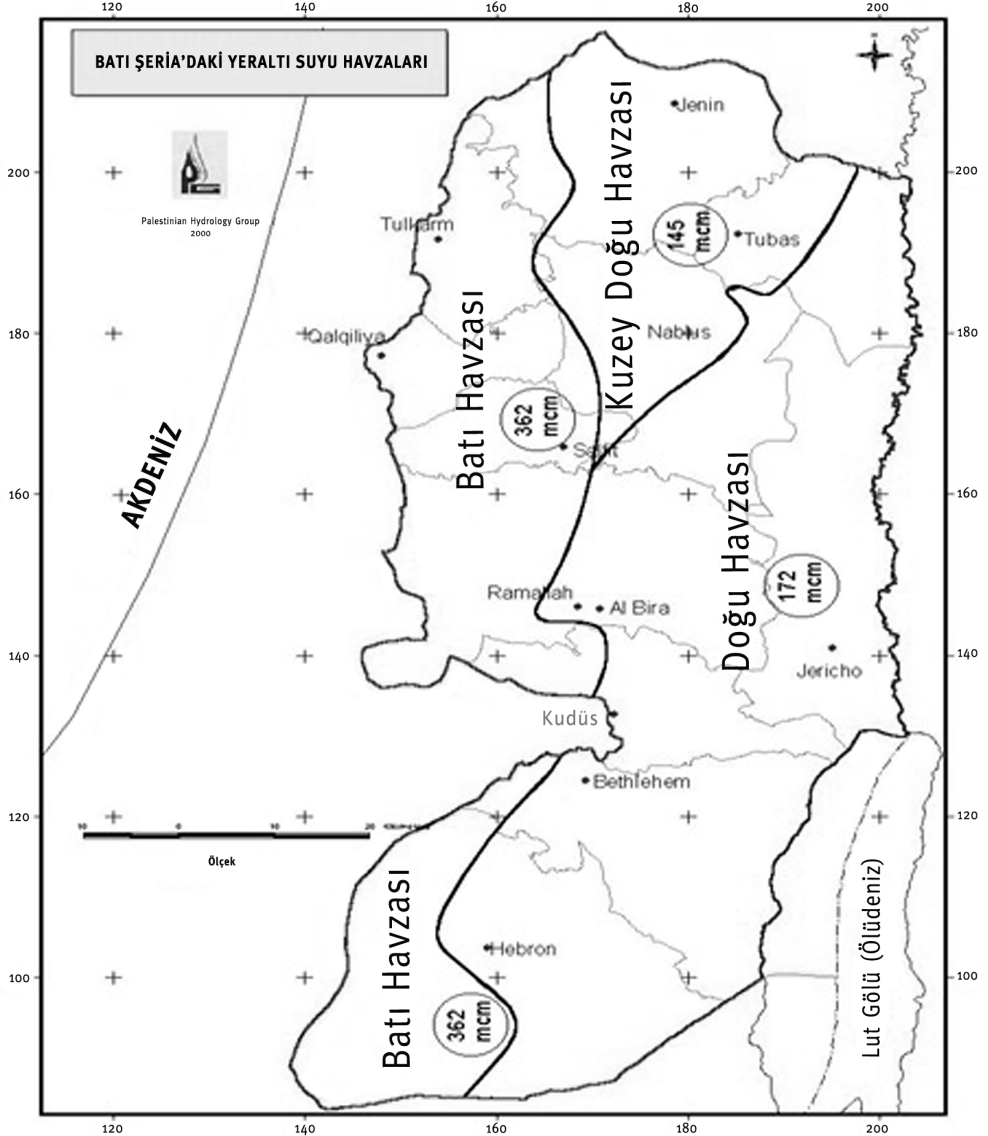
Filistin'de su kaynakları, suya erişim, su kullanımı, atıksu gibi başlıkları daha detaylı ele aldığımızda Filistinlilerin su sorunu daha iyi anlaşılabilir.

Su kaynakları

Batı Şeria'daki yeraltı suyu kaynaklarının büyüklüğü yaklaşık 672 milyon metreküp (MCM) olup bu kaynaklar, Batı Şeria'daki üç ana yeraltı havzasına dağılmış durumdadır; yıllık yenilenme kapasiteleriyle sırasıyla 363 MCM, 145 MCM ve 172 MCM olan Batı, Kuzeydoğu ve

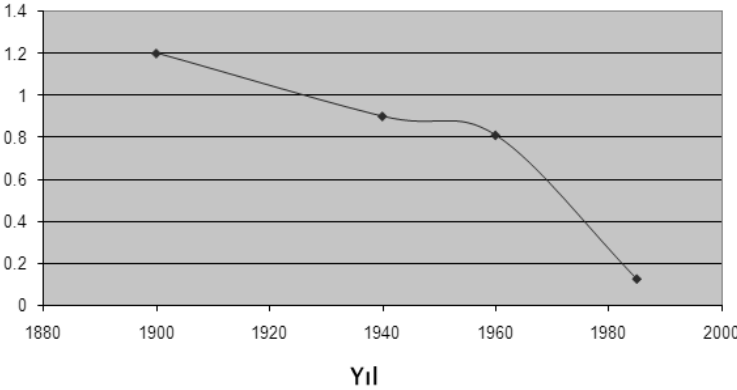
Doğu Havzalarıdır (Harita 1). Bundan başka Gazze’de yalnızca bir tane yeraltı havzası vardır. Bu da yenilenme kapasitesi yılda 55-60 MCM olan kıyı akifer havzasıdır.

Harita 1- Batı Şeria yeraltı su havzaları

Yerüstü suyu büyük oranda Ürdün Nehri'nden ibaret olan Filistin'de, nehir artık Filistinlilerin kullanımına açık değildir ve nehrin suyu tamamen İsrail tarafından kullanılmaktadır. İsrail 1950'lerin ortalarından beri, başta Ürdün Nehri'nin kaynakları olmak üzere yerüstü su kaynaklarını tüketmeyi sürdürüyor. Suyun yönünü Ulusal Su Taşıyıcısı olarak bilinen bir dizi yapıyla değiştirerek kuzeydeki Celile Gölü'nden güneydeki Necef çölüne akıttılar. Nehrin yatağındaki bu değişiklik şiddetli su sorunlarına ve Ürdün Nehri'nin akışının çok büyük oranda azalmasına neden oldu. Tarihsel olarak aşağı Ürdün Nehri'nden akıp Lut Gölü'ne ulaşan miktar yılda 1,1 milyar metreküp iken, bugün 100 MCM'yi geçmiyor ve bu da çoğunlukla Ürdün Vadisi'nin yukarı kısımlarındaki İsrail yerleşimlerinin kanalizasyon suyu ile Celile Gölü'nden nehrin aşağı kısımlarına akıtılan hafif tuzlu sudan oluşuyor. Grafik 1 Ürdün Nehri'nin aşağı kısımlarına olan su akışındaki çarpıcı değişimi gösteriyor.

Grafik 1- Aşağı Ürdün (Şeria) Nehri'nin su debisindeki dramatik değişim

Bunun sonucunda Lut Gölü'ndeki su seviyesi her yıl yaklaşık 1 metre azalıyor. Su seviyesindeki bu azalma obrukların oluşmasına neden oluyor ve aynı zamanda bölgeyi çevreleyen Doğu Akiferi'nden (Filistin Akiferleri) denize doğru olan yeraltı suyu akışını da arttırıyor.

Filistin'de suyun kullanılabilirliği ve suya erişim

Yeraltı suyu kaynaklarının büyüklüğü 672 MCM olmasına ve üç ana akiferin beslenme alanının da büyük oranda Batı Şeria'da yer almasına (beslenme alanının %70'inden fazlası) rağmen, İsrail'in işgali Filistinlilerin kendi topraklarından yapacağı su kullanımını 2012 yılında 104 MCM ile sınırlandırdı. Bu kullanımın 64,3 MCM'si yeraltı suyu kuyularından, 39 MCM'si ise membalardan alınmıştı. Bu noktada kaynaklardan alınan su miktarın yağışla uyumlu olarak değiştiğini belirtmek önemlidir. Örneğin 2011 yılında membalardan alınan su, PWA'nın (Filistin Su Otoritesi) 2013 yılında yayınladığı rapora göre 21 MCM olarak gerçekleşti.

Filistinlilerin yerel kaynaklardan elde ettikleri toplam su ile Oslo Geçici Anlaşması'nda kabul edilen rakam karşılaştırıldığında, Filistin'in kullandığı suyun 1994'te 118 MCM iken 2012'de 104 MCM'ye düşerek toplam 14 MCM azaldığı görülebilir. Bu azalma, hem var olan su kaynaklarının ıslahı, hem de yeni su kaynaklarının geliştirilmesi konusunda İsrail'in uyguladığı kısıtlamalardan kaynaklanıyor. İsrail'in ayırım duvarının inşası için Filistin'in yerel su kaynaklarına el koymasının da bu azalmada etkisi var. Bu politikanın kümülatif etkisi, Filistin'in su güvenliğinin azalması ve İsrail su şirketlerinden alınan suya olan bağımlılığın art-

ması oluyor. PWA tarafından açıklanan son rakamlar Batı Şeria'daki Filistin'de toplam evsel su kullanımının %60'ının İsrail'den karşılandığını gösteriyor (PWA, 2013). Bu, Batı Şeria'nın evsel su temininin %60'ının İsrail'in insafına bağlı olduğunu, ne zaman, nereye ve ne ücretle su sağlanacağına İsrail'in karar verdiğini ortaya çıkarıyor.

Bununla birlikte, Batı Şeria'da 39 İsrail'e ait su kuyusu var. Çoğunluğu Doğu Akiferleri'nde olan bu kuyulardan yılda yaklaşık 545 MCM'lik su çekiliyor. Bu suyun %15'i Filistin halkına satılırken geri kalanı yasadışı İsrail yerleşimlerine tahsis ediliyor.

Batı Şeria'daki Filistin mahallelerinin %86'sının su şebekesine bağlı olduğu tahmin ediliyor. Ancak bu mahallelerin çoğunda şebeke, mahallelerin tümünü kapsamıyor; su şebekesine bağlı 64 mahallenin %80 veya daha az bir şebeke kapsama alanı var. Üstelik toplam 113.000 kişilik bir nüfusun yaşadığı 70 mahalle ise su şebekesine hiçbir şekilde bağlı değil (PWA, 2013). Dahası su şebekesine bağlı olmak şebekede su olması anlamına da gelmiyor. Hebron bölgesinde Dahriya gibi bazı mahallelerde şebekeye sadece 40 günde bir su veriliyor (PHG, 2016).

Bu durum Batı Şeria'daki ayırım duvarının inşa edilmesinin ardından daha da kritik bir hâl aldı. Bu duvar insanları birbirinden, topraklarından, su kaynaklarından ayırıyor ve geçimlerini sağlamalarını kısıtlıyor ya da tamamen engelliyor. Duvarın uzunluğu yaklaşık 670 km.

Bu duvarın sahada yarattıkları gerçek anlamda bir felaket. Duvarın batı bölümü, Batı Şeria'nın en verimli ve su kaynakları açısından en zengin olan 1000 km²'lik bir alanını geriye kalan kısımdan ayırıyor. Bu bölge, Tulkarem ve Qalqilya bölgelerindeki yüzlerce dönümlük tarımsal alana su sağlayan, yıllık 4,5 MCM'lik su çıkarılan 30 yeraltı kuyusunu içeriyor.

Gazze Şeridi'nde durum farklı; kıyı akiferinden elde edilen su genelde düşük kaliteli ve insan kullanımı için uygun değil. Akiferden çekilen suyun %95'inin düşük kaliteli olduğu belirtiliyor. Akiferlerin su kalitesinin bozulmasının nedeni, İsrail'in Gazze sınırına açtığı yüzlerce kuyu tarafından suların uzun süreli aşırı kullanımı ve kıyı akiferine olan yeraltı suyu akışının bu kuyular tarafından engellenmesidir. Bu kuyular aynı zamanda hafif tuzlu suyun bu sulara karışmasına ve suyun, yetersiz işlem görmüş atıklar ve tarımsal kimyasalların da dâhil olduğu çeşitli kirlilik kaynakları tarafından kirletilmesine de yol açıyor. Sonuçta Gazze'nin toplam evsel su kullanımının 110 MCM olduğu tahmin ediliyor. Bunun 3,7 MCM'lik kısmı deniz suyunun tuzdan arındırılması ile elde edilirken, 4 MCM'lik bölümü İsrail şirketinden alınıyor. Geri kalanı ise çoğunlukla, tuzlu suların olduğu akiferden çekiliyor.

Su teminine yönelik kısıtlama kişi başına düşen su kullanımını (çoğunlukla düşük kalitede olmak üzere) Batı Şeria'da neredeyse günde 60 litreye ve Gazze'de yaklaşık 80 litreye kadar indiriyor. Hem Batı Şeria'da hem de Gazze'de yaşayan Filistinli yurttaşların suya erişimi son derece kısıtlı ve bu erişim de İsrail tarafından kontrol ediliyor. İsrail, de facto su politikalarıyla Filistinlilere ayrımcılık uyguluyor. Bu politikaların en barizi Filistinlilerin hem yeraltında hem de yerüstünde bulunan sınır ötesi su kaynaklarından kendi yasal hakları olan payı almaktan mahrum bırakılmasıdır.

Su kullanımı

Batı Şeria ve Gazze'deki toplam yenilenebilir su kaynaklarının miktarı yeraltı suyu olarak (yerüstü suyu henüz hesaba katılmıyor) yıllık 722 MCM olarak tahmin edilmesine rağmen, Filistinlilerin bunun yalnızca 250 MCM'lik kısmını yıllık olarak kullanmasına izin veriliyor, geri kalanı ise İsrail tarafından kullanılıyor.

Tarımda su kullanımı

Tarım sektörü, Filistin'in GSMH'sinin %30-35'ini oluştururken, tarımda çalışanlar toplam işgücünün yaklaşık %35'ini oluşturuyor. Tarımda, Batı Şeria ve Gazze'de ulaşılabılır suyun %75'i, yani yaklaşık 150 MCM'si kullanılıyor. Bu miktar, artan su ihtiyacına rağmen geçtiğimiz otuz yılda büyüme göstermedi. Bu da sektörü genel olarak etkilerken, sulanan toprak miktarında azalmaya neden oldu. Dahası Filistinli çiftçiler, İsrail Su Şirketi'nin pahalı suyunu kullanmak zorunda. Bu durum tarım mahsullerinin üretim maliyetini de arttırıyor. Bu yüzden Filistinli çiftçilerin pek çok teşvikten faydalanan İsraili tarım şirketleriyle rekabet etme yeteneği zayıflıyor. Böylece Filistinliler hem birey olarak çiftçiler düzeyinde hem de ulusal düzeyde kayba uğruyorlar. Bu da tarımda büyük kayıplara neden oluyor. Bu yüzden tarımın GSMH'ye katkısı geçtiğimiz yıllarda önemli ölçüde azaldı.

Su talebi

Su talebi konusundaki mevcut durumu ve Filistin'in su kullanımına uygulanan siyasal kısıtlamaların olmayacağı bir senaryo şu şekilde özetlenebilir:

2000 yılında öngörülen toplam su talebi 388 MCM'ydı. Bu rakam talep ve kullanım arasında büyük bir fark olduğunu gösteriyor. Bu sorunun, nüfusun artması ve buna bağlı olarak talebin de artmasıyla giderek büyümesi bekleniyor. Tablo 1'de Batı Şeria ve Gazze'nin 2040 yılına kadar öngörülen su talebi gösteriliyor.

Tablo 1 Batı Şeria ve Gazze'nin 2040 yılına kadar öngörülen su talebi

Yıl	Nüfus (Milyon)	Öngörülen su talebi		
		Ev içi ve Sanayi(MCM/yıl)	Tarım(MCM/yıl)	Toplam(MCM/yıl)
2000	3,15	196	191,8	387,8
2010	4,95	416	301,5	717,5
2040	9,98	1075	607,8	1682,8

Not: Nüfus projeksiyonları 1998'in PCBS nüfus sayımından alınmış ve su talebi projeksiyonları GTZ raporundan alınmıştır.

Ortalama ve uzun vadeli su talebinin İşgal Edilmiş Filistin Toprakları'ndaki (Batı Şeria ve Gazze) kaynakların tamamının bile karşılayamayacağı kadar arttığı görülüyor.

Hıfzıssıhha konusunda ise durum şöyle: Kentsel alanların yaklaşık %60'ında su toplama sistemleri var, ancak yalnızca iki kent yeterli arıtma tesisi bulunuyor. Kırsal alanların %95'inde ise su toplama ve arıtma tesisi yok. Bu kırsal alanlarda yaşayanlar kendi sistemlerini kurmak isteseler bile İsrail yetkilileri bu arıtma sisteminin İsrail Yerleşimleri'ne bağlanmasını kabul etmezlerse, bunların inşasına izin verilmiyor. Filistinlilerin Batı Şeria'daki yasadışı yerleşimlerin varlığını meşrulaştırmak istemediği düşünüldüğünde bu elbette Filistinliler için kabul edilebilir bir durum değil.

Su kalitesi ve kirlilik tehditleri

Batı Şeria'daki yeraltı suyunun kalitesi genel olarak iyi. Ancak yeraltı su tablasının sığ olduğu ve serbest akiferin bulunduğu bazı bölgelerde kirlilik saptandı. Batı Şeria'daki bazı kuyularda ve kaynaklarda olan bu kirliliğin kimyasal (yüksek düzeyde nitrat ve klorür) ve bakteriyolojik (yüksek düzeyde dışkı koliformu) kirlilik şeklinde oluştuğu görüldü. Bu durum kirliliğin kaynağının büyük oranda, arıtılmamış veya yetersiz arıtılmış lağım suları olduğunu gösteriyor.

Ana kirlilik kaynaklarından bir diğeri de yeterince arıtılmamış atık suyunu Batı Şeria vadilerine ve doğal alanlarına boşaltan Batı Şeria'daki İsraili yerleşimciler. Batı Şeria'daki Salfeet'in kuzey batısında bulunan Barkan gibi yerleşimler endüstriyel atık suyunu bile yakındaki Filistin topraklarına boşaltarak yeraltı akiferleri için ciddi bir tehdit yaratıyorlar.

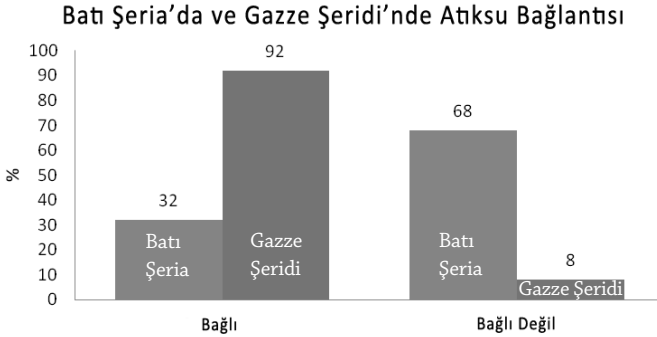
Gazze Şeridi'ndeki yeraltı suyunun kalitesi ise geçtiğimiz otuz yılda son derece kötüleşti. Bu durumun nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- İşgal döneminde akiferden yapılan aşırı tüketim nedeniyle akiferlere tuzlu su karışması;
- Arıtılmamış atık suların sızması nedeniyle yaşanan kirlenme;
- Şeridin kumlu alanlarında yapılan çeşitli tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan kirlenme.

Atık su durumu

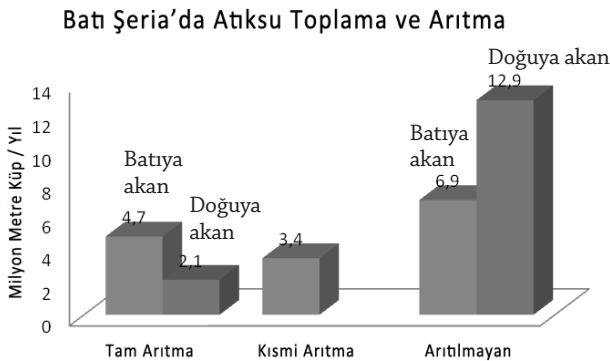
Atık suyun toplanması ve arıtılması Batı Şeria ve Gazze'de büyük ölçüde farklılık gösteriyor. Kırsal alanların çoğunda atık su toplama ve arıtma sistemi yokken, kentsel alanlarda bu sistem kısmen bulunuyor. Gazze'nin büyük kısmında ise atık su toplama sistemleri bulunuyor. Grafik 2 hem Batı Şeria'daki hem de Gazze'deki atıksu kapsama alanını gösteriyor.

Grafik 2- Batı Şeria ve Gazze'deki atıksu hizmeti kapsamı

Atık su toplama sistemi yoluyla toplanan toplam atık su miktarı Gazze'de yaklaşık 41 MCM, Batı Şeria'da ise 30 MCM. Gazze'de toplanan atık suyun çoğunluğu ya tamamen ya da kısmen arıtılarak çoğunlukla denize dökülüyor. Batı Şeria'da toplanan ve başlıca Filistin kent ve kasabalarından gelen atıksu da ya tamamen ya da kısmen arıtılıyor. Bu su doğuya ya da batıya akıtılıyor. Grafik 3 doğuya ve batıya akıtılan arıtılmış atık su miktarını ve arıtma koşullarını gösteriyor.

Grafik 3- Arıtma durumu ve akış yönüne göre atık su akışı

Aritılan atık suyun büyük çoğunluğunun yeniden kullanılmadığını ve doğuya ya da batıya akıtıldığını belirtmek önemli. Bu su, diğer Filistin kentlerinden gelen arıtılmamış atıksu ve İsrail yerleşimlerinden gelen su ile karışıyor. Ardından İsrail yerleşimlerinde toplanan bu su arıtılıyor ve İsrail’de yeniden kullanılıyor. Arıtma bedeli ise Filistin ulusal bütçesinden düşülüyor. Filistin ulusal bütçesi tarafından ödenmesi için çıkarılan toplam atık su arıtma bedeli 2015 yılında 83 milyon şekeldi (yaklaşık 22 milyon dolar). Bu rakam 2000 yılında 2 milyon şekel olmuştu.

Sonuçlar

Filistin halkının tatlı suya ulaşabilirliğinin ve erişiminin yetersiz olması, Filistin halkı için adalet sağlanması konusundaki en önemli alanlardan biri ve bu soruna acilen müdahale edilmesi gerekiyor.

Ulaşılabilir su kaynaklarının aynı koşullarda yaşayan insanlar arasında adil ve akıllıca paylaşımı, kalıcı bir barışın temelidir. Bu nedenle Filistinliler kaynaklardan kendi hakları olan payı almalı, hem yeraltında hem de yerüstünde bulunan su kaynaklarına yeterli erişimleri sağlanmalı ve onlara bu kaynakları doğru bir şekilde yönetebilmek için gerekli donanım sağlanmalıdır.

Su kaynakları korunmalı, başta İsrail yerleşimlerinin yol açtığı olmak üzere kirlilik kaynakları ortadan kaldırılmalıdır. Filistinliler yasadışı İsrail yerleşimlerinin Filistinlilerin su kaynaklarını kullanmasını ve kontrol etmesini; topraklarını, kaynaklarını ve alanlarını kirlüten ihlallerini önlemeksizin olan biteni izlemeyi artık kabullenemezler.

Kaynaklar:

PWA- Palestinian Water Authority. (2011). "*Status of water Resources in Palestine*". Ramallah, Palestine.

PWA- Palestinian Water Authority. (2013). "*Strategic Action Plan 2012 - 2017, 2018-2032*". Ramallah, Palestine.

Palestinian Water Authority and Newcastle Upon Tyne University. (2001). "*SUSMAQ, Boundaries of the Western Aquifer Basin and the Eocene Aquifer within the Northeastern Aquifer Basin*". Ramallah, Palestine.

PHG- Palestinian Hydrology Group. (2016). "*Assessment of access and availability to water, sanitation and hygiene in the West Bank*". Ramallah, Palestine

Havza Bazlı Su Yönetimi: Su Kullanım Öncelikleri ve Demokratik Katılım*

Ercan Ayboğa

Suya erişimin bir yaşam hakkı olduğunu belirten aktivistler, kuruluşlar ve hareketler son birkaç on yıldır temel ihtiyaçlar için yeterli miktarda ve kalitedeki suya ücretsiz erişim sağlanmasını talep ediyor. Bu talep küresel düzeyde su hizmetlerinin, şebekelerinin ve varlıklarının özelleştirilmesine karşı 1990'lardan bu yana giderek güçleniyor. Bu talebin etrafında birçok ülkede güçlü sosyal hareketler ve konu üzerine detaylı çalışmalar yapan STK'lar ortaya çıktı. Küresel düzlemde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 28 Temmuz 2010'da suyu ve hıfzıssıhhayı insan hakkı olarak tanıyan ve bunu "yaşam hakkının tam olarak yerine getirilebilmesi için zorunlu" haklar olarak tanımlayan kararıyla önemli bir başarı elde edildi. Bazı ülkelerdeki su hakkı mücadelelerinde de önemli kazanımlar sağlandı.

Ancak bu hakkın nasıl yerine getirileceği, daha doğrusu su konusunda kimlerin nasıl karar vereceği meselesi henüz yeterli düzeyde tartışılıp bu konuda bir fikir birliğine varılmış değil. Suyun çok ucuz veya belli bir miktara kadar ücretsiz olduğu yerlerde karar çoğu zaman belediye yönetimleri tarafından alınmaktadır. Belediye yönetiminin değişmesi durumunda, gelen yeni yönetimin tekrar özelleştirme veya ticarileşme politikasını uygulama ihtimali vardır. Bunu son dönemde Porto Alegre'de görüyoruz. Onun da ötesinde, bir belediye olumlu bir su politikası geliştirse dahi, bazı durumlarda merkezi hükümet aldığı kararlarla bu uygulamayı işlevsiz hale getirip neoliberal politikaları dolaylı veya direkt yollarla dayatabilmektedir.

Ekolojik ve demokratik bir su politikası için öncelikle gerekli olan, su varlıklarının insanlar tarafından ne kadar ve nasıl kullanılacağına dair tartışmanın toplumun tüm bileşenleriyle birlikte geliştirilmesidir. Bu tartışmanın sonuçlarına dayanarak suyun insanlara nasıl ulaştırılacağı hususunda bir yaklaşım çerçevesi belirlenmelidir. Bu tartışmanın temelinde yatması gereken sorular şunlardır: "Su doğal ortamından hangi ilkelere ve kriterlere dayalı olarak alınacaktır? Ne kadar suyun, hangi amaçlar doğrultusunda doğal ortamından alınması ekolojik ve demokratik açıdan kabul edilebilir?" Bu soruların cevapları tartışılmaya devam ediliyor. Ancak tartışmaya daha geniş kesimlerin de katılması gerektiğini düşünüyoruz. Geldiğimiz noktada bizim açımızdan iki boyut ön plana çıkıyor. Birincisi, su varlıklarına havza bazlı yaklaşmak gerektiridir. Bunun dayandığı gerekçeleri ve sadece havza bazlı bir yaklaşımla suyu bütünlüklü olarak kavrayabileceğimizi makalemizde detaylı olarak ele alacağız. İkincisi ise

---

* Bu yazının geliştirilmesine eleştiri ve önerileriyle katkıda bulunan Erkin Erdoğan'a teşekkür ederim.

yaşam açısından en önemli varlıklardan biri olarak değerlendirebileceğimiz su hakkındaki kararların en demokratik şekilde verilmesi gerektiğidir.

Suyu bulunduğu doğal ortam içerisinde ne kadar iyi kavrayabilirsek, su varlıkları üzerinde oluşturduğumuz tehdidi de o kadar azaltabiliriz. Eğer bir topluluk kendi temel ihtiyaçları için su kullanmak zorunda ise, bunu su döngüsünün neresine müdahalede bulunarak giderdiği önemlidir. Suyun hareketini, varlık çeşitlerini ve özelliklerini anlamak için, suyu hareket ettiği yola ve şekle göre takip etmek gerekir. Suyun bir döngü içinde hareket ettiği ve suyun temel varlık şekilleri bize okul çağında anlatılmaktadır. Suyun varlık şekillerinin yer altı, yer üstü ve atmosfer olarak ayrılması kadar, geçiş ortamlarını ve neden suyun bu şekilde hareket ettiğini de anlamak önemlidir. Nerede ne kadar suyun bulunduğunu en başta yer çekimi ve güneş, bunların yanı sıra yağış biçimleri ve coğrafi özellikler belirler. Havzalar arası coğrafi sınırlar kolaylıkla isabetli olarak çizilebilir.

Son yüzyıllarda kapitalist moderniteye dayanarak kentleşen ve sanayileşme aşamasına gelen toplulukların oluşturduğu siyasi yapılar, yürüttükleri faaliyetlerle su döngüsünü önemli oranda olumsuz etkilemektedir. Tarihsel gelişimi düşünürsek radikal bir müdahale olan kentleşme ve sanayileşme, milyon yıllar içinde şekil alan havzaları hızla ve uzun vadeli olarak değişime uğratmaktadır.

Hiyerarşik toplumlarla, özellikle de kapitalizmle birlikte su varlıkları üzerindeki tahakküm gelişmektedir. Artan teknik ve mali kapasitenin de etkisiyle suyun insanlar tarafından kullanım yoğunluğu gittikçe artmakta, bu çerçevede su döngüsü içinde fiziki olarak kaymalar meydana gelmektedir. Sonuç olarak su döngüsünün birçok aşamasında suyun ciddi miktarda azalması ve su kalitesinde düşüş gibi vakalar giderek çoğalmaktadır. Buna neden olan birçok faaliyetten bahsedebiliriz. Bunların başında suyun termik, nükleer vb. enerji santralleri ve endüstriyel faaliyetler için çevrimi; ardından büyük oranda kalitesi düşürülerek kaynağına geri verilmesi; baraj, HES ve kanallarla nehirlerle müdahalelerle bulunulması; madencilik yaygınlaştırılması; başta ormanlar olmak üzere bitki dokusunun yok edilmesi; havzalar arası su aktarılması; büyük kentlere ciddi miktarda içme suyunun çevrilmesi ve iklim değişikliği sonucu akış rejiminin değişmesi gelmektedir. Su varlıklarına aşırı müdahalenin nasıl etkiler yarattığını çarpıcı bir şekilde görmek istiyorsanız, bir akarsuyu akış yönünde takip edebilirsiniz. Su kalitesinin nasıl düştüğünü sadece gözünüzle ve burnunuzla bile algılamamız mümkündür.

Su varlıklarına yapılan müdahalelerin ne tür etkilere neden olabileceği uzun süre boyunca yeterince bilinemedi. Olumsuz etkilerini görenler ve itiraz edenler olmadıkça da bunun bilinmesi pek mümkün olmuyordu. Ne zaman ki su varlıklarının kalitesinde ciddi düşüşler yaşanmaya ve suya erişimde zorluklar ortaya çıkmaya başladı, o zaman araştırma ve anlama çalışmalarına hız verildi. Su varlıklarını ve aralarındaki ilişkiyi kendi bütünlüğü içinde kavrama noktasında bugün bilimsel çalışmaların artması sonucu daha iyi bir duruma gelebildik. Bu kavrayışı kapitalizm öncesi toplumlardaki geleneksel bilgi ve tecrübe ile birleştirerek daha ileriye götürebiliriz.

Eğer suya yeni, adil, sosyal ve ekolojik bir yaklaşım geliştirilmek isteniyorsa suyu havza bazında düşünmek şarttır. Akarsu havzalarının bir bütün olarak ele alınmasına ve planlamanın bu temelde yapılmasına dair tartışma Türkiye’de kısmen yeni başlamış olsa da dünyada oldukça eskilere dayanıyor. Her havzanın bir yönetim birimi olarak düşünülmesi gerektiği ve ancak çok yönlü bir planlamanın ardından su varlıklarının insani ihtiyaçlar için kullanılabilmesi tezini ilk olarak 1933 yılında ABD’de yapılan bölgesel planlamalarda görmeye başlıyoruz. Havza bazlı komite, komisyon, danışma kurulu gibi yapılar 1940 ile 1970 yılları arasında

ABD’de giderek yaygınlaştı. Havza bazlı eylem planlarıyla kirlilik kontrolü, sürdürülebilirlik ve gelişme gibi hedefler üzerinden orta ve uzun vadeli bir yönetim yaklaşımı ortaya konmaya çalışıldı. 1992’de Dublin’de yapılan “Su ve Sürdürülebilir Kalkınma” Konferansı’nda ekosistemlerin korunması açısından en uygun coğrafi birimin yüzey ve yer altı sularını da içeren akarsu havzaları olduğu belirtiliyordu. 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen Kalkınma ve Çevre Konferansı’nda ise, su varlıklarının bütünlük yönetimiminin havza veya alt-havza düzeyinde yüzey suları ile yer altı sularının birbirleriyle olan bağı içinde ele alınması gerektiği vurgulanıyordu.

Havza bazlı bütünlük yaklaşım, suyu kendi kompleks yapısı içinde kavrayabilmek adına önemli bir ilk adımdır. Ancak ana akım ‘yönetim’ anlayışı havza bazlı bütünlük yaklaşımı kabul etmiş gibi görünse de bu genelde şekilsel kalmakta ve önemli bazı kusurları kendi bünyesinde taşımaktadır. ‘Havza yönetimi’ giderek kırsal kalkınmanın, havza toplumunun geliştirilmesinin ve sektörel büyümenin biricik etkin yolu olarak düşünülmemekte, insan odaklı bu yaklaşıma bağlı bir dizi sorunla karşılaşabilmektedir. Dolayısıyla havza planlamasının amacının bu noktada önem kazandığını söyleyebiliriz. Bu durumda sorulması gereken sorular şunlardır: Sadece hidroelektrik enerji üretimi ve sel planlaması gibi tekil amaçlarla mı bir havza planlamasına gidilecek, yoksa insanın sosyo-ekonomik yaşamının iyileştirilmesine odaklanan amaçların ötesine geçip biyolojik çeşitliliğin korunmasını esas alan ve doğal varlıklar üzerinde negatif bir risk yaratmayan uzun vadeli, adil ve ekolojik bir yaklaşım mı geliştirilecek?

Avrupa Birliği’nin 2000 yılında oluşturduğu Su Çerçeve Direktifi ile 27 ülke aynı havza merkezli yaklaşımı benimsedi. Türkiye ise AB ile yürüttüğü müzakereler çerçevesinde 2009 yılında Çevre Faslı’nı açtı ve 2013 yılında Havza Yönetim Heyetleri Tebliği’ni Resmi Gazete’de yayınlarak Havza Yönlendirme Kurulları’nın oluşturulmasına yasal bir zemin sağladı. Ancak öngörülen yasal çerçeve sadece devlet kurumlarını bir araya getiren bürokratik ve her şeyin merkezden belirlendiği bir havza yönetimini temel alıyor. Dolayısıyla bu çerçevenin, Avrupa’da ve dünyada örneklerini gördüğümüz ana akım havza yönetim anlayışının da oldukça gerisinde yer aldığını belirtmeliyiz.

Havza bazlı yaklaşımda en önemli prensiplerinden biri akarsuyun akış yukarı bölgesinde yaşayan bir topluluğun suya sadece kendi çıkarlarını düşünerek yaklaşmaması gerektiğidir. Akarsuyun boşaldığı göle veya denize kadar, akarsu boyunca akan sudan faydalanan tüm insan ve diğer canlılar dikkate alınmalı, herkesin suya erişimde eşit hakkı olmalıdır. Akışın aşağısında kalan bölgelerde nüfus çok ve/veya yağış az olursa (Aşağı Mezopotamya ve Mısır gibi), bu nokta daha da önem kazanmaktadır. Su kullanım önceliklerine göre mevcut suyun insan ve diğer canlılar arasında sosyal ve ekolojik olarak nasıl paylaşılması gerektiğine dair kararın ortak, demokratik, eşit ve şeffaf bir sürecin sonucunda oluşması gerekir. Su miktarının birçok faaliyette veya kullanımda sınırlandırıcı faktör olacağını da düşünerek, su kullanım önceliklerini belirlemek lazımdır. Suyun hayati öneminden dolayı bu karar sürecinde fikir birliğinin dahi hedeflenmesi düşünülmelidir. Türkiye’nin sınır aşan nehir havzalarına yaklaşımında suyun demokratik, adil ve bütünlüklü olarak ele alındığını maalesef söyleyemiyoruz. Türkiye, kendi topraklarında doğan ve başka ülkelere akan nehirleri daha çok bir baskı aracı olarak kullanmayı yeğliyor. Oysa suyun toplulukları ayrıştıran değil, birbirine yaklaştıran rolü sınır aşan havzalarda kararların ortak ve demokratik bir şekilde alınmasıyla ortaya çıkarılabilir.

Dünyada havza bazlı yaklaşımda bazı tartışmalar öyle bir noktaya gelmiştir ki, nüfusun bir havzadaki suya göre planlanması talep edilmektedir. Bu, ilkesel olarak doğru bir yan içeriyor.

Ancak bu tespit üzerinden eko-faşizme veya otoriter yaklaşımlara da açık kapı bırakılmamalı. Bazı yerlerde aşırı birikmiş nüfusu düşündüğümüzde, bu nüfusu zorla hareket ettirmenin büyük sosyal ve kültürel hak ihlallerine neden olabileceğini dikkate almalıyız.

Yukarıda saydığımız gibi su varlıklarına müdahale eden insani faaliyetler ve suyun sürekli artan kullanımı günümüzde 'su yönetimi' olarak kavramlaştırılmaktadır. 'Yönetim' terimi kendi başına nötr olabilse de öz itibarıyla su konusundaki tahakkümcü yaklaşımın bir sonucudur. 'Yönetim' ile ifade edilen şey, insanın kendisini merkeze koyması ve su ile doğaya sadece kendi penceresinden bakması, bunun sonucunda da bir bütün olarak doğayı ve sunduğu yaşam olanaklarını ikincil plana koymasındır. Ancak bu tahakkümcü yaklaşımı siyasi olarak aşmak isteyenler açısından da bu kelimedenden kurtulmak kolay değildir. Yönetim kavramının yerine ne kullanılması gerektiği noktasında su adaleti hareketlerinin getirdiği ve belli bir kabul gören öneri maalesef henüz bulunmuyor. Yeni bir terim geliştirilip ekolojik ve sosyal bir su politikasını destekleyenler tarafından büyük oranda kabul edilse dahi, suya olan mevcut yaklaşımın 'yönetim' olduğunu ve bunu aşmanın yine insanların elinde olduğunu unutmamalıyız. İktidarda olan kendi türümüzün tahakkümcü yaklaşımını aşmak için etik ve vicdani bir yaklaşım içindeki insanlar olarak güçlü bir örgütlülüğe sahip olmalıyız. Doğanın hakları konusunda en çok verilen örnekler arasında yer alan, doğanın ve canlı varlıkların haklarını insanlarınkiyle eşit gören yeni Bolivya ve Ekvador anayasaları da sonuçta insanlar tarafından yazıldı. Bu iki devlette de suya ve doğaya tahakkümcü yaklaşımların henüz pek aşılamadığını belirtelim. Suya tahakkümcü yaklaşımı aşmak, aslında kendi aramızdaki tahakkümü aşmaktan geçiyor.

Terimleri tartışmak oldukça önemli olsa da, su konusunda şu aşamada asıl olan eleştirel bir yaklaşımın gelişmesine katkı sunmaktır. Su varlıklarına bütünlüklü olarak yaklaşım uygulamada biraz mesafe kat edebilirsek, terim sorununa da daha doğru bir çözüm bulabiliriz.

Yeni bir su politikası tartışılırken su varlıkları ve 'su hizmetleri' konusunda demokratik karar mekanizmasını geliştirmesek, bir şeyler hep eksik kalacaktır. En iyi hedefleri belirleyebiliriz ve bu konuda yasalar çıkabiliriz. Ancak su konusunda kimin, nasıl ve ne düzeyde kararlar alacağını demokratik şekilde çözemesek su adaleti yerini bulamaz ve suya erişimde eksiklikler yaşanabilir.

2000'lerle birlikte bazı devletlerde suya yaklaşım konusunda kısmen olumlu yönde gelişmeler ve yasal düzenlemeler görülmeye başlandı. Bunlar arasında suya erişim mücadelelerinin güçlü ve başarılı bir şekilde verildiği ülkeler var. Bunların başında Bolivya, Uruguay ve İtalya geliyor. Ancak bu ülkelerde suya erişim temel hak olarak ifade edilse de yerelde demokrasinin geliştirilmesi konusunda henüz tatmin edici bir sonuç alınmış değil. Verilen yerel mücadelelerle bugüne kadar elde edilen en önemli başarı belediyelerin suyu özelleştirmesinin önüne geçilmesi oldu.

BM Genel Kurulu 2010 yılında suya erişimi insan hakkı olarak tanımladı, ancak bugüne kadar bunun uygulamada pek bir karşılığı olmadı. Kısmen ilgi çekici başka bir yasal adım ise yukarıda da bahsettiğimiz üzere AB tarafından atıldı. 2000 yılında kararlaştırılan Su Çerçevesi Direktifi ile sınır aşan havza yönetimleri yasal gereklilik haline getirildi. Çok sayıda devletin sınırları içinde bulunan akarsular konusunda devletlerarası işbirliği iyileştirildi. Eyalet/federal sistemlerin olduğu devletlerde eyalet hükümetleri bir araya getirilip su politikalarını belli noktada bir arada oluşturmaları sağlandı. Havza yönetim çabaları sonucunda yerel düzeyde bir değişiklik çok fazla sağlanamamış olsa da, havza bazında karar vericilerin ortak düşünmeleri ve su varlıklarının ekolojik durumunu düzeltmeye yönelik projelerin geliştirilmesi önemlidir. AB içinde tek tük bazı eyalet hükümetleri 'suyun yönetimi' konusunda

daha demokratik bir çaba içine girdiler. Bunların başında Katalonya geliyor. 2007 yılında bir program kapsamında her yerleşim yerinde halk toplantıları düzenlendi, belediyeler ortak bir su politikasının geliştirilmesine dâhil edildi. Birkaç yıl sonra hükümet değişince maalesef bu program durdu. Dünyanın bazı yerlerinde çok sayıda devletin sınırları içinde bulunan akarsular hakkında hükümetler bir araya gelip ilgili akarsuların kullanımını tartıştılar. Fırat ve Dicle nehirleri örneğinin aksine Mekong Nehirleri etrafında bir araya gelen devletler arasında, henüz tartışmalarından çok olumlu sonuç çıkmasa da, en azından bir diyalog var ve su doğrudan siyasi baskı aracı olarak kullanılmıyor. Zaman zaman tıkanmalar yaşansa da böyle bir diyalogun varlığı bile önemli.

Neoliberalizm bugünkü kadar güçlenmeden önce yereldeki şebeke suyu sistemleri genelde belediyeler tarafından kamu eliyle yönetiliyordu. DSİ gibi kamu kuruluşları devlet düzeyinde su yönetiminden sorumluydu. Ancak ne Kuzey ne de Güney devletlerinde ciddi bir şeffaflık ve katılımcılık yoktu. Su şebekeleri 80'li ve özellikle de 90'lı yıllardan itibaren özelleştirilmeye başlanınca buna karşı duran toplumsal mücadeleler ortaya çıktı. Mücadelelerin birincil hedefi özelleştirme ve ticarileşme kararlarının geri alınmasına yönelikti. Bu kapsamda yerel hareketler, yeterli miktarda kaliteli suya erişimin temel insan hakkı olması gerektiğini belirtip bunu bir talep olarak dillendirmeye başladılar. 2000'lerin sonuna gelince özelleştirme hızını kaybetmeye başladı ve pek çok şehirde suyun yeniden belediyeleştirilmesi kararları alındı. Bunlar elbette büyük başarılarıdır. Su hareketlerinin başardığı bir başka önemli şey ise su konusunda verilen kararların daha şeffaf şekilde belediyeler tarafından alınmasıydı. Ancak 20 yılı bulan mücadele sürecinde suyun 'demokratik yönetimi' konusunda arzu edilen boyutta bir tartışma yaşanmadı. Somut olarak belediye ve belediye meclislerini aşan bir yaklaşım teorik düzeyde yeterince güçlü değil. Pratik olarak bazı tartışmalar yürütülse de en ilerici, katılımcı, demokratik sol belediyeler de henüz ortaya kapsamlı bir model koyamadılar.

Bizler suya erişime son derece kritik bir hak olarak bakmalıyız. Suya erişim sadece insan hakkı değil, aynı zamanda yaşam hakkıdır. Gezegenimizde varlıklara ve canlılara insan merkezli bakış açımızı biraz da olsa kırmak için terimleri ona uygun şekilde kullanmamız gerekiyor. Susuz yaşam olamayacağını söylüyorsak, suyu hayati bir müşterek olarak ele almalıyız. Su bizi radikal (doğrudan) bir demokrasiye ve dayanışmacı yaşama yaklaştırmakta bir 'araç' ve alan da olabilir. Su ve diğer müşterekler (enerji, ulaşım, kamusal alan, konut vs.) konusunda toplum en geniş şekilde karar sürecinin parçası olmalıdır. Suyun diğer müştereklere göre biraz daha 'hayati' olmasından dolayı ve su üzerinden toplumsal duyarlılık daha rahat geliştirilebildiği için, suya özel bir rol atfedilebilir. Ancak toplumun karar sürecine katıldığı bir etkileşimin sonunda yerelde demokrasi uzun vadeli olarak gelişebilir. Yaşamın temel dayanakları hakkında halk aktif söz sahibi olmayacaksa radikal demokrasi mümkün olamaz. Görülen o ki su konusunda kararların verilmesi doğrudan bir demokrasi sorunudur.

Su eksenli tartışmalarda zaman zaman unutulabilen, suyun insan açısından manevi ve kültürel değerine de değinmek isteriz. Tarih boyunca – özellikle Ortadoğu gibi bir coğrafyada – su, yaşamın ayakta tutulması kadar ilerlemesinde de kritik rol oynadı. Manevi dünyamızı ilgilendiren kültürel ve sanatsal faaliyetlerde suyun hep pozitif bir rol oynadığını görüyoruz. Su denilince akla olumlu ve ferahlatan düşünceler ve duygular gelir. Yani kötülüğe, yaşamın yok edilmesine karşı duranların yanında su da hep olagelmıştır. Akarsuların edebiyattaki yeri önemli olduğu kadar olumlu da olmuştur. Su ve toprak, insana her zaman pozitif enerji vermiştir.

Hasankeyfi Yaşatma Girişimi, bu noktalardan yola çıkarak bir kaç yıl önce 'Demokratik-Ekolojik Su Havza Yönetimi' terimini ortaya attı. Bu terimde demokratik boyutun yanı sıra

yapılan bir ekoloji vurgusu var. Bununla ifade edilmek istenen şey, doğanın ihtiyaçlarının da insanların 'ihtiyaçları' kadar dikkate alınması gerektiğidir. Su ekosistemlerinin tahrip edilmesinin önüne uzun vadede geçmek bu yaklaşımın en can alıcı yanındır. Yukarıda belirttiğimiz gibi suya havza bazlı yaklaşımın gerekliliği bu terimle daha ileri bir aşamaya taşınmaktadır. Mevcut idari sınırlar (bölge, il, ilçe) ve yönetim yapıları bu yaklaşımda belirleyiciliğini kaybetmektedir.

Böylesi bir yaklaşımın su varlıklarının korunmasında ve radikal demokrasinin geliştirilmesinde önemli bir rol alabileceğini düşünüyoruz. Su politikası şirketlerin ve merkezi hükümetlerin arzı yaklaşımıyla değil, radikal demokrasi ile belirlenerek gerçek ihtiyaçlara dayalı olarak geliştirilmelidir. Demokratik-Ekolojik Su Havza Yönetimi'nden neyi kastettiğimizi şöyle somut bir çerçeveye canlandırmak istiyoruz:

Bir havzadaki su varlıklarına nasıl yaklaşılabileceğine orada yaşayan insanlar ve onların oluşturduğu farklı oluşumlar birlikte karar vermelidir. Merkezi hükümet bu süreçte belirleyici bir unsur olarak yer almamalıdır. Havzadaki toplulukların karar vermesi otomatik olarak demokratik - ekolojik yaklaşımı garantilemese de, potansiyel olarak yaşam alanları içinde yer alan su varlıklarına dair merkezi hükümetlerden daha pozitif bir yaklaşım göstermeleri yüksek bir ihtimaldir. Peki, suya dair kararları kim vermelidir? Belediyeler doğal olarak ilk akla gelen kuruluşlardır, ancak yukarıda belirttiğimiz gibi demokratik ve kapsayıcı bir su yönetiminde bu yeterli olmaz. Bizce mesleki örgütler (çiftçiler dahil), sendikalar, ekoloji ve çevre kuruluşları, insan hakları kuruluşları ve her türlü yerel dernek karar süreçlerine dahil edilmelidir. Su konusunda tanımlanacak gerçek ihtiyaçlar bu demokratik yapı ve tartışma üzerinden belirlenmeli, su ihtiyacının nasıl karşılanacağına dair alternatifler gerekli uzmanlıkların ışığında tartışılmalıdır. Ortaya bir proje atılması ve bu proje üzerine tartışılması yanlıştır. Mevcut düzende topluma dayatılan budur. Yapılan tartışmalar sonucunda ortaya çıkan bir proje varsa, etkileyeceği alandaki her kesimin onayı alınmalıdır. Eğer ilgili projenin gerçekten topluma ve kamuya yararı varsa etkilenecek insanların ikna edilmesi zaten çok zor olmayacaktır. Hiç kimse göç etmeye mecbur bırakılmamalıdır. Aktörler arası bir denge oluşturulmalı, hiç bir grup veya kesim diğerini es geçerek karar alamamalıdır. Konsensüse yakın kararlar da zaman zaman alınabilir. Önemli olan su konusunda çalışan ve teknik kapasiteye sahip merkezi devlet kurumlarının Demokratik-Ekolojik Su Havza Yönetimi'nin alacağı kararları teknik ve mali imkânları ve uzmanlık bilgisıyla uygulamasıdır. Yani hedef DSİ gibi kurumların üstten değil, alttan gelen kararlarla hareket etmesini sağlamaktır. Kararları Ankara değil, yereller alacak ve DSİ bunun uygulanmasında destek olacaktır.

Böylesi demokratik bir sistemde yerel aktörlerin ilke, prensip ve insan haklarını gözeterek hareket etmesi kaçınılmazdır. Yine Demokratik-Ekolojik Su Havza Yönetimleri kullanım özellikleri de dikkate alınmalıdır. Su kullanım özellikleri şu şekilde düzenlenmelidir:

1. Doğa ve doğayı oluşturan ekosistemlerin temel ihtiyaçları, yani kendisini yenileme kapasitesi, birinci öncelik olmalı. Örneğin yer altı su seviyesinde bir seviyeden sonra düşüş yaşanmamalı, akarsularda tüm canlı çeşitleri hayatta kalabilmeli. Eğer bu dikkate alınmaz ise, orta ve uzun vadeli diğer öncelikler de yerine getirilemeyecektir.

Bununla birlikte içme suyu ve temizlik/sağlık hizmetleri de birinci öncelik olmalı ve diğer insani kullanımlardan önce gelmelidir.

2. Sadece yerelin geçimlik tarım için su ihtiyacını gözetecek biçimde su çevrilebilmelidir. Bu çerçevede geleneksel olarak yapılan küçük çapta bir tarımsal ihracat varsa, o da dikkate alınabilir. Ancak uluslararası ihracat ve büyük kâr amaçlı endüstriyel tarım için su kullanılmamalıdır. Sulamada verimli, yani az su kullanan sistemler yaygınlaştırılmalı ve az su isteyen

tohumlara öncelik verilmelidir.

3. Yerel, bölgesel ihtiyaçlar için var olan sanayiye sınırlı miktarda su verilebilir. Konu büyük çapta ihracat odaklı sanayi olunca suyun hiç verilmemesi gereklidir (suyun kıt olduğu bölgelerde bu özellikle geçerlidir). Sanayi tesisleri, suyu çok verimli kullanıp atık su artıma tesisleri ile sınırlı oranda kirletmeye önem vermelidir.

4. Turizm, su kullanım öncelikleri arasında en son gelendir. Kitlesel turizmin su ihtiyaçları her zaman çoktur. Turizmin aşırı gelişmesi sadece su varlıkları üzerinde tehdit yaratmamakta, aynı zamanda kültürel değişimlere ve yerel toplum üzerinde risklere de neden olmaktadır. Bu tür etkiler iyi hesaplanmalıdır.

Bu maddeleri su kullanım önceliklerini somut olarak tartışmaya açmak konusunda bir başlangıç olarak görebilirsiniz. Tartışmayı sürdürmek ve bir dizi değişiklik ve ekleme yapmak mümkündür. Ancak şunun altını çizmek gerekir ki su, toplumun ve yaşamın her alanını ilgilendiren bir tartışmadır.

Türkiye'nin Yüksek Enerjiye Dayalı "Kalkınma" Hamlesi ve "Ölü Toprak, Ölü Su"

Efe Baysal

Türkiye'nin olağanlaştıkça içselleştirdiğimiz "olağanüstü" gündemlerinde sıkça karşılaşılan ana konulardan biri ekonomik büyümeyle cilalanan, birçoğu "devletin cebinden 5 kuruş harcanmadan" yapıldığı iddia edilerek özel sektöre havale edilen enerji ve büyüklü küçüklü kent içi/kent dışı inşaat projeleri. Rejimin politik-ekonomi arka planını oluşturan bu "beton yönetsellik" (Eroğlu, 2016), arkasında gerek toplumsal gerekse de ekolojik ciddi tahribatlar bırakıyor. Kentsel dönüşüm projesiyle yerinden edilen Ayazmalı bir aile ile, yaşadığı bölgenin müşteregi olan suyu HES'e kaptıran Arhavili bir köylünün deneyimledikleri süreçler muhtemelen bire bir aynı olmasa da ikisinin de kaderi, bahsedilen beton yönetsellik tarafından çizilmeye çalışılıyor. Kendilerine biçilen kadere razı olmayıp sesini hukuksal yollarla ve/veya sokakta yükseltenler ise "kalkınmamızı önlemek isteyen hainler" olarak yaftalanıyor, kriminalize ediliyor (Adaman, Akbulut, & Arsel, 2016).

Bahsi geçen bu beton yönetselliğin¹ arka planını küresel ölçekte uygulanmaya konan neo-liberal politikalara Türkiye'nin 1980'den itibaren eklenmesi ve Türkiye ekonomisinin yapısal dönüşümü oluşturuyor. Son 15 yılda AKP dönemiyle zirvesine oturan bu yapısal dönüşüm, klasik ekonomik kalkınma söylemini kullanırken, kalkınmanın amentüsü durumundaki ekonomik büyümeden yararlanacak toplumsal kesimlerin değiştiğini görüyoruz. Bir yandan Keynesyen ekonomik modelin vaat ettiği sosyal devlet ve sosyal devletin adil, eşitlikçi refah toplumu yaratmak için el üzerinde tuttuğu ekonomik büyüme, söylem bazında önemini korumaya devam ediyor. Öte yandan neoliberal çağda, ekonomik büyümenin özel sektöre havale edildiğine, büyümeyle gelen servetin de toplumun farklı tabakalarına doğru yayılmadığına; aksine servetin toplumun üst katmanlarında biriktiğine şahitlik ediyoruz. Kamunun asli görevinin piyasayı özel sektöre yönelik yeniden kurallastırdığı bu dönemde; kamu yararı, toplumsal eşitlik gibi kritik öneme haiz konular da tamamen rafa kaldırılıyor. Tüketime dayalı geleneksel Keynesyen sistemde piyasa koşullarını genişletmek için farklı toplumsal sınıfları içermeye yönelik adımların atılması söz konusuysen; neoliberal çağda servet birikiminin özellikle finans sektörüne kaymasıyla borçlandırılan; borçlandıkça kırılğanlaşan; kırılğanlaştıkça sistemin dışına doğru itilen toplumsal yığınlar ortaya çıkıyor. Bu süreç kent ölçeğinde kendini mortgage'a dayalı konut edinme hayalleriyle, kentsel dönüşüm projeleriyle, zorla tahliyelerle, kamusal alanların özelleştirilmesiyle gösterirken emlak rantı ekonomik büyümenin temel dayanaklarından biri haline geliyor.

1. Doğu Eroğlu makalesinde, Nijerya'da petrol sektörü etrafında örülen merkezi idare, şirketler ve yerel topluluklar arasındaki eşitsiz ilişkiyi ve çevre tahribatı dahil olmak üzere eşitsiz ilişkinin sonuçlarını tanımlamak için kullanılan petro-yönetsellik kavramını, Türkiye'ye "beton-yönetsellik" olarak uyarlıyor:

"Nijerya'daki petro-yönetselliğin bir benzerini -kavramı biraz değiştirerek- Türkiye'de de bulmak mümkün. Geleneksel yaşam biçimlerinin mahvı pahasına AKP iktidarı ve siyaseten tercih edilen sermaye kesimlerinin oluşturduğu beton-yönetsellik (Sömürünün temel üretimleri nihayetinde inşaat sektörünü desteklediği için bu tanım yapılabilir. İptidai üretim olan enerji, sistemin bütününe işlevsel kılarken, sistemin en temel çıktısı spekülatif emlak rantı olarak karşımıza çıkıyor), 2002'de AKP'nin iktidara geldiği tarihten beri muazzam büyümeler kaydeden bazı şirketler incelenerek tespit edilebilir."

Devletin asli rolünün sosyal devletten piyasa mekanizması içinde hareket eden, özel sektörün önceliklerini koruyan girişimci devlete evrildiği bu dönemin bir diğer ağır yara alanını bu çalışmada üstünde duracağımız ekolojik varlıklar oluşturuyor. Özel sektörün bekası için doğal kaynaklar ve bağlı oldukları ekosistemler korunması gereken bir unsur olarak değil, değişim değerine göre ekonomiye katılacak bir meta² veya Yırca direnişi gibi çevre mücadelelerinde de sıklıkla gördüğümüz gibi projelere alan açmak için temizlenmesi gereken bir unsur olarak kodlanıyor. Aynı şekilde ekolojik varlıkların kendine özgü değerlerinin görmezden gelindiğine ve ekosistemlerin insanları için de hayati olan temiz hava, temiz su, temiz toprak gibi düzenleyici işlevlerinin³ dahi işlevsizleştirildiğine şahit oluyoruz. Küresel gelişmelere paralel yaşanan bu durumun neoliberal çağ öncesi kirlilik ve aşırı tüketim gibi klasik çevre sorunlarını aşan bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Sasskia Sassen'e (2014) göre de küresel ölçekte gerçekleşen taşın, toprağın, dağların, yeraltı kaynaklarının, havanın ve suyun piyasa mekanizmalarına çeşitli araçlarla eklenerek metalaştırılması biyosfer üzerinde kalıcı hasarlara sebebiyet veriyor; daha önce karşılaşmadığımız ölçekte, yaşamın tamamen tükendiği "ölü toprak, ölü su" alanları yaratıyor.

Doğanın kendinden menkul değerinin tamamen göz ardı edildiği, piyasa mekanizmalarının hâkimiyeti altında çevreyi korumanın rafa kaldırıldığı, sürekli bir büyüme söyleminin pompalandığı bu dönemin önemli bir izdüşümünü TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın politikalarından ve bakanlığın yayınladığı belgelerden izlemek mümkün. Unutulmaması gereken önemli bir nokta; enerji sektörü, Türkiye ekonomisinin arkasındaki ana motor olan yapı/İNŞAAT sektörünün yüksek enerji ihtiyacının karşılanması için de hayati önem taşıyor. Bu çerçevede siyasi erk tarafından çizilen beton yönetselliğe dayalı büyüme senaryosunda Enerji Bakanlığı karşımıza ana aktörlerden biri olarak çıkıyor. Ekolojik varlıkların metalaştırılarak piyasa dizgisine katılmasının rahatlıkla takip edilebileceği Enerji Bakanlığı'nın son çıktılarında 2017 Yılı Bütçe Sunumu bu makalenin odak noktasını oluşturuyor. Aşağıda detaylandırılacağı gibi, enerjinin nasıl ve ne için üretilip tüketileceği iklim krizinin de yakıcı bir unsur haline gelmesiyle sadece bölge ekosistemleri için değil gezegen ölçeğinde de azami derecede önem kazanırken, Enerji Bakanlığı bütçe sunumunda yer alan "sürdürülebilir çevre" ve "iklim değişikliğiyle mücadele" gibi ekolojik varlıkları korumaya yönelik konuların ekonomik büyüme uğruna sıkça feda edildiğini görüyoruz.⁴

Bu çalışmada, başta ekonomik büyüme olmak üzere yukarıda tartışılan konular bağlamında (Enerji Bakanlığı'nın 2015-2019 Strateji Planı ışığında hazırlanan 2017 Yılı Bütçe Sunumu'na) ekolojist bir perspektiften bakılmaya çalışılacak. Özellikle 2023 hedeflerine sıklıkla atfı yapılan bütçe sunumunda üç ana temaya güçlü vurgu görüyoruz: Arz güvenliği, enerji çeşitliliği ve serbest piyasa koşullarının güçlendirilmesi. Çalışmamız, bu üç temayı bir yandan ayrıntılandırırken diğer yandan 2023'ü de kapsayacak şekilde Enerji Bakanlığı'nın hedeflerinin nasıl bir ekolojik maliyeti olduğunu da göstermeye çalışacak. Hareketli bir enerji piyasası

2. Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın 21 Mart Dünya Orman Günü için 2017'de yayınladığı mesajı hatırlamakta fayda var: "İnsan için orman, Ekonomi için orman"

3. Bengi Akbulut (2017) termik santrallerin ekolojik maliyetini çıkardığı çalışmasında De Groot'un ekosistem işlevleri sınıflandırmasını kullanıyor. Bunlar kısaca: ekosistemlerin ekolojik süreçleri ve yaşam destek sistemlerini destekleme kapasitesini anlatan Düzenleyici İşlevler, ekosistemlerin bitki ve hayvanlara sunduğu Habitat İşlevleri, insanların tüketimine yönelik ürünlerin arzıyla ilgili olan Üretim İşlevleri ve ekosistemlerin sunduğu tinsel, düşünsel, estetik, bilişsel ve dilence-eglence imkanları olan Enformasyon İşlevleri.

4. 12 - 13 Kasım 2016'da gerçekleşen Uluslararası Su Mücadeleleri Konferansı'ndan "Türkiye'nin 'kalkınma' hamlesi ve su gasbı' başlığında yer alan sunumlar, Anadolu'nun dört bir yanındaki ekolojik varlıkların büyüme uğruna nasıl gözden çıkarıldığını ve sağlıklı çevrede yaşama hakkının nasıl gasp edildiğini örnekleriyle görmek için önemli bir kaynak niteliğinde. Sunumların tamamına ulaşmak için Su Hakkı Kampanyası'nın Youtube kanalı ziyaret edilebilir: <https://www.youtube.com/channel/UCDkl4j7SnoOSORxh1vSC9Q/videos>

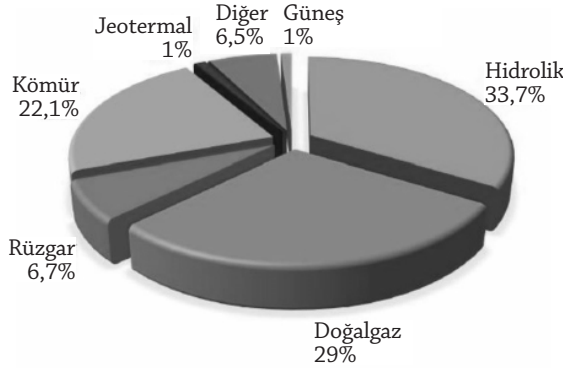

yaratmak için bakanlık tarafından bazı istatistiki bilgilerin özellikle yüksek gösterilmesi de, ekolojik maliyeti yükselten unsurlardan biri olarak çalışmada ele alınacak. Bu amaçla öncelikle, Enerji Bakanlığı 2017 Bütçe Sunumu'ndaki verilere göz atacağız. Ardından, enerji arz güvenliği, kaynak çeşitliliği ve serbest piyasa koşullarının güçlendirilmesine yönelik hedefler tartışılırken bu hedeflerin ekolojik varlıklar üzerindeki etkilerinden bahsedilecek. Bütçe sunumunun da bel kemiğini oluşturan büyüme söylemi ve bu söylemle beraber gelen "kimin için bu ihtiyaçlar/enerji?" sorusunun önemi ise çalışmamızın son bölümünü oluşturacak.

2017 yılı bütçe sunumu

Enerji Bakanlığı 162 sayfadan ve 10 ana başlıktan oluşan 2017 Yılı Bütçe Sunumu'nda yer alan verilere göre 2002 yılında 129,4 milyar kWh olan elektrik üretimi, 2015 yılı sonunda iki kattan fazla artarak 261,8 milyar kWh'ye yükseldi. Aynı şekilde, 2002'de 31.864 MW olan elektrik enerjisi kurulu gücü, 2016 Ekim ayı itibarıyla 78.434 MW'ye yükselmiş durumda. Kaynaklara göre dağılımın %33,7'sini hidrolik, %29'unu doğal gaz, %22,1'ini kömür, %6,7'sini rüzgar, %1'ini jeotermal, %1'ini güneş, %6,5'ini ise diğer kaynaklar oluşturuyor (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 18-19).

Şekil 1 - 2016 Yılı Ekim Ayı Sonu İtibarı İle Kurulu Gücün Birincil Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 21

Enerji Bakanlığının 2017 Yılı Bütçe Sunumu'nda yukarıdaki verilerin ışığında sıklıkla 2023 hedeflerine atıf yapılıyor. Sunumda önümüzdeki 10 yılda enerji talebinin iki katına çıkacağı kurgusuna yönelik hazırlanan referans talep senaryosuna göre ve 2015 – 2019 Strateji Planı'yla da uyumlu şekilde, 2023 ana hedefleri çiziliyor. Buna göre 2023'te elektrik üretiminin 261,8 milyar kWh'den 400 milyar kWh seviyelerine, kurulu güçteki artışı da 78.434 MW'den 110 bin MW'ye seviyesine yükseltmek sayısal hedefleri oluşturuyor (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 109). Bütçe sunumunda, çizilen bu hedefler dahilinde 2023'te %70 civarında enerji kurulu gücü artışına neden ihtiyaç duyulduğunu ve bu ihtiyacı gidermek için nasıl mekanizmalar kurulması gerektiğine odaklanılıyor. Bu çerçevede içinde sunumun bütününe hakim olan ve aşağıda da ayrıntılandırılacak üç tema çıkarmak mümkün:

- Enerji arz güvenliği
- Kaynak çeşitliliğinin sağlanması
- Serbest piyasa koşullarının güçlendirilmesi

Çevre ve iklim değişikliği konusunun yukarıdaki üç temanın ortak keseni olmasına rağmen, diğer başlıklar ve hedefler arasında kayda değer bir yer bulamadığı rapora hızlıca bir göz atınca bile belli oluyor. Her ne kadar raporun ana hedeflerinde ayrı bir "Tabii kaynakların

etkin yönetimi ve çevreye olumsuz etkilerin aza indirilmesi” başlığı bulursa da planlanan santrallerin çevreye olan negatif etkilerinin nasıl azaltılacağı konusuna yeterince önem verilmiyor. 162 sayfalık raporun 10 ana başlığından biri olan “İklim Değişikliği ve Çevre” başlığı da sunumda kendine sadece 3 sayfa yer bulabiliyor. Paris İklim Anlaşması’na ve Türkiye’nin özel koşullarına da atıf yapılan bu üç sayfalık bölümde “enerji ve tabii kaynaklar alanındaki faaliyetleri çevreye duyarlı hale getirmek” gibi muğlak ifadeler göze çarpıyor. Düşük karbonlu kalkınma politikalarıyla bakanlığın politikalarının (yüksek karbonlu kalkınma politikası) uyumlu hale getirilmesinin gerekliliği belirtilen bu başlıkta iki zıt kutbun bir araya nasıl getirileceği, ne tür çalışmalar yapılacağı da havada kalan bir diğer konu.

Meseleyi daha somutlaştırmak için Enerji Bakanlığı’nın 2017 Bütçe Sunumu’ndan çıkardığımız üç ana temaya kısaca bakalım.

Enerji arz güvenliği

Enerji Bakanlığı 2017 Yılı Bütçe Sunumu, “Güçlü Türkiye için Milli Enerji” söyleminin altını dolduracak şekilde, potansiyel yerli enerji kaynaklarının kullanıma açılmasına yönelik çalışmalarını özetlemekte. Ekonomik büyümenin enerji talep artışı da tetiklediğinin vurgulandığı rapor, kesintisiz ekonomik büyüme için enerji üretim kapasitesinin geliştirilmesi gerektiğini belirtiyor. Yukarıda da belirtildiği gibi bakanlık sunumuna göre, 2002 yılında 132,6 milyar kWh olan elektrik tüketimi 2015 yılına gelindiğinde 265,7 milyar kWh’ye ulaşmış durumda. Bakanlığın resmi senaryosuna göre (referans talep senaryosu) 2023 yılına gelindiğinde elektrik talebinin 400 milyar kWh seviyesine ulaşması beklenmekte (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 20). Yüksek enerji talebinin karşılanırken dışa bağımlılığı azaltma ve cari açığı kapatma için enerji arz güvenliğinin önemine raporda işaret ediliyor. Buna göre yerel enerji kaynaklarının ivedilikle üretime açılması enerji arz güvenliğinin sağlanması yönündeki ana politika konumunda.

Bakanlığın resmi politikasının oluşmasında altlık vazifesi gören resmi senaryo, kesintisiz ekonomik büyüme kurgusuna dayalı. Bekleneceği gibi bu senaryo Türkiye’nin ekonomik büyümesi ile yüksek enerji ihtiyacı arasındaki bağlantıyı sorunsallaştırmıyor, sorunu enerjinin ithal edilerek cari açığın ortaya çıkmasında arıyor. Aynı şekilde ülke kalkınma seviyesini enerji tüketimine endeksleyen bu bakış açısı enerji verimliliği (dolayısıyla enerji kayıplarının nasıl azaltılabileceği) konusunu da derinlemesine tartışmıyor. Bütçe sunumunda enerji verimliliğinin arz güvenliği için önemli olduğu, bu çerçevede 2023 yılında Türkiye’nin GSYİH başına tüketilen enerji miktarının 2011 yılı değerine göre %20 oranında azaltılmasının hedeflendiği belirtilse de, sunumun ana vurgusunu ithal edilen enerjinin yerli üretimle dengelenmesi oluşturuyor.

Basına “milli enerji” olarak lanse edilen yerel enerji kaynaklarının üretime açılmasında aslan payını yerli kömür oluşturuyor. Sunumdaki verilere göre 2015 yılında yaklaşık 36.2 milyar kWh olarak gerçekleşen yerli kömür kaynaklı enerji üretiminin 2018’de 57 milyar kWh’ye çıkarılması 2023’e kadar da yerli linyit ve taşkömürü kaynaklarının tamamının enerji üretimine açılması planlanıyor (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 30). Bakanlığın 2010-2014 Strateji Belgesi’nde linyitten elde edilebilecek elektrik enerjisi üretim potansiyeli 120 milyar kWh, taş kömürü potansiyeli ise 11 milyar kWh olarak geçmekte (Şahin, 2014). Aktif durumda olan 26 termik santrale ek 70 termik santral projesi ekleyen kömüre hücum politikası çerçevesinde, sunumda kömür piyasasını hareketlendirmek için özel şirketlere sağlanacak kolaylıklar sıklıkla vurgulanıyor. Sunumda ayrıca yerli kömür kaynaklarının enerji üretimi amacıyla değerlendirilmesi için beş temel politika belirlenmiş durumda:

- Afşin-Elbistan gibi büyük linyit havzaları ile daha düşük kapasiteli diğer rezervlerin değerlendirilmesi için özel bir finansman yöntemi geliştirilmesi ve uygulanması,
- Kömür aramalarına hız verilerek rezervlerin artırılması,
- Yerli kömürün temiz kömür teknolojileri ile üretilmesi, gazlaştırılması, sıvılaştırılması gibi alanlarda Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmesi,
- Yerli kömürlere dayalı elektrik üretim tesisi yatırımlarına yönelik teşvik uygulamasının izlenerek ihtiyaçlara göre güncellenmesi,
- Kamu elinde bulunan linyit yakıtlı termik santrallerin rehabilite edilmesi.⁵ (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 30)

Bu temel politikaların yanında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Ergene Havzası planlarını değiştirerek, orman ve tarım alanları ile yeraltı suları besleme alanları üzerine Trakya'dan çıkarılacak linyitle çalışacak iki termik santrale yeşil ışık yakması da sunumda arz güvenliğine yönelik müjdelenen unsurlardan biri.

Bir yandan yüksek enerji talebini karşılarken diğer yandan cari açığı kısmanın formülü olarak sunulan kömüre hücum politikası, unutmamak gerekiyor ki bakanlığın gerçekleştirdiği talep senaryolarına dayanıyor. Kalkınma Bakanlığı verilerinde de kullanılan bu resmi senaryolar başta termik santraller olmak üzere yeni enerji santrallerine ihtiyaç olduğu söylemini de meşrulaştırıyor. Ancak bu resmi senaryoların şişirildiği de sıklıkla vurgulanan konulardan biri. Sözgelimi, 9. Kalkınma Planı'nda 2013 için öngörülen elektrik enerjisi talebi 295 bin 500 GWh iken, reel talebin bu rakamın %20 altında kaldığı görülebilir (Şahin, 2015). Resmi senaryoların belirgin şekilde yüksek tutulduğu gerçeği WWF'nin "Türkiye'nin Yenilenebilir Gücü" raporunda da göze çarpmaktadır. Rapor, enerji bakanlığının resmi plan senaryosu da dahil olmak üzere üç farklı senaryoyu karşılaştırarak 2030 yılında elektrik talebinin resmi projeksiyonlara göre %25 daha düşük olacağını öngörmekte.⁶ Aynı şekilde resmi senaryoya göre 101 GW'lık ek kurulu güce ihtiyaç varken, raporda yer alan Mevcut Politikalar Senaryosu'na göre 56 GW'lık, Yenilenebilir Enerji Senaryosu'na göre ise 72 GW'lık ek kurulu güce ihtiyaç duyulacaktır (WWF Türkiye, 2014, s. 11). Bakanlığın şişirdiği rakamların gereksiz enerji santrallerinin kurulmasına ön ayak olduğu unutulmamalı. Öte yandan bakanlığın söylem bazında da olsa 2020'lerde enerji ihraç eden ülke olmak gibi bir fantazyasının olduğunu da buraya not düşelim.

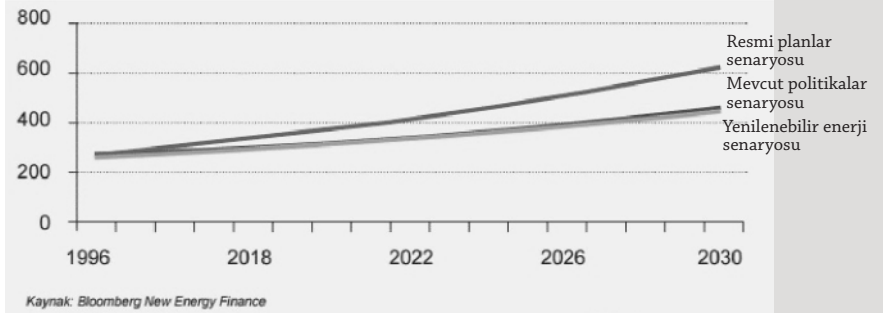
5. Sunumda yerli kömür kaynaklarını enerji üretiminin hizmetine sokmak için 6 temel politikadan bahsedilmekte ancak sunumun içeriğinde yukarıdaki 5 başlık bulunmaktadır.

6. Raporla yer alan senaryolar şu şekilde tanımlanıyor:

"Resmi Planlar Senaryosu (RPS): RPS resmi elektrik talep artışı projeksiyonları, 2023 yılı için kömür, nükleer ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dair kurulu güç hedefleri ve 2030'a uzanan resmi projeksiyonlar çerçevesinde oluşturuldu. Mevcut Politikalar Senaryosu (MPS): Elektrik piyasası ve sektörün güncel durumu, hükümet politikaları ve mevcut proje stoku parametreleri üzerine inşa edilen MPS ile 2030'a kadar Türkiye'de elektrik talep ve arzının ne yönde evrileceğine dair ana akım olarak nitelendirilebilecek öngörülerde bulunuluyor.

Yenilenebilir Enerji Senaryosu (YES): YES çerçevesinde 2030 yılına kadar rüzgâr ve güneşe dayalı kurulu gücün; doğal gazın bugün sahip olduğu, kömürün de mevcut politikalar çerçevesinde gelecekte sahip olacağı hâkim rolü üstlenebileceği varsayımı altında değerlendirmeler yapıldı"

Şekil 2 - Farklı senaryolara göre elektrik talep projeksiyonları 2014-2030 (TWh)

Kaynak: WWF Türkiye, 2014, s. 11

2012 yılının Türkiye tarafından “kömür yılı” ilan edilmesiyle özel sektörün ilgisinin HES’lerden kömürlü termik santrallere kaydığı söylenebilir. Termik santrallerin halk sağlığı ve bölge ekosistemlerine verdiği tahribat, 70 civarı yeni projenin gerçekleştirilmek istenmesinden dolayı Türkiye ekoloji mücadelesi için de yakıcı konulardan birini oluşturuyor. Başta İskenderun Körfezi, Zonguldak – Çatalağzı ve Çanakkale’de yoğunlaşan termik santral projeleri olmak üzere, Anadolu’nun dört bir yanında hali hazırda bulunan ve kurulmak istenen santrallere karşı mücadele ve direniş öykülerini daha sıklıkla duyuyoruz. Halk sağlığı, bölge ekosistemleri ve tarım alanları üzerine bıraktıkları tahribatın yanı sıra, tepeden inme acele kamulaştırmalarla ana ihtilaf konusu olan termik santral projeleri⁷, Türkiye’nin iklim değişikliğiyle mücadele karnesindeki kırık notlardan da birini oluşturuyor. Fosil yakıtlara, özellikle kömüre dayalı Türkiye’nin yüksek karbon ekonomisinin, iklim değişikliğiyle mücadelede Paris Anlaşması öncesi Türkiye’nin teslim ettiği niyet beyanına yansiyacak şekilde yetersiz kaldığını da belirtelim.

Kömüre hücum politikasının, iklim değişikliğini denklemden çıkartarak piyasa mekanizmalarına terk eylenen resmi talep projeksiyonlarına göre oluşturulduğu da altı çizilmesi gereken bir konu. Yerli kömürden daha çok ithal kömüre dayalı santrallerin bulunduğu Türkiye, Rusya’dan Kolombiya’ya bir dizi ülkeden kömür ithal ederek dünyanın kömürünün Anadolu üzerinden pazarlandığı hareketli ve güçlü bir kömür piyasası oluşturmuş durumda.

İleriye dönük yapılan referans senaryolarında da Enerji Bakanlığı’nın bu hareketli kömür piyasasını sürdürme arzusu okunuyor. Paris İklim Müzakereleri öncesi Türkiye’nin BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekreteryası’na sunduğu iklim değişikliğiyle mücadelede Ulusal Katkı Niyet Beyanı’nda da bu arzu göze çarpıyor. Türkiye niyet beyanına, 2030’da referans senaryoya göre belirlediği %21 oranında sera gazı azaltım hedefini koymuş durumda. Buna göre 2030’da 1 milyar 175 ton olarak hesaplanan karbondioksit salımınının 929 milyon tona indirilmesi hedefleniyor.⁸ Çin başta olmak üzere bir çok ülkenin sera gazı emisyonlarının zirve yapacağı yılı belirleyip, bu yılın ardından salımlarında düşüşe geçeceğini taahhüt etmesinin aksine, Türkiye niyet beyanında referans alınan 2030 yılı sonrasında emisyonların artış hızı

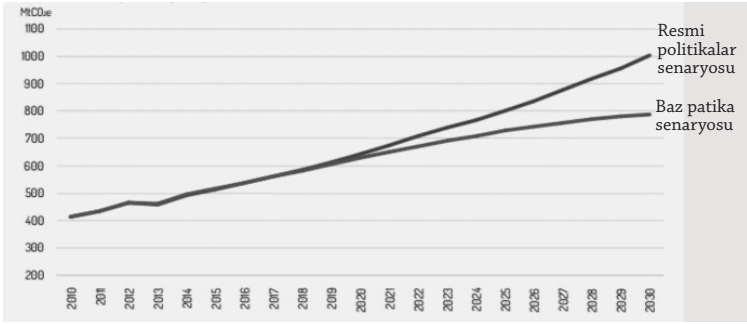
7. Esasında acele kamulaştırma tüm enerji ve mega projeler için sıklıkla kullanılan yöntemlerden biri. Son senelerde termik santral projelerinin artmasıyla, acele kamulaştırmaları bu alanda daha çok duyar olduk. Güncel bir örnek için: <https://www.evrensel.net/haber/295516/yarginin-durdurdugu-termik-santral-khk-ile-devam-edecek>

8. Türkiye’nin Uluslararası Niyet Beyanı’na ulaşmak için:

http://www4.unfccc.int/submissions/INDC/Published%20Documents/Turkey/1/The_INDC_of_TURKEY_v.15.19.30.pdf

zının azalacağını, ancak emisyon artışının sonraki yıllarda da devam edeceğini belirtmiş durumda. Bu bakımdan, enerji ihtiyacını resmi senaryolarla şişiren Enerji Bakanlığı'nın, iklim değişikliğiyle mücadeleyle yönelik hazırlanan niyet beyanındaki referansları oluştururken bir hayli cömert davrandığı da atlanmamalı. Zira Türkiye için Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları ve Öncelikleri Raporu'nda altı çizildiği üzere, GYSH'nin yıllık %5 büyümesine dayalı, emisyonların azaltılmasına yönelik önlemlerin alınmadığı Resmi Politikalar Senaryosu, 2013'te 459 milyon ton karbondioksiti bulan yıllık sera gazı emisyonlarının 2030 yılında 1 milyar ton karbondioksit miktarını aşabileceğini öngörüyor. Öte yandan küresel ve ulusal ekonomideki yavaşlama eğilimlerine paralel hazırlanan ve GSYH'deki artışı yıllık ortalama %3,45 olarak alan ve yine emisyonların azaltılması için önlemlerin alınmadığı Baz Patika Senaryosu, 2030 yılında bu miktarın 787 milyon ton karbondioksit olacağını hesaplıyor (WWF Türkiye, 2015, s. 31). Türkiye'nin gerekli politika önlemlerini alacağını taahhüt ettiği Ulusal Katkı Niyet Beyanı'ndaki 929 milyon tondan bir hayli az olan bu yeni rakam, Türkiye'nin ileriye dönük büyüme projeksiyonlarını %5 gibi ulaşılması zor bir referans üzerinden gerçekleştirerek sera gazı emisyon verilerini bir hayli şişirdiğini ortaya koyar nitelikte.

Şekil 3 - Türkiye için Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları ve Öncelikleri Raporu'nda yer alan Resmi Politikalar ve Baz Patika Senaryolarına Göre Türkiye'nin Yıllık CO₂ Emisyon Projeksiyonları (2010-2030)

Kaynak: WWF Türkiye, 2015, s. 32

İklim değişikliği mücadelesinin devlet tarafından ne kadar ciddiye alındığını da gösterir nitelikte olan ulusal niyet beyanı, 2017 Bütçe Sunumu'nda da yer alarak Türkiye'nin iklim değişikliğine karşı büyük bir çabasının örneği olarak sunuluyor. İklim müzakerelerinde sıklıkla atıf yapılan "Türkiye'nin özel durumu"nun altının çizildiği "İklim değişikliği ve çevre" bölümü daha önce de belirttiği gibi üç sayfayla sunumdaki en kısa başlık durumunda. Başlık altında "enerji ve tabii kaynaklar alanındaki faaliyetleri çevreye duyarlı hale getirmek" (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 107) gibi gayet genel geçer hedefler bulunuyor. Aşağıda ayrıntılandırılacağı üzere, Enerji Bakanlığı tarafından özellikle çevre korumaya yönelik idari mekanizmaların altının oyulmasına yönelik atılan adımlarla, bu başlıkta vurgulanan "faaliyetleri çevreye duyarlı hale getirmek" birbirleriyle çelişir nitelikte.

Kaynak çeşitliliğinin sağlanması

İleriki yıllarda artan talebi sorunsuz ve cari açığa sebebiyet vermeyecek şekilde karşılamının bir yöntemi olarak kaynak çeşitliliğini sağlamak da ön plana çıkan bir başka husus. Enerji arz güvenliği için farklı kaynaklara yönelmek ve böylece tek bir ülkeden karşılanan doğalgaz ithalatını sınırlamak, ana hedef başlıklarından "ülke, kaynak ve güzergâh çeşitlendirmesi" altında yer alıyor (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 111). Bunun yanında ülke-

nin potansiyel yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, yenilenebilir enerji hakkında AR-GE çalışmalarının yapılması ve yaygınlaştırılması ayrıca bahsi geçen konulardan. Bu bağlamda 2019 yılı sonuna kadar yenilenebilir enerjiye dayalı elektrik üretim santrallerinin toplam kurulu gücünü 46.710 MW'a çıkarılması hedefleniyor. Atlanmaması gereken önemli bir nokta, kuruldukları bölge ekosistemleri üzerinde muazzam tahribat bırakan HES'lerin de yenilenebilir enerji kategorisi altında yer almaları. Hedeflerde hidrolik enerji kurulu gücünün yaklaşık 27.000 MW'den 2019'da 32.000 MW'ye ulaşması ve 2023'e geldiğimizde ise hidroelektrik potansiyelinin tamamının⁹ elektrik enerjisi üretiminin hizmetine sokulması gerektiği belirtiliyor.

Raporda, bir diğer yenilenebilir enerji kaynağı jeotermalde ise 2015 – 2019 Stratejik Plan'na göre hedeflenen 700 MW jeotermal enerji üretim kapasitesine ulaşıldığı müjdeleniyor. 31.500 MW enerji üretim potansiyeliyle jeotermalde dünyada yedinci, Avrupa'da birinci olan Türkiye'nin ileriki dönemlerde jeotermal kaynaklarına yönelik çalışmaların yapılacağı belirtilmekte. Buna göre bakanlık, jeotermal potansiyelini arttırabilmek için bilinen jeotermal sistemlerinin daha derindeki uzanımlarına yönelik yeni envanter çalışmaları hedeflemekte (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 29-30). Potansiyelin gün yüzüne çıkarılmasıdaki amacın yatırımcılara yönelik olduğu belirtilen sunumda, jeotermal enerji üretiminin çevreye ve halk sağlığına verdiği zararların nasıl telafi edileceği yönünde herhangi bir bilgi ise bulunmuyor. Oysa, özellikle Aydın ve çevresinde yoğunlaşan jeotermal enerji üretim santrallerinin toplu zehirlenmelere sebep olduğuna, kanser vakalarını arttırdığına, tarım alanlarını çoraklaştırarak bölge çiftçisinin geçim kaynağı incir, üzüm gibi ürünleri tahrip ettiğine, hayvan ölümlerine yol açtığına ve su kaynaklarını kirlettiğine yönelik basına da yansıyan haberler bolca mevcut. Bölgede jeotermal enerji üreten şirketlere yönelik denetim eksikliğinin şirketlerin çevre kirlenmesine karşı önlem almamasını teşvik ettiği görülmekte.¹⁰

Yenilenebilir enerji başlığında, ülkenin güneş ve rüzgâr enerjisi potansiyellerinin değerlendirilerek yatırımcılara yönelik düzenlemeler yapılacağı vurgulanıyor. Burada dikkat çeken bir nokta, Enerji Bakanlığı'nın yenilenebilir enerji tartışmasını ele alış biçimi. Raporda yenilenebilir enerji kaynakları potansiyel olarak enerji çeşitliliği konusunda irdelenirken, iklim değişikliğine tek bir atıfta bulunulmuyor. Bu bakımdan bakanlığın yenilenebilir enerjiye olan ilgisinin tamamen arz güvenliği eksenli olduğu, konunun iklim değişikliğiyle mücadele ile ilişkilendirilmediği göze çarpıyor. Aynı şekilde sunumda "iklim değişikliği ve çevre" konusunda da Türkiye'nin yenilenebilir enerji potansiyeli kelime olarak dahi yer almıyor.

Yerli ve yenilenebilir enerji potansiyellerinin değerlendirilmesinin yanı sıra, yükseleceği hesaplanan enerji talebi ve cari açığı kıstak için nükleer enerjinin 2023'e kadar enerji çeşitliliğine dahil edilmesi gerekliliği rapordaki bir başka önemli konuyu oluşturuyor. Altmışar yıl ömür biçilen ve sırasıyla 4800 ve 4480 MW enerji üretmesi beklenen Akkuyu ve Sinop nükleer santral projelerinin hedef tarihi olan 2023'e kadar işletmeye alınması planlanıyor. Ayrıca, bu tarihe kadar konumunun İgneada olacağı birçok kez kamuoyuna fısıldanan üçüncü nükleer santralin inşaatına başlanması da nükleer enerjiyle ilgili bir diğer hedefi oluşturuyor. Sıklıkla Enerji Bakanlığı bürokratlarının "Rusya'ya doğalgazda bağımlılığımızı da azaltacak" diyerek savunduğu Akkuyu nükleer santralının inşaatı ve işletmesinin Ruslar'a bırakılmış olması ve santralin uranyum ihtiyacının ithalatla karşılanacağı gibi bakanlığın nükleer inandığı temel tezlerini çürütecek çetrefilli konulara ise değinilmiyor. Aynı şekilde nükleer

9. Enerji Bakanlığı'nın resmi sitesi, Türkiye'nin teorik hidroelektrik potansiyelini 433 milyar kWh, değerlendirilebilir potansiyelini 216 milyar kWh ve ekonomik hidroelektrik potansiyelini ise 140 milyar kWh/yıl olarak vermektedir: <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hidrolik>

10. Bir örneği için: <http://www.aydindenge.com.tr/guncel/30/10/2015/aydinda-cevre-katliami>

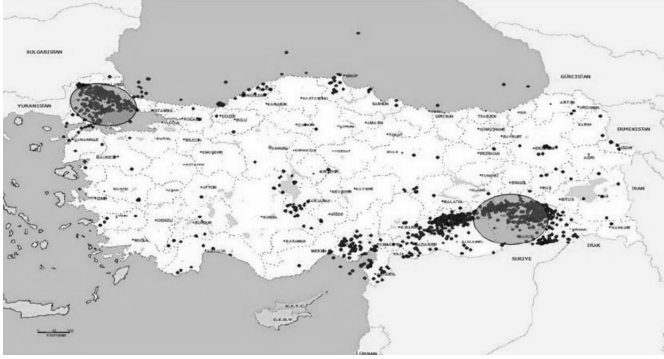

enerjinin ortaya çıkacak atıklarına ne olacağı, deprem kuşağında bulunan Akkuyu'da olası bir riske karşı nasıl güvenlik önlemlerinin alınacağı gibi Türkiye ve bölge ülkelerini ve ekosistemlerini de ilgilendiren konular raporda yer almıyor. Akkuyu nükleer santral projesinde sahte imzalı ÇED raporu, nükleer enerji hakkında yeterli donanımı olması beklenen Akkuyu davası bilirkişilerinin konu hakkında pek de bilir olmadıkları gibi ortaya çıkan skandallar varken (Demircan, 2017), hukuksal süreçlerin altının oyularak nükleer enerji etrafında ciddi bir kuralsızlaştırma süreci sürdürüldüğü söylenebilir. Bütün itirazlara ve risklere rağmen 2023'e yetiştirilmesi planlanan nükleer santraller hakkında raporda pek çok sektöre iş imkânı yaratacağı müjdeleniyor. Ayrıca teknolojiyi ve nükleer santral ekipmanlarının birçoğunu ithal etmemiz gerekecekken nükleer santrallerde kullanılan benzer ekipmanlar termik santrallerde de kullanıldığı için kazanılacak tecrübeyle termik santrallerdeki kritik ekipmanları üretebilme konusunda önemli bir adım da atılacağı söyleniyor (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 43). Hali hazırda kurulu 26 termik santral varken kritik ekipmanları üretmek için neden nükleer santral kurulması beklendiği ise gizemini koruyan bir başka unsur olarak karışımıza çıkıyor.

Son olarak, 2017 Bütçe Sunumu'nda Petrol ve Doğalgaz alt başlığında enerji çeşitliliğini sağlamak için Türkiye'nin kaya gazı potansiyellerinin araştırıldığından bahsediliyor. Son yıllarda ABD'de giderek popülerleşen ve doğal gazı alternatif olarak gösterilen kaya gazı, Türkiye'de özellikle Güney Doğu Anadolu ve Trakya Havzası'nda bulunuyor. Fosil yakıtlardan olan kaya gazı, iklim değişikliğine karşı mücadele edenler tarafından da fosil yakıtlara bağımlılığı devam ettirecek bir tuzak olarak gösteriliyor (Vardar, 2014). Yer tabakasına yakın olan doğal gaz kaynaklarının aksine, oldukça derinde bulunan kaya gazını çıkarmak için sondaj yöntemi kullanılıyor. Zengin mineral kayaçlarından hidrolik kırma yoluyla kaya gazı elde etmeye yönelik bu yeni teknoloji, özellikle çevresinde bıraktığı ekolojik tahribat ve sağlık üzerindeki etkileriyle de küresel ölçekte hayli kritik bir konu. Kaya gazı çıkarmak için açılan tek kuyuda ortalama 11 ila 30 milyon litre su harcanırken, yer küreye basılan suda yüzlerce kimyasal bulunuyor. Dışarı çıkan atık su ise hidrolik kırma kullanılan kimyasallar dışında toksik metaller ve radyoaktif materyaller barındırıyor (Avrupa Komisyonu, 2014). Yer altı sularını kirletme ve ekosistem üzerinde ciddi tahribat bırakma riski olan kaya gazı açıldığı bölgelerde yaşayanların kanser riskini de arttırır nitelikte. Yer altında kimyasallar kullanarak kırma yöntemine dayalı kaya gazı, yer kabuğunu etkileyerek deprem riskini de arttırıyor.

Trakya'nın yer altı ve yer üstü su kaynakları hali hazırda Ergene Havzası'ndaki yoğun endüstrileşme, bölgedeki termik santral projeleri ve mega projelerle risk altındayken, Bütçe Sunumu'nda kaya gazının su kaynakları üzerinde bırakacağı tahribattan bahsedilmiyor. Aynı şekilde bu yeni teknolojinin ekolojik ve halk sağlığı etkileri ve alınacak önlemler de sunumda kendine yer bulamamış durumda. Diyarbakır'da kaya gazı çıkarmak için kuyuların açıldığı, Trakya'da ise Hamitabat bölgesi yakınlarında açılan kuyularda ilk kırma işleminin Mayıs 2017'de yapılacağı ve kırma işlemi ardından üretim için verim alınması durumunda bölgede yeni kuyuların açılacağını basına da yansıdığını not düşelim (Yeni Şafak, 2017). Öyle gözüküyor ki, şayet açılan kuyulardan verim alınıp kaya gazından enerji üretimi başlarsa Türkiye ekolojik mücadelesinin gündemine yeni bir başlık daha eklenmiş olacak.

Şekil 4 - Kaya Gazı (Shale Gas) Potansiyelinin Yüksek Olduğu Bölgeler

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 38

Bakanlık sunumundan 2023'e kadar kaynak çeşitliliğinin artırılması yönündeki hedeflerde yukarıda da bahsi geçen çevre koruma ve çevreyle ilintili iklim değişikliği konularına değinilmediği görülebilir. Raporda doğal kaynakların enerji yatırımları için nasıl verimli kullanılması gerektiği yönünde bakanlık çalışmalarına sıklıkla vurgu yapılırken, doğal kaynakların kendinden menkul değeri tamamen göz ardı edilmiş durumda. Özellikle nehir tipi HES'lerin yaygınlaşmasıyla çaylara bile 10 MW altında santrallerin kurulduğu, kurulan santrallerin başta Karadeniz olmak üzere Anadolu'nun birçok noktasında müştereklerini savunmak isteyenlerle şirket ve iktidar ittifakı arasında ciddi ihtilaf noktaları oluşturduğu unutmamamız gereken önemli bir konu. Ekonomik büyüme için enerji tüketiminin artırılması gerektiği, bunun da ülkenin gelişmişlik seviyesini arttıracığı yönündeki kalkınmacı söylemin ağırlığını hissettirdiği rapor, aşağıda görüleceği gibi özel sektörü el üzerinde tutuyor.

Serbest piyasa koşullarının güçlendirilmesi

2017 Enerji Bütçe Sunumu, özel sektörü enerji alanında asli oyuncu olarak tanıtırken, rekabetçi piyasa yapısının enerji arz güvenliği için kritik önemde olduğunun altını çiziyor:

“Enerji arz güvenliği için kritik bir unsur olarak gördüğümüz son on yılda hızlanarak enerji sektörümüzün çehresini ciddi şekilde değiştiren serbestleşme çabaları ile geliştirilmeye çalışılan rekabetçi piyasa yapısı, enerji politikalarımızın en önemli odak noktalarıdır. Bu bağlamda rekabetçi, şeffaf, tüketicinin korunduğu, piyasa ve çevresel sürdürülebilirliği de dikkate alan bir enerji sektörü önceliğimiz olmuştur ve olmaya devam edecektir.” (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 2)

Aynı şekilde sunumda “serbest piyasa koşullarına tam işlerlik kazandırmak”, Enerji Bakanlığı'nın temel stratejilerinden biri olarak yer alıyor.

Enerjinin piyasa dinamiklerine adapte edilmesi, giriş bölümünde bahsedilen Türkiye ekonomisinin neoliberal dönüşümüyle doğrudan ilintili. Kamunun özel sektöre yönelik piyasayı yeniden kurallaştırmasına, çevre korumayla ilgili birçok uygulama ve mevzuatın rafa kaldırılmasından doğan “kuralsızlaştırma”nın¹¹ eşlik ettiği unutulmamalı. HES'ler üzerinden

11. Noel Castree, doğanın neoliberalleştirilmesine eşlik eden süreçleri irdelerken devletin toplum ve çevre özelinde korumaya yönelik kural oluşturma işlevini terk etmesini “kuralsızlaştırma” başlığı üzerinden irdeliyor. Kuralsızlaştırmaya eşlik ederek piyasa ilişkilerini yaygınlaştıran bir diğer özelliği de “yeniden kurallaştırma” olarak adlandırıyor. Konu hakkında zihin açıcı bir yazı için:

Aykut Çoban, Fevzi Özlüer, Sinan Erensü, Özer Akdemir, Beyza Üstün, “Türkiye’de Neoliberal Politikaların Ekolo-

okunabilecek bu sürecin ilk adımı 1984'te atılmış olmasına rağmen yaklaşık 20 yıl boyunca özel sektör beklenen atılımı gerçekleştiremedi. 2002'ye kadar piyasa koşullarının arzu edilen boyuta ulaşamaması nedeniyle süreç güdük kaldı. Ancak AKP'li yılların başlamasıyla özel sektörün enerji piyasası üzerindeki etkisi hızlı bir şekilde arttı. Bu süreç içinde üretilen enerjinin devlet garantisi altında olmasının ve projelere yönelik devlet teşviklerinin verilmesinin, özel sektörün enerji alanına girmesi için ana cazibeyi oluşturduğu söylenebilir. Bunun yanında çevre korumaya yönelik kanunların çevrenin aleyhine düzenlenerek bu alanların madencilik ve enerji üretimi yollarıyla sermaye birikimine açılması da özel sektörü enerji piyasasına girmek için motive eden unsurlardan biri oldu. Bütçe sunumuna göre 2002'de kurulu enerji gücündeki kamunun payı %66,1 iken, Ekim 2016 sonu itibarıyla bu oran özel sektör lehine %26'ya düşmüş durumda. Aynı şekilde 2015'te DSİ'nin dört HES inşaatına karşılık özel sektörün 139 HES inşaatı olması, kamunun sektörü şirketlere devrettiğini gösteren bir başka örnek (Erensü, Evren, & Aksu, 2016, s. 13). Ancak tekrar altını çizmekte yarar var, bu devretden devletin rolünün sönümlendiği anlamı çıkarılmamalıdır. Serbest piyasa koşullarını güçlendirmek, sermaye birikiminin önündeki engelleri kaldırmak olarak kodlanan neoliberal devlet pratikleriyle devletin önemli rolü devam ediyor. Örnek olarak çevre korumaya yönelik kanunların son yıllarda çıkan KHK'larla delinmesi yoluyla enerji projelerinin önünün açılması verilebilir (Adaman, Akbulut, & Arsel, 2016, s. 296). Daha yakıcı bir örnek olarak, Eylül 2016'ta torba yasayla geçen ve yaşam savunucuları tarafından "doğaya darbe" olarak nitelendirilen, stratejik yatırımlar adı altında projelerin onay süreçlerini Bakanlar Kurulu'nun kararına bırakan, kamu mallarının ve arazilerinin şirketlere bedelsiz devrinin önünü açan Madde 80 (6745 sayılı kanun Madde 80) gösterilebilir.¹² İster KHK yoluyla olsun, ister torba yasaya sıkıştırılan bir maddeyle, genel eğilimin merkezi yapının doğayı özel sektöre altın tepside sunması olduğu iddia edilebilir. Yukarıdaki alıntıda kendine yer bulan "çevresel sürdürülebilirliğin" pek de dikkate alınmadığı; tam tersine, ekolojik varlıkların sadece yatırım nesnesi olarak kodlandıkları ve böylece doğal mekanın, sermaye birikiminin akabileceği ve hatta akmasının teşvik edildiği boş bir uzama indirgenildiği söylenebilir.

---

jiyi Kuşatması, Direniş ve Yeniden İnşa" TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi - Mimarlık Semineri 2015<<http://direnkaradeniz.org/wp-content/uploads/2015/09/ekoloji-turkiye-neoliberal-politikalarin-ekolojiyi-kusatmasi-direnis-yeniden-insa.pdf>>

12. Madde 80'inin iptal edilmesi için geçtiğimiz Eylül ayında 103 ekoloji ve kent temelli örgüt bir araya gelerek ortak bir deklarasyon yayınlamış, 8 ilde eş zamanlı eylemler gerçekleştirmişti. Süreç içerisinde Karadeniz İsyandır Platformu "Madde 80 ekolojik kırımıdır, doğaya darbedir!" diyerek konuyla ilgili detaylı bir rapor yayınladı. Rapora göre Madde 80'le öngörülen durumlar şöyle:

Doğa alanlarında HES, RES, JES, termik ve nükleer santral, madenler ile "altyapı yatırımı" adı altında pek çok projeyi üstlenen firmalar ücretsiz olarak hazine arazisi sahibi olabilecek.

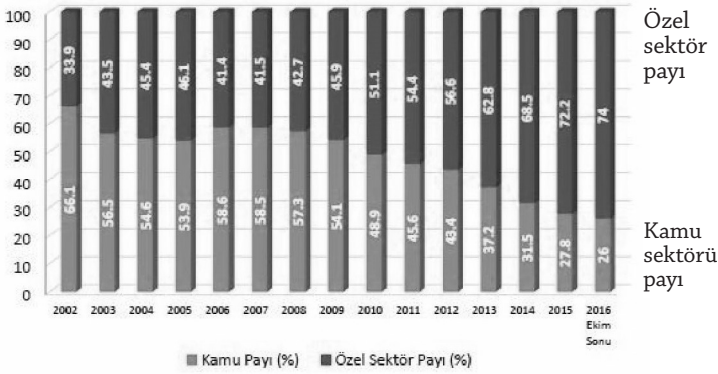
Üstlenici ve taşeron firmalar vergiden muaf tutulacak.

Genişletilen teşvik yasası kapsamında, üstlenici ve taşeron firmaların işçi ücretleri, sigorta primleri gibi birçok masrafları devlet tarafından karşılanacak.

Talan projeleri sürecinde, idari izin, ruhsat ve ÇED raporları gerekliliği gibi tüm hukuksal prosedür ortadan kaldırılacak. Bugün tartışma konusu olan ve pek çok yargı süreci devam eden davalar sonuçsuz kalabilecek.

Raporun tamamına ulaşmak için: <http://karadenizisyandir.net/rapormadde80-dogaya-darbedir/>

Şekil 5–Türkiye Kurulu Enerji Gücünün Kamu ve Özel Sektöre Göre Dağılımı

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 58

Raporda 2023 hedeflerinden yerli linyit ve taşkömürü kaynaklarının tamamının elektrik üretimine kazandırılması yönünde özel sektöre sağlanacak kolaylıklardan da bahsedilmekte. Buna göre madencilik kanununda yapılan değişikliklerle “yatırımcıya ÇED, Kamulaştırma vb bütün izinleri biz alacağız” diyor (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 33). Aynı şekilde yatırımcılara yönelik ruhsat güvencesi sağlanması, kanuna aykırı faaliyette bulunan yatırımcının ruhsatının iptal edilmesi yerine idari para cezası uygulamasına geçilmesi, madencilik faaliyeti için alınması gerekli izinlerin basitleştirilerek bürokratik işlemlerin azaltılması gibi bir dizi değişikliğin madencilik kanununda gerçekleştirildiği müjdeleniyor. Özel sektöre ayak bağı olan mekanizmaların kaldırılması veya azaltılması anlamına gelen bu değişiklikler, çevre korumanın aleyhine gelişecek bir unsur olarak karşımıza çıkıyor. Kamunun yatırım hazırlıklarının üstlenerek özel sektörün önünü açma gayreti, arz güvenliği başlığında belirtildiği üzere, 2023 ve ötesinde yüksek karbon ekonomimizin katlanarak artacağını, sağlıklı çevrede yaşama hakkımızın ise gasp edilmekte olduğunu bir kez daha kanıtlar nitelikte.

Başka hikâyeler...

Recep Tayyip Erdoğan’ın Başbakan olduğu dönemde söylediği ve sıklıkla atıf yapılan şu sözleri dönemin ruhunun dile gelmiş hali olarak okunabilmesinin yanı sıra Türkiye’nin enerji konusundaki ana politikaları ve ekolojik varlıklara yönelik yaklaşımı da özetler nitelikte: “Bir ülke ne kadar fazla elektrik tüketiyorsa o ülke o kadar güçlüdür. Kalkınma o denli süratle işliyordur. Su akar Türk bakarı, su akar Türk yapara çeviriyoruz” (Adaman, Akbulut, & Arsel, 2016, s. 295). Kalkınmış, “Güçlü Türkiye” için enerji ihtiyacı olduğu varsayımını merkeze alan bu söylem, bir ekolojik varlığa (söz gelimi “akan suya”) enerjiye dönüştürülebildiği (“Türk’ün yapabilirliği”) ölçü(sün)de değer atfediyor. Kısa bir süre zarfında “bak” maktan “yap” mayaya geçişin bugünkü noktasını ise Enerji Bakanlığı’nın 2023 hedefleri ve “milli enerji” politikası oluşturuyor.

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Enerji Bakanlığı 2017 Bütçe Sunumu’nda enerjide arz güvenliği, kaynak çeşitliliği ve serbest piyasa koşullarının güçlendirilmesi bir yandan ekonomik büyümeyi devam ettirecek diğer yandan ithal enerjiden kaynaklanan cari açığı kısacak ana hedefler olarak karşımıza çıkmakta. Şirketlere verilen muafiyetlerin ve hukukun altının oyulmasının eşlik ettiği süreç içinde siyasi erk, özel sektör için adeta dikensiz bir gül bahçesi yaratmaya çalışıyor. Büyüme için her yol mubah anlayışı bir gün kendini Alakır’da

SİT alanı kararı olmasına rağmen inşaatı hukuksuzca devam eden HES inşaatında gösteriyor, bir diğer gün Enerji Bakanı Berat Albayrak'ın "anti-kömür lobiciliği yapmaya çalışan birileri var. Çok da önemli değil, çok da kafamıza takmayacağız" (Evrensel, 2016) sözlerine yansıyor. Belirtmekte yarar var "kafaya çok da takılmadığı" aşikâr olan sadece "anti-kömür lobisi" yaf-talamasıyla düşmanlaştırılan kömür karşıtı hareketler değil. Sağlıklı çevre koşullarında yaşa-mak isteyenler ve suyu, toprağı, havayı, müştereklerini savunan istisnasız herkes neoliberal sistemin parazitleri olarak kodlanıyor. Bir diğer yandan beton-yönetmeliğe dayalı büyüme politikaları muazzam bir ekolojik tahribatı da beraberinde getiriyor. Ekolojik varlıkların meta değerine indirgenebildiğı ve piyasa dizgisine eklemenebildiğı müddetçe bir anlam ifade ettiği bu çağ arkasında ölü toprak, ölü su alanları yaratarak biyosferi tüketiyor.

Bir yandan ekonomi ile ekoloji arasındaki makasın giderek açıldığına, öte yandan şirket odaklı ekonomik büyüme denklemine kendine yer bulamayanların, görünmez kılınanların sayısının giderek arttığına tanıklık ediyoruz. Sassen, neoliberal çağın ana özelliklerinden birini toplumsal düzlemde içirme pratiklerinden ziyade dışarmaya yönelik mekanizmaların kurulmasıyla açıklar (Sassen, 2014, s. 213). Yukarıda Enerji Bakanlığı Bütçe Raporu'nda bahsi geçen "serbest piyasa koşulları"nın güçlendirilmesi ve bu uğurda sermayenin önündeki engellerin ve kontrol mekanizmalarının kaldırılması, sisteme içkin durumda olan "sistemik mantık"tan kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde sosyal devletin erozyona uğrayarak "içerme" mekanizmalarının her geçen gün kırılması da madalyonun öteki yüzünü oluşturmaktadır.¹³

Ekolojik varlıkları tehdit eden bu sistemik mantık, toprak, su ve hatta hava gaspına yol ve-riyor, sermayenin dizginlerinden boşanmasıyla "ölü" alanlar giderek genişliyor. 2015 yılında Türkiye'de hava kirliliğı ölçüm istasyonlarından toplanan verilere göre ulusal sınır değerleri-nin 50 ilde, Dünya Sağlık Örgütü'nün standartlarına göre ise Çankırı dışında 80 ilde aşılmış olması, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkımızın ne derece ciddi bir şekilde tehdit altında ol-duğunu gösteriyor. Mevcut hava kirliliğı önceki yıllara göre sürekli artarken Çanakkale, Te-kirdağ, Adana, Hatay gibi yeni termik santrallerin yapılması planlanan yerlerde bu kirliliğın katlanacağı rahatlıkla öngörülebilir.¹⁴ Sistemik mantık, kendini Büyükşehir Yasası yoluyla 30 ilde büyükşehir belediyesi oluşturulmasında, böylece Türkiye'deki köylerin yaklaşık yarısı-nın tüzel kişiliğini kaybetmesinde ve bu yolla köylünün ek vergilerle yoksullaşmasında veya Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu aracılığıyla 2005 - 2015 arasında 671 bin hektar tarım arazisinin tarımsal faaliyetler dışında kullanıma açılmasında da kendini gösteriyor.¹⁵ Aynı şekilde geçtiğimiz Haziran'da zeytinliklerin, meraların ve kıyıların sanayileşmeye açıl-ması için oldubittiyle meclisten geçirilmek istenen ancak yoğun kamuoyu baskısı sebebiyle geri adım atılan Üretim Reformu Paketi de sistemik mantığın toprak politikaları üzerindeki bir başka tezahürünü oluşturuyor. Küçük çiftçi sistem dışına itilirken, enerji, madencilik ve inşaat projeleriyle tarım alanları, meralar, ormanlar, kıyıları, dereler gasp ediliyor. Toprak, hava, su yaşamdan koparılıyor. İzmir için hayati önemdeki su havzası Efemçukuru'nda altın

13. Yeri gelmişken atlamış olmayalım, bütçe raporunda sadece bir kez "sosyal devlet" tanımı kullanılmakta, bu da hak çerçevesinde değil bağımlılık bağlamında kullanılmaktadır:

"Sosyal devlet olma ilkesinin gereğı olarak 2003-2015 yılları arasında her yıl ortalama 1 milyon 900 bin aileye kömür yardımı yapılmıştır. 2015 yılında teslimatı gerçekleştirilen 1.968.881 ton kömür ile birlikte dağıtılan toplam kömür miktarı 21,2 milyon tona ulaşmıştır." (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016, s. 40)

14. Türkiye'de yürürlükte olan yasal mevzuat, AB mevzuatı ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenen PM10 ölçüm değerlerine ve karşılaştırmalarına ulaşmak için: Temiz Hava Hakkı Platformu, Türkiye'de Hava Kirliliğı: Kara Rapor, 2016 <<http://enerjimasasi.org/reportUpload/201608021208206137.pdf>>

15. Küresel ölçekte devam etmekte olan toprak gaspı ve Türkiye'deki toprak politikalarına dair bilgiler için: Heinrich Böll Stiftung Derneğı Türkiye Temsilciliğı, Toprak Atlası: Toprak, araziler ve tarlalar hakkındaki olgular ve rakamsal veriler 2015, 2015 <https://tr.boell.org/sites/default/files/toprak_atlasi_en_son_hal_-_final_1.pdf>

madeni kaynaklı ağır metal kirlenmesinin yaşanması; Kuzey Ormanları'nın ve barındırdığı su kaynaklarının mega projelerle, madencilik faaliyetleriyle, enerji santralleriyle talan edilmesi; Trakya'nın can damarı Ergene Nehri'nin aşırı sanayileşme sebebiyle zehir kusması; sayıları neredeyse 600'ü bulan büyüklü küçüklü HES'lerle derelerin, çayların kuruması ve yerel halkın müşterekleri olan su kaynaklarına erişimlerinin engellenmesi ve daha onlarca örnek doğanın kendinden menkul değerinin ve projelerin toplumsal etkilerinin göz ardı edildiğini, devlet eliyle sağlıklı çevrede yaşama hakkımızın gasp edilmekte olduğunu gözler önüne seriyor.

Öte yandan sistemin içinde kendine yer bulamayanların zaman zaman bir arada, çoğu kez birbirleriyle temas halinde yükselttikleri sesin tam da bahsi geçen sistemik mantığa karşı bir duruşu bizlere göstermekte olduğu unutulmamalı. Karşı çıkılan her kent/eko-kırım projesi açıkça veya gizli bir şekilde benzer soruları beraberinde getiriyor: "Bu binayı parkın ortasına neden dikiyorsun"dan, "kimin için bu mega proje, kimin için bu HES/termik/nükleer/RES/enerji ihtiyacı"na uzanan soruların cevapları her seferinde aynı yerde dönüyor: Yeni ihtiyaçlar, sermaye ve daha fazla büyüme için. Enerji Bakanlığı 2017 Bütçe Sunumu'nda olduğu gibi norm olarak kabul edilen büyüme fetişizmi gerçek anlamda sorunları çözümlenmesinde sorunları katlayarak arttırmaya devam ederek, her geçen gün yeni toplumsal ve ekolojik maliyetler yaratıyor.

Tam da bu sebeple, Artvin'in eşsiz ekosistemini Cengiz'e karşı cansiperane bir şekilde savunanlarla, Bursa'da yıllardır DOSAB termik santraline direnenlerin, Kuzey Ormanları'nın ortasında eko-kırım projelerine karşı çıkanlarla Alakır'ın anıt ağaçlarını HES'ci şirkete karşı koruyanlar hegemonik neoliberal söyleme karşı başka hikâyelerin anlatıcıları konumundalar. Üstelik istisnasız her şeyi metalaştıran, çığırdan çıkmış bu çağın çatlakları derinleştikçe daha fazla insan isteseler de istemeseler de yazılmakta olan bu hikâyelerin parçası oluyorlar. İhtiyaçların yaratıldığı bir sistem içinde potansiyel olarak başka bir dünyanın hikâyelerini taşıyan bu hareketler, derinleşen çatlağın arkasında bıraktığı ölü toprak, ölü suya karşı yaşam savunusu etrafında bir araya geliyorlar.

Müştereklerimizin, kadim Anadolu'nun, gezegenin geleceği yeşile boyanan bütçe sunumlarında, bakanlık raporlarında değil; örülen bu yeni dilde, yazılmakta olan başka hikâyelerde.

Kaynaklar:

Adaman, F., Akbulut, B., & Arsel, M. (2016). *Türkiye'de Kalkınmacılığı Yeniden Okumak: HES'ler ve Dönüşen Devlet-Toplum-Doğa İlişkileri*. C. Aksu, S. Erensü, & E. Evren (Dü) içinde, *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler* (s. 291-312). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akbulut, B. (2017). *Termik Santrallerin Maliyeti: Alternatif Bir Değerlendirme*. İstanbul: Ekoloji Kolektifi.

Avrupa Komisyonu. (2014, Aralık 18). *Unconventional shale gas and oil: overview of ecological impacts*. http://ec.europa.eu/environment/integration/research/newsalert/pdf/overview_of_environmental_impacts_of_shale_gas_and_oil_398na1_en.pdf adresinden alınmıştır

Demircan, P. (2017, Şubat 27). *Akkuyu Nükleer Santral Projesi'ni "AK"layan Bilirkişi Raporu*. Yeşil Gazete. <https://yesilgazete.org/blog/2017/02/27/akkuyu-nukleer-santral-projesini-aklayan-bir-bilirkişi-raporu/> adresinden alınmıştır

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2016, Aralık 8). *2017 Yılı Bütçe Sunumu*.

Erensü, S., Evren, E., & Aksu, C. (2016). *Giriş: Yeğın Sular Daim Engin Akar. C. Aksu, S. Erensü, & E. Evren (Dü) içinde, Sudan Sebepler: Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Eroğlu, D. (2016). *AKP, Cengiz Holding ve Diğerleri: Türkiye’de Beton Yönetsellik, Yerelde Başkaldırı ve Doğa Varlıklarına El Koyma Süreçleri*. Ayrıntı Dergi.

Evrensel. (2016, Kasım 11). *Kimse kusura bakmasın, kömürü sonuna kadar kullanacağız*. <https://www.evrensel.net/haber/295478/kimse-kusura-bakmasin-komuru-sonuna-kadar-kullanacagiz> adresinden alınmıştır

Sassen, S. (2014). *Expulsions: Brutality and Complexity in the Global Economy*. Londra: Harvard University Press.

Şahin, Ü. (2014, Haziran 2). *Türkiye’nin Kömür Tuzağı*. Yeşil Gazete: <https://yesilgazete.org/blog/2014/06/02/turkiyenin-komur-tuzagi/> adresinden alınmıştır

Şahin, Ü. (2015, Kasım). *Kömür Raporu: İklim Değişikliği, Ekonomi ve Sağlık Açısından Türkiye’nin Kömür Politikaları*. İstanbul Politikaları Merkezi: <http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2015/11/Komur-Raporu.pdf> adresinden alınmıştır

Vardar, N. (2014, Kasım 9). *Kaya Gazı Devrim mi Tuzak mı?* Bianet: <https://bianet.org/bianet/toplum/159805-kaya-gazi-devrim-mi-tuzak-mi> adresinden alınmıştır

WWF Türkiye. (2014). *Türkiye’nin Yenilenebilir Gücü: Türkiye için Alternatif Elektrik Arz Senaryoları*. İstanbul: Ofset Yapımevi. http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/turkiye_nin_yenilenebilir_gucu_son.pdf adresinden alınmıştır

WWF Türkiye. (2015). *Türkiye İçin Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları Ve Öncelikleri*. İstanbul Politikalar Merkezi: http://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2015/10/20151007_turkiye_icin_duuk_karbonlu_kalknma_yollar_ve_öncelikleri_rapor1.pdf adresinden alınmıştır

Yeni Şafak. (2017, Nisan 30). *Kaya Gazı için İlk Çatlatma Operasyonu*.

İstanbul'un Su Sorununa Tarihsel Bir Bakış

Prof. Dr. Murat Güvenç

Bu oturumda İstanbul'un su sorununu tarihsel bir çerçevede tartışmam istendi. 19. yüzyıl başlarında 300 bin düzeyindeki İstanbul'un nüfusu son resmi saptamalara göre 14 milyon üzerinde. Tabii ki nüfus, yerel birimin nasıl tanımladığına çok bağlı. Büyük bir kentsel bölge içindeki İstanbul nüfusu bölgenin tanımına göre değişebiliyor. Ancak il nüfusu yetersiz kalıyor. 19. yüzyıl başında 300 bin nüfuslu bir yerleşmenin 200 yıl içinde 15 milyonu aşan tarihte eşi görülmemiş bir şehir azmanına dönüşümünü kısa bir konuşma kapsamında ele almak görüldüğünden daha karmaşık. 200 yıla yayılmış çok veçheli büyüme süreçleriyle şekillenen karmaşık bir metropolün altyapı sağlama süreçlerinin ekonomik, idari teknolojik boyutlarının ayrıntılarına girmeyeceğim. Bu yüzden sunumumu siyasi, ekolojik ve kavramsal çerçeve içinde oluşturmaya, İstanbul'da yaşananları bu yeni yaklaşım çerçevesinde kurmaya gayret ettim.

Su, yaşamsal ve ikamesi olanaksız bir gereksinim. Yerleşim sistemlerinin zaman içerisinde sergilediği değişim ve toplumsal yapıların yeniden üretimi, farklı teknolojik gelişmişlik düzeylerinde su temini, aktarım (isale), dağıtım sistemleri ile yağmur ve atık suları uzaklaştırma sorunlarına getirilen çözümler, bu çözümlerin iç tutarlılığı ve sürdürülebilirliği ile doğrudan ilişkili. Kuşkusuz insan yerleşimlerinin tarihi su temini ve atık suların uzaklaştırılması sorunundan ibaret değil. Ne var ki yerleşme tarihlerini bu sorunlara getirilen çözümlerin sürdürülebilirliği, teknolojik ve kurumsal bağlantıları ve coğrafi kısıtlayıcıları üzerinden inceleme olanağı var. Bu problemlerin hangi kurumsal çerçevede, ne tür toplumsal ve coğrafi kısıtlayıcılar altında çözülebildiği, hangi teknolojilerin ne oranda uygulandığı yerleşme tarihçiliğinin yanı sıra toplumsal tarihe de özgün bakış açıları kazandırabilir.

Bazı genel saptamalardan başlamak yararlı olabilir. Modernleşme sürecinde hız kazanan kentsel¹ ve demografik² geçiş süreçleri sonucu 20. yüzyılda dünya nüfusu 6-6,5 kat artarken, 1900'ların başında %5 düzeyindeki kentli nüfus payı 21. yüzyıl başında %50'lere yükseldi. Kentleşme toplumların tanık olduğu en büyük değişimlerden birinin tetikleyicisi. Sınır değişimi ve idari tanım sorunlarına rağmen, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu pek çok ülkede kırsal ve kentsel nüfus oranlarının son 70 yılda ters yüz olduğu görülüyor. Nitekim 1950'ler-

1. Kentsel geçiş, kırsal nüfusun ağırlıklı olduğu bir yerleşim yapısından kentsel nüfusun ağırlıklı olduğu bir yapıya geçiş şeklinde tanımlanabilir.

2. Yüksek doğurganlık ve ölümlülük hızlarıyla tanımlı dinamik demografik denge bağlamlarından, düşük ölümlülük ve doğurganlık hızlarının tanımladığı kararlı nüfus yapılarına geçiş.

de Türkiye kır-kent nüfus dengesi %25 düzeyindeyken 21. yüzyıl başında %80'lere ulaştığını, yani ters yüz olduğunu görüyoruz. Daha önce gözlenmemiş bu büyük dönüşümü salt sayısal boyutlarına atıfla değerlendirmek, doğrusal süreçlerle açıklanamayacak nitelik değişimleri başlattı. Su temin, aktarma ve dağıtım sistemleri bu tür doğrusal olmayan oluşumların en açık izlenebildiği alanlar arasındadır. Bu dönüşüm sürecinde daha önce gündemde bile olmayan yeni parametreler devreye girdi. İlk olarak, demografik geçişle hız kazanan kentleşme süreci yer çekimiyle çalışan su temin sistemlerinden, basınçlı su aktarma ve dağıtım sistemleri kurmaya doğru evrildi.³ Ne var ki diğer koşullar sabit kalsa bile, su gereksinimini taşıma su yerine basınçlı suyla karşılamanın kişi başına su tüketimini üç kat arttırdığını biliyoruz. İkinci olarak, göçle büyüyen yerleşmelerdeki nüfus ve yoğunluk artışı, sağlıklı çevre endüstri kentlerini birer “ölüm tuzağına” dönüştürdü. Toplum sağlığı ve salgın hastalık risklerini azaltmaya yönelik önlemler kişi başına su tüketimini önemli ölçüde arttırdı. Toplum sağlığı gerekçesiyle tuvaletlerde kullandığımız sifon gibi geri teknolojiler neredeyse insan kadar su tüketimine neden oluyor. Ne var ki yeni yaşam tarzında kişi başına su tüketimini azaltan gelişmeler de oldu. Sözelimi su tüketimin ölçülmesi (sayaçlar) kişi başına tüketimi %40 düzeyinde azalttı. Suyun kıymetli bir meta haline gelmesi, kayıp kaçak ve karşılığı alınmayan su miktarını azaltmaya yönelik yönetsel önlemleri meşrulaştırdı.

Ne var ki bu süreçlerin bileşkesi su tüketiminde artış yönündeydi. Sanayi devrimine kadar teknolojik ve kurumsal kısıtlayıcılar nedeniyle kararlı kalan, yavaş gelişen su talebinin ve tüketiminin hızla artışı suyu bedelsiz bir kamu malı olmaktan çıkarıp kıt bir kaynağa dönüştürdü. Nitekim yeryüzündeki su kütesinin sadece %3'ü içilebilir nitelikte ve bunun büyük bölümü de nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu kutup bölgelerinde yer alıyor. Diğer bir deyişle, nüfusun en yoğun yaşadığı yöreler su kaynaklarının en bol olduğu yöreler değil. Kanada gibi su zengini ülkelerde bile büyük kaynak sorunları var. Bu nedenle su temini konusuna getirilecek çözümlerin sürdürülebilirliği yaşamsal önemde. İklim değişikliği, bir dönemin “çözümlerinin” kısa vadede soruna dönüşebileceğini gösteriyor.

Diğer birçok alanda olduğu gibi 19. yüzyılda bu zor toplumsal tahsis probleminin piyasa yoluyla çözümlenebileceği inancı yaygınlaştı. İçme ve kullanma suyunun metalaşma süreci; su temin, aktarım ve dağıtımında kullanılan teknolojilerin değişmesine; yeni kurumsal yapıların oluşumuna ve görece kısa bir sürede hatlar üzerinden hizmet sistemlerinden (hat şehirciliği) ağ şehirciliği düzenine geçilmesine neden oldu.

Antikiteden sanayileşmeye dek kentlerin su gereksinimi yeraltı suları ve yer çekimiyle çalışan su temin, aktarma ve dağıtım sistemleriyle sağlandı. Bu büyük dönüşüm, Lefebvre'in toplumsal pratikler, teknolojiler ve yerleşik ilke ve doktrinleri birbirine bağlayan üç kutuplu modeli üzerinden kavramsallaştırılıp incelenebilir.

Yer çekimiyle çalışan sistemlerin verimi, talebin alansal ve kotlar itibariyle dağılımı, su toplama havzalarının verimi, aktarım (isale) hatlarının kapasitesi, kemer, tünel, kanal, maslak, maksem, su terazisi vb. sanat yapılarına yapılan yatırımlara; bakım, onarım ve diğer işletme kalemlerine ayrılan bütçelere bağlıydı. Suyun katı maddelerin çökmesine izin vermeyecek kadar hızlı, aktarma hatlarına zarar vermeyecek kadar yavaş akmasını sağlamak, oldukça öncelikli işletme sistemleri gerektiriyordu. Diğer taraftan kırılğan sistemin bakım onarım ve işletme giderlerinin sağlam ve düzenli kaynaklarla karşılamayı, teknolojik, iktisadi kısıtlayıcılar yatırımların bölünmezliği ve hizmetinin sürdürülebilirliği bütüncül bir yaklaşım ge-

3. Belki bunu “basınçlı su temin aktarma ve dağıtım sistemleri kuruluncaya dek, kentleşme süreci hız kazanamadı” şeklinde söylemek daha doğru olur.

rektiriyordu.⁴ Diğer taraftan bu kamu hizmetinin meşruiyeti, uzlaşmış tahsis ilkelerinin ve payların özenle korunmasını gerektirmekteydi. Söz gelimi Roma döneminde temin edilen suyun ilk aşamada çeşmeler, özel tüketiciler ve hamamlar arasında paylaştırılması; özel alanda tüketilmeyen suyun çeşmeler yoluyla tekrar kamuya kazandırılması öngörülüyordu. Bu model, Osmanlı Devleti'ndeki uygulamalara benzemektedir. Klasik Osmanlı döneminde kamu yatırımlarıyla kurulan veya ihya edilen sistemlerin bakım ve onarımı vakıflar yoluyla üstlenilmekte, kente getirilen su çok sıkı kurallara bağlı olarak dağıtılmaktaydı. Özel tüketicilere "çuvaldız" adlı hatlarla tahsis edilen suyun ücret karşılığı olması, özel alanda tüketilmeyen suyun konutun sokağa bakan kısmında bir çeşme yoluyla tekrar kamuya kazandırılması öngörülürdü.

Kurumsal ve güç yapılarının farklılığı ve coğrafi koşullar nedeniyle sanayi devrimi, her yerde aynı şekilde olmasa da, geleneksel su dağıtım sistemlerinde teknolojik ve idari değişikliklere yol açtı. Yüksek yerleşim yoğunlukları hat şehirciliğini geride bırakırken yüksek yatırım sermayesi sağlanırsa hızla kurulabilen şebeke türü sistemler birçok ülkede suyun metalaşmasına yol açtı.

Burada siyasi hareketin, aktivizmin, bilimin ve teknolojinin görelî özerkliğini teslim etmek, belirli bir dönemde belirli bir yerdeki su sağlama sistemini, dönemin teknolojik ve yönetim biçimiyle ilişkili, ancak yerel özgünlükleri de olan bir mesele olarak ele almak gerekir.

Dolayısıyla hat şehirciliğinden ağ şehirciliğine geçişi sadece teknolojik bir belirleyicilik kapsamında yorumlamamak gerekir. Nihai izin (ruhsat) yetkisinin yerel yönetimlerde veya kamuda olması şirketlerin manevra alanını sınırlayabiliyor. Nitekim geniş kitlelerin siyasi gücünü ve desteğini alan yerel yönetimler daha sonra "su ve gaz sosyalizmi" şeklinde adlandırılacak politikalar uygulayarak şirketlerden önemli tavizler almayı başarabildiler. Hizmet şebekelerini kontrol eden yerel yönetimler kentsel gelişme üzerinde önemli bir denetim gücü kazandılar.

Teknolojilerin, kısıtlayıcıların ve yerel olumsuzlukların önemini teslim eden bu çerçeve İstanbul'un su meselesini inceleme ve yerel özgünlükleri açığa çıkarma konusunda yararlı olabilir.

Şair Nedim'e göre "Bi misl ü bahâ" olan İstanbul, su açısından oldukça kırılğan ve oldukça şanssız bir konumdadır. En son söyleyeceğimi baştan söyleyeyim, İstanbul, su temini açısından kırılğan hatta hiç seçilmemesi gereken bir konumda kurulmuş bir şehirdir.

Avrupa kıtasında kentlerin su gereksinimleri iki farklı yoldan karşılanır. Adriyatik-Baltık hattının (kıstağının) kuzey batısında yağış rejimi düzenli, arazi görece düz, yüzey ve yeraltı su kaynakları ise boldur. Nehirler yerleşim sisteminin omurgasını oluşturur. Yerleşimler, çoğu navigasyona elverişli nehirlerle referansla adlandırılır. Frankfurt an Main gibi. Londra, Budapeşte, Viyana, Amsterdam gibi kentler nehir sistemleri üzerinde veya Lyon ve Belgrad gibi kentler ise iki suyunun kavşak noktasında kurulmuşlardır. Kentlerin su gereksinimleri yerleşimlere yakın kaynak veya akarsulardan karşılanır.

Adriyatik-Baltık hattının güney doğusunda Atlantik ikliminden uzaklaştıkça yağış miktarı düşerken, rejimi düzensizleşir. Yeraltı su kaynakları sınırlı Tuna hariç, nehirlerin pek azı su ulaşımına elverişlidir. Kuzey Batı Avrupa'nın tersine şehirler su temin drenaj ve ventilasyon amacıyla dağ yamaçlarına yerleşir. Nitekim İzmir, Selanik, Volos, Atina, Manisa, Bursa, Ankara, Antalya vb. çoğu şehir dağ yamacına kurulup gelişmişlerdir.

4. Örneğin Osmanlı yönetiminin "su kaynakları arttırılmadan toplumsal prestiji yüksek çeşme inşaatına izin vermeme" gibi bir ilkesi vardı.

Ne bir nehre ne de bir dağa sahip olan, bu nedenle de bu çerçeve içinde değerlendiremeyeceğimiz İstanbul, gerçekten benzeri olmayan bir şehirdir. İşte bu nedenle İstanbul'a su temini zamana yayılmış ve hiçbir dönemde kesin olarak çözülememiş bir sorundur. İstanbul kent tarihini su tarihinden ayrı ele almak olanaksızdır. Kent yönetimi ve ekonomik yapı iyi çalıştığına su sistemlerinin iyi çalıştığı, siyaseten ve iktisaden problemlerli dönemlerde ise alt yapı sorunlarının ağırlaştığı görülür. Su kaynakları kıt ve kırılğan olan İstanbul'un ticari çekiciliğinin hayata geçirilebilmesi tarihin her döneminde su temin ve dağıtım sisteminin etkinliğine bağlı olmuştur. Bu nedenle su teminiyle ilgili sanat yapıları hemen hiçbir kentte olmadığı kadar önem taşır.

Günümüzde su temini sorunu daha da ciddi boyutlarda. İstanbul'un üzerinde yerleştiği dar yarımadalar su gereksinimini karşılamakta artık yetersiz kalıyor. Son dönemde yaşanan kentleşme süreçleriyle bu sorun daha da ağırlaşıyor. İstanbul nüfusu 1950'den sonra 14 kat, 1990'dan bu bugüne de iki kat artarken kentleşmenin büyük bölümü, su kaynakları kıt, ekolojik açıdan kırılğan yarımadalar üzerinde gerçekleşti. Oysa İstanbul'un küreselleşme sürecinde geri kazandığı dünya kenti kimliği çok farklı bir mekânsal organizasyonda şekillenirilebilirdi.

Modernleşme öncesi dönemde İstanbul'un su temini

Marsilya, Venedik ve Trieste ile birlikte Akdeniz'in üç önemli geçit kentinden biri olması sayesinde İstanbul, Amerika'nın keşfinden sonra Akdeniz havzasında yaşanan genel gerileme sürecinin dışında kaldı. Ancak 300 yıl boyunca nüfusun 400 bini geçmeyişi denetimden çok, kentin dünya ticaretindeki durağan hatta görece gerileyen konumuyla ilgili olmalı. Salgın hastalıklar ve afet dönemleri dışında nüfus durağandı. İstanbul, kuşkusuz dünyanın en etkili su temin sistemleri sayesinde modernleşme sürecine dek kayda değer bir su sorunu yaşamadı. Kentin arızalı topografyası, suyu kilometrelerce öteden getirmeyi ve farklı kotlardaki kaynakların kullanımını gerektiriyordu. Bu sistemin özellikleri Kazım Çeçen'in eserlerinde ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Kentsel alanın belirli bir çerçeveden dışına çıkmasına izin vermeyen bu kısıtlayıcılar nedeniyle kentin makro formu, geç Bizans döneminden 19.yy başına dek sabit bir mekânsal çerçeve içinde kaldı. 19. yüzyıla kadar İstanbul'a yerleşme denetlense de yüzyıllar önce kurulan su temin sistemi üzerinde önemli bir nüfus baskısının oluşmadığı, -Kanuni döneminde inşa edilen İstanbul Halkalı ve Kırkçeşme sistemi değerlendirme dışı tutulursa- antik dönemden kalan sistemlerin geliştirmekle yetinildiği söylenebilir.

Yine de ekolojik açıdan duyarlı ve kırılğan bu su temin sisteminin sürdürülebilirliğinin sürekli çaba gerektirdiğini, su toplama yapılarını erozyona karşı korumanın kanal, su terazisi, maslak, maksem, çeşme ve sarnıç sistemlerinin denetim, bakım ve onarımının sürekli bir çaba gerektirdiğini vurgulamalıyım. Osmanlı döneminde bu işlerin vakıflar tarafından yerine getirildiği ve gerekli kaynağın vakfedilen taşınmaz sermayeden sağlandığını biliyoruz. Bu modelde, alt yapı sistemlerinin finansmanı vakıf gelirleriyle karşılanabiliyordu. Roma sisteminde olduğu gibi çeşme sularından ücret alınmıyor, özel hanelere veya hamamlara verilen suyun bedeli alınmıyordu.

Osmanlı devletinin toprak kayıpları bu sistemleri ayakta tutan vakıf gelirlerinin azalmasına, bu da hatların bakımıyla görevli olanların gelirlerinin düşmesine yol açtı. Su bedellerinin toplanamayışı, sistemi denetleyen "suyolcu" ve "bölükbaşı"ların gelir güvencelerinin ortadan kalkması geleneksel sistemin sürdürülemez hale gelmesine, çeşmelerden bedelsiz sağlanan suyun sakalar eliyle dağıtılan bir mala dönüşmesine yol açtı.

Modernleşme döneminde İstanbul'da su temini

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl başındaki reform hareketiyle dünya sistemine entegrasyonu tüm kurumlar gibi kentsel altyapı sistemlerinde de önemli dönüşümlere yol açtı. Nitekim 19. yüzyıl başında 330 bin civarındaki kent nüfusu 20. yüzyıl başında 1,2 milyona yükseldi. Bu talebin artışı kişi başına su tüketiminin yükselmesine yol açtı ve daha da önemlisi nüfusun mekânsal dağılım kanalının değişimi geleneksel su dağıtım sisteminin etkinliğini hızla azalttı. Geleneksel su sistemi kent nüfusuna bağlı olarak artan talebi karşılamakta yetersiz kalırken, çağdaş sistemler için ise yeterli finansman yoktu. Geleneksel hat şehirciliği yetersiz kalırken ağ şehirciliğinin gerektirdiği yatırımları gerçekleştiremeyen İstanbul, 19. yüzyıl ortalarında yeni teknolojilerden yoksun, salgın riski yüksek, hijyen sorunlarını çözememiş bir kent durumundaydı. Bu durum ilginç gerilimlere, gelişmelere, emri vakilere yol açarken, hızla kamu malı olma niteliğini yitiren su, metalaşma sürecine girdi. Lağvedilmiş olmasına rağmen sakalar gediği liman hamallarıyla birlikte işlevini sürdürüyordu. 1820-1850 yılları arasında İstanbul nüfusu artarken su problemi de ağırlaşmıştı. 1850'lere doğru buhar makineleri geleneksel sistemle birlikte kullanılmaya başlandı. Abdülmecid ve Abdülaziz dönemlerinde Kâğıthane'de açılan kuyulardan sağlanan su, buhar makineleriyle pompalanıp kente verildi. Sarayın ihtiyaçlarını karşılayan bu sistem kente verilen su miktarının önemli ölçüde artmasına olanak sağladı. Eski sistemle yeni sistemin beraber çalışması su miktarını arttırsa da dağıtım sorunu çözüleliyordu. Dağıtım sistemi örgütlenip rasyonalize edildiğinde su metalaşuyordu. Örgütlenmediği durumda ise sakalar gediği gibi anakronik oluşumlar ortaya çıkuyordu ve esas itibarıyla bir kamu hizmeti olan su yine metalaşmış oluyordu.

Kuyu açmak veya kanallardan su almak gibi kendiliğinden gelişen bireysel ad hoc çözümler sorunu hafifletmiyor, tersine ağırlaştırıyordu. Diğer taraftan suyun yeterliliğinin yanında kente içilebilir nitelikte su sağlanamıyordu. Dünyanın birçok şehrinin tersine İstanbul'da kente verilen suyun içilebilir niteliği konusunda yaygın bir toplumsal uzlaşa hiçbir zaman olmadı. 19. yüzyıldan günümüze kadar süren görüş zamanla İstanbul'da içme suyunun para ile satın alma pratiğinin yaygınlaşmasına ve bir kentsel içme suyu endüstrisinin oluşmasına yol açtı. Bu eğilim günümüzde aynen sürmektedir.

İstanbul'un su ihtiyacının kısmi müdahaleler ve geleneksel vakıf sistemleriyle karşılanamayacağını anlaşılmaması, 1870 yılında Terkos şirketinin kurulmasına neden oldu. Kentsel hizmet alanında kurulan ilk hizmet şirketleri arasında bulunan bu şirket adını su temin ettiği gölden alır. Osman Nuri'nin "Mecelle-i Umur-ı Belediyeye" isimli eserindeki sözleşme metinleri incelendiğinde şirketin Terkos Gölü'nün sularının tamamını kullanma imtiyazına sahip olacağı, bu alanda başka bir şirkete izin verilmeyeceği, şirketin yangın muslukları sistemi kurmayı, çeşmelere, kamu kurumlarına ve askeri birliklere ücretsiz veya ucuz su vermeyi taahhüt ettiği anlaşılmaktadır. Terkos şirketini ağır yükümlülükler altında bırakan bu koşulların hangi gerekçe veya güvenceyle kabul edildiği aydınlatılamamıştır. Ancak sözleşme metni incelendiğinde yükümlülükler yerine getirilmediği takdirde yaptırımların neler olduğu konusunun belirsiz olduğu görülmektedir. Uygulamada yangın risklerinin kayda değer biçimde azaltılmadığı, suyun kalitesiz ve pahalı olduğu, kamu kurumlarına sağlanması taahhüt edilen suyun yetersiz verilebildiği saptanmıştır.

Ayrıca Terkos şirketinin, hizmetin birim maliyetini düşüremediği ve şirketin kente verilen su miktarını ve kalitesini yükseltmeyi öngören yatırımlar konusunda isteksiz davrandığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen Terkos şirketiyle yapılan anlaşmanın bir model oluşturduğu, 20 yıl sonra benzer şekilde Anadolu Yakasına, Elmalı bendinden su sağlamaya yönelik benzer bir anlaşmanın Terkos şirketiyle yapılan anlaşma model alınarak imzalandığı görülmektedir.

Şirketlerle yapılan anlaşmalara rağmen geleneksel sistemin ortadan kalkmadığı, modern ve geleneksel su temin sisteminin birlikte çalıştığı, ikili bir su temin ve dağıtım sisteminin oluştuğu anlaşılmaktadır.

İstanbul'da bekledikleri kâr oranlarına ulaşamayan bu imtiyazlı hizmet şirketleri 1929 krizinin ardından oldukça kolay millileştirildiler. Millileştirmenin ardından kente verilen su miktarı ve kalitesinde iyileşme gözlemlendi. Geleneksel sistem tümüyle ortadan kalkmasa da kent nüfusunun kayda değer düzeyde azalmış olması ve nüfus artış hızının düşmesi sayesinde 1930-1950 döneminde İstanbul'da yoğun bir altyapı sorunu yaşanmadı.

Ne var ki 1950'den sonra hızlanan göç ve kentleşme süreçleri ve tıp teknolojisindeki benzersiz gelişmeler nüfusun hızla artmasına ve sonuçta her şeyin aniden değişmesine yol açtı. Bu bağlamda İstanbul'un nüfusu hızla artarken su sorunu daha önce hiç gözlenmeyen boyutlara ulaştı. 1958 devalüasyonunu izleyen kriz sonrası girilen ulusal kalkınmacı dönemde kentsel altyapı getiri düzeyi düşük projeler arasında değerlendiriliyordu. Bu, kentsel altyapıya ayrılan fonların düşmesine yol açtı. II. Dünya Savaşı öncesinin altyapı bolluğu geride kalmıştı. Kolayca tahmin edilebileceği üzere bu yaklaşım, altyapı ve su temini sorunlarının görülmemiş boyutlara ulaşmasına yol açtı. Suyun ikame edilemez niteliği nedeniyle "gecekondu", "dolmuş", "işporta" gibi buluşçu çözümlerin benzerlerini su sağlama ve dağıtım alanında gözlemleyemiyoruz.⁵

1960-80 döneminde fasıllı, kesintili su verme politikası istisnai olmaktan çıkmış, adeta yerleşik bir işletme politikasına dönüşmüştü. Bu uygulama (fasıllı su verme) özellikle eğimli kent kesimlerinde yol açtığı vakum etkisiyle su kalitesini düşürüyordu. Yeterli, düzenli ve kaliteli su sağlayamayan bir sistemin basınç koşullarını sağlaması beklenemezdi. Süreklilik, basınç, miktar ve su kalitesi ölçütlerini karşılamakta yetersiz kalan bu sistemin modern bir sistem olduğu elbette söylenemezdi. Artan kent nüfusu için yeterli su sağlanamamış, kentin farklı bölgelerinde farklı hizmet standartları geçerli olmuş, birçok gecekondu bölgesinde dağıtım şebekesi bulunmayışı nedeniyle su ihtiyaçları için sokak çeşmeleri inşa edilmek zorunda kalmıştır. Şebeke bulunan kesimlerde günün her saati yeterli basınç sağlanamadığından aboneler, yedek depolar ve hidrofor tesisatları kurdurmak zorunda kalmışlardır. Türkiye metropollerinde su temini bir kamu hizmeti olmaktan çıkmış, kalitesi abonelerin ödeme güçlerine veya ödeyebildikleri miktara bağımlı yarı kamusal bir hizmet alanına dönüşmüştür.

Sonuç olarak 1960 sonrası benimsenen planlı ekonomik kalkınma modelinin kentsel altyapı harcamalarına önem ve öncelik vermeyişinin İstanbul'un hiçbir zaman modern bir su sistemine sahip olmayışına yol açtığı söylenebilir.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş

24 Ocak kararlarının ardından ulusal kalkınmacı modelin tedricen terk edilmesi, kamunun sanayi yatırımlarından uzaklaşmasına ve ulaşım, iletişim ve altyapı yatırımlarına tahsis edilen kamu kaynaklarını geçmişte hiç olmadığı ölçüde arttırmasına olanak sağladı. Sermaye birikim rejimi, yerel yönetim sistemi, kentsel büyüme dinamikleri, konut sunum biçimleri ve altyapı sağlama süreçleri üzerinde etkili olan bu büyük politika değişimi, kentsel altyapı ve su temini alanındaki müzmin sorunları hafifletebildi. Altyapı, ulaşım ve iletişime sınırlı kaynak tahsisi sonucu arsa üretimde yetersiz kalıp, yoğunlaşarak parsel parsel bitişik büyüeyebilen kentler, 1980 sonrasında toplu konutun hakim konut sunum biçimi olmasının verdiği ivmeyle desantralizasyon sürecine girdi. Gelişmiş batı ülkelerinde genellikle kamu mallarında

5. Kuvvetleri su deposu olarak kullanma, apartman ve dairelere depolar yapma, hidrofor gibi ad hoc çözümlerin toplum-sallaşmasına yol açtı.

hizmet kalitelerinin düşmesine yol açan neoliberal politikalar Türkiye’de ilginç bir biçimde kentsel altyapı hizmetlerinin kalitesinde kayda değer iyileşmelere vesile oldu. Fasilalı su verme, basınç düşüklüğü vb. hizmet ve su kalitesi sorunları giderek çözülürken altyapı sistemlerinin kapsama alanları ve abone sayıları arttı.

Ne var ki neoliberal politikaların kullanıcı öder ve maliyeti karşılama ilkeleri (cost recovery) dar gelirliiler yararına uygulamalara izin vermedi. Yatırımlardaki artış ve hizmet kalitesindeki yükselmeye rağmen su hizmetinin toplumsal ve mekânsal düzlemde adil dağılımının sağlandığı söylenemez.

Su hizmetinin kapsama alanı artarken fiyatı da yükseldi. Su hizmetlerinden sorumlu idareciler sisteme iyi su verdiklerini ama şebeke kaçakları nedeniyle abonenin kullandığı su kalitesinin düşük olabileceğini teslim ettiler. Şebekelerin her noktasında aynı düzeyde sağlıklı olmayabilen suyu özellikle dar gelirli hane halkları çok pahalı şişe suları ile de ikame etmek zorunda kaldılar. Şebekenin her noktasında güvenle içilebilir su sağlanamayışı kaynak suyu sağlamayı çok kârlı bir iş koluna dönüştürdü. Orta ve orta üst gelirliiler açısından kaynak suları çok pahalı değil. Ancak bu toplum kesimi de fiyattan çok, plastik ambalajlarda su depolamanın ne ölçüde sağlıklı olduğunu tartışıyor.

Son dönemde suyun bir kamu malı olmak yerine bir piyasa malı olarak üretilmesi, yerel yönetimlerin bu alandan tümüyle çekilmeleri gündemde. Antalya, Çeşme, İzmit ve diğer bazı küçük yerlerde su temin ve dağıtımının kâr amaçlı şirketlere bırakılması söz konusu. Henüz çok yaygın olmasa da yaygınlaşma olasılığı yüksek olan bu uygulama tüketiciyi bugün ödediği bedelin çok üzerinde faturalarla karşı karşıya bırakabilir. Zamanın ruhuna çok uygun olsa da, bu modelin adil bir model olduğu söylenebilir mi?

Bu konuşmada İstanbul’un küçük bir şehirden bir metropole ve bir dünya kentine dönüşme sürecinde su temini sorununun ve çözümlerinin tarihsel süreç içerisinde farklılaşmasını ele almaya çalıştım. Günümüzde İstanbul’un su sorununun yepyeni boyutlar kazandığını yönetsel, teknolojik ve ekonomik müdahalelerle hafifletilmesi olanaksız olan doğrudan ekolojik sürdürülebilirlikle bağlantılı yepyeni boyutlar kazandığını görüyoruz.

Günümüzde kentin su gereksinimi kent çeperindeki su havzalarından temin edilecek su kaynaklarıyla karşılanamayacak boyutlara ulaştı. Halkalı suları, Belgrad Ormanı suları, Terkos’un suları 14-15 milyonluk İstanbul’un su gereksiniminin çok sınırlı bir bölümünü karşılayabiliyor. Bu durumda İstanbul’a su sağlama sürecinin niteliksel olarak değişerek komşu havzalardan su taşınmasına geldiğini söyleyebiliriz. Istranca Dağları üzerinde kurulan barajlar ile Melen çayından alınan su o kadar büyük boyutlarda ki geçmişte kente su sağlama amacıyla kurulan barajlar yeni su sisteminde artık birer depo olarak kullanılıyor.

İdari, teknik veya ekonomik müdahalelerle üstesinden gelinemeyecek boyutlara ulaşmış olan bu sorun günümüzde yerleşim sisteminin ekolojik dengelerini ve doğrudan sürdürülebilirliği tehdit etmektedir. Binlerce yıldır Karadeniz’e dökülen Melen suyunu İstanbul’a aktarmanın sürdürülebilirlik üzerindeki etkisini biliyor muyuz? Melen’in Karadeniz’e döküldüğü konumda binlerce yıldır düşük seviyedeki tuz oranının yüksek olmasının ekosistem üzerindeki etkilerini biliyor muyuz? Aynıısı Istranca Dağlarından alınan su için de geçerli....

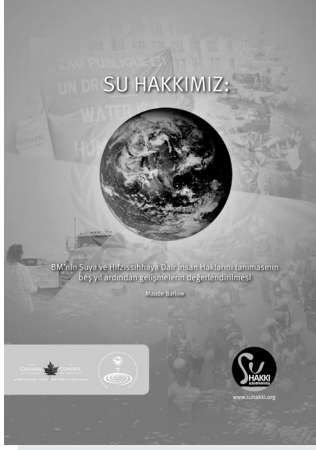
Bunlar halen gündemde olmasa da orta ve uzun vadede hem yaşam kalitemizi, hem de sağlığımızı ve yaşadığımız sistemin sürdürülebilirliğini etkileyen sorunlardır. Su temini sorununun kısmi ekonomik veya teknolojik müdahalelerle çözülebilir bir sorun olmaktan çıktığını, metropolde toplumsal yaşamın parçalanmasıyla ilgili bir kamusal alan sorununa ve ekolojik sürdürülebilirlik sorununa dönüştüğünü görüyoruz. Orta üst gelirliiler için çok önemli ol-

mayan memba suyu temini ödemeleri dar gelirli hane halkı bütçelerinde azımsanamayacak büyüklükler oluşturabiliyor. Bu harcama zorunlu olmasa da bu harcamadan kaçınmanın riski oldukça yüksek.

İstanbul'un su ihtiyacının giderilme biçimlerine ilişkin bu kısa tarihsel değerlendirme ekolojik, teknolojik, ekonomik ve etik ölçütleri karşılayabilecek kapsamlı bir çözümün çok uzağında olduğumuza, günü kurtarmaya yönelik müdahalelerin ekolojik sürdürülebilirliği tehdit etmenin yanı sıra, toplumsal eşitsizliğin yeniden üretilmesine yardımcı olduğuna işaret ediyor.

YAYINLARIMIZ

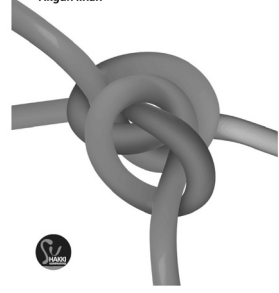
Türkiye'de
Suyun Özelleştirilmesi
ve Su Hakkı

Deneyimler
Nuran Yüce, Canlılı Hasempaşalı, Ekin Erdoğlan

Yeni bir su
politikasına doğru

Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler
Akgün İlhan

ULUSLARARASI
SU HAKKI
sempozyumu
DIYARBAKIR

YASAM HAKKI OLARAK
ERCAN AYBOĞA

"Su Kanunu Tasarısı"
Eleştirisi ve Alternatif
Su Kanunu Tasarısı

SU HAKKI

e-posta: bilgi@suhakki.org

facebook.com/pages/Su-Hakki-Kampanyasi

twitter.com/suhakki

www.suhakki.org

Türkiye'de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri

ISBN: 978-605-67704-0-1